

EX LIBRIS

РОМАНОВА

ЕВРЕЙСКОГО

ТЕОФІЛЬ ГОТЪЄ

Панна де Мопен

РОМАН

ПЕРШИЙ ТОМ

КИЇВ · ВІДЕНЬ · ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

tulachaykine.org

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

I. Українська бібліотека.

Досі появились:

- П. Карманський: Між рідними в південній Америці. З передмовою А. Крушельницького. З 16 малюнками 8^о, 211 + (1) сторін.
- А. Крушельницький: Орли, комедія. 8^о, 226 + (2) ст.
— Трівога, драма. 8^о, 132 сторін.
— Змагання, повість. 8^о, 415 + (1) сторін
— Дужим помахом крил, роман. I. том. 8^о, 404 сторін.
— Дужим помахом крил, роман. II. том. 8^о, 499 сторін.
- Іван А. Крушельницький: Весняна пісня, 8^о, 83 ст.
- А. Хомек: Всесильний доляр, опов., з пер. словом М. Шаповала. 8^о, 188 сторін. З портретом автора.
- С. Черкасенко: Казка старого млина, драма. 8^о, 138 + (2) сторін.
— Про що тирса шелестіла, трагедія. 8^о, 170 + (2) ст.
— Твори, том III. (Поезії.) 8^о, 238 + (2) сторін.

Друкується:

- А. Крушельницький: Дужим помахом крил, роман. III. том. 8^о.

II. Бібліотека світової літератури.

Досі появились:

- В. Гюго: Люкреція Борджія, траг., пер. В. О'Коннор-Вілінська. З пер. дра О. Грицяя. 8^о, XVI + 94 + (2) ст.
- Т. Готье: Панна де Мопен, роман, переклав М. Шраг. З пер. дра О. Грицяя. I. том. 8^о, XX 262 + (2) сторін.
— Панна де Мопен, роман II. том. 8^о, 298 + (2) ст.
- Ч. Дікенс: Цвіркун у запічку, опов. пер. Др. Н. Суровцова. З передм. дра О. Грицяя. 8^о, XVI + 120 сторін.
- І. Мопсан: На воді, оповідання, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицяя. 8^о. XX + 144 сторін.
- А. Мюссе: Андреа дель Сарто, драма, пер. С. Пащенко. З передм. дра О. Грицяя. 8^о, VIII + 91 + (1) ст.
— Тіціанів Син, оповід., пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицяя. 8^о, XII + 79 + (1) сторін.
- Стендаль: Абатесса ді Кастро, оповід., пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицяя. 8^о, XVI + 160 ст
— Ченчі, оповідання, пер. С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицяя. 8^о, XII + 56 сторін.
- Л. Толстой: На кожний день, переклав В. Тулюпа, том I, Січень. 8^о, 100 сторін.
— На кожний день, том II, Лютий. 8^о, 96 сторін.
— На кожний день, том III, Березень. 8^о, 104 сторін.

Продовження гл. 4. стор.

ПАННА ДЕ МОПЕН

ТЕОФІЛЬ ГОТЬЄ

ПАННА ДЕ МОПЕН

РОМАН

ПЕРШИЙ ТОМ

З передмовою
Дра ОСТАПА ГРИЦАЯ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

З французької мови переклав
МИКОЛА ШРАГ

З друкарні Христофа Райсера Синів у Відні.

Передмова.

Коли дня 25. лютого 1830 р. — того про-
пам'ятного дня безсмертної перемоги молодого
ґенія французької романтики над старечими пе-
руками клясицизму — заповнений битком Théâtre
Français в Парижі виставляв уперве нечувано
сміливе „Hernani“ Віктора Гюґо*), то на
чолі гурта одушевлених одномишленників цього
поета, готових у кожній хвилині кинутися в бій
з його противниками, звертав на себе загальну
увагу молоденький 19-літній юнак — як один
з головних вождів аванґарди романтиків. Кільки
разів того вечора в одну з льож увійшла яка
гарна жінка, то цей юнак зараз давав знак
свому відділові вітати її сальвою рясних опле-
сків. Слава Красі! Коли ж у своїй льожі по-
явилася славна тоді в Парижі красуня, панна
Дельфіна Гай, в невишуканім одязі, за те ж у
романтичній блакитній ленті, то наш бадьорий
юнак наказав для неї аж три довготреваючі
сальви оплесків захвату.

Слава Красі!

*) Див. мою передмову до драми В. Гюґо „Лю-
креція Борджія“, виданої видавництвом „Чайка“.

Нехай, що всі набожні, упривилейовані та старечі перуки — особливо ж у льожах членів Французької Академії — були просто обурені таким поведінням цього, як вони казали, цілком неприличного хлопця. Молодий арогант дивився, не змінюючи ні разу краски лица, не кліпаючи ні разу оком, просто у вічі усій публиці і з такими гордощами, немов би ціла аудиторія була його покірним гостем. А до того на ньому був визиваючий, невиданий, словом — як нарікали всі тітки з Faubourg St. Germain — цілком непристойний одяг: Червона як кров камізелька, ясно-зелені штани з чорно-шовковими попружками та чорний жабот зі широким оксамітним ковніром. Щось наче письменницько-богемське повторення того славетнього Наполеонового генерала кавалерії Мюра, який попри свою божевільно сміливу відвагу любив осліплювати армії всього світа казковою блискучістю своїх лицарських одягів*).

*) Йоаким Мюра (Murat), — пізніше король Неаполю, — одна з найзнаменніших і найсимпатичніших постатей Наполеонської легенди. Уродився 1767 р. як син власника господи, відбув він з Наполеоном усі його походи, одружився з сестрою Наполеона Кароліною, а в р. 1808 став королем Неаполю. Після упадку Наполеона здетронізований і розстріляний дня 13. жовтня 1815 р. в Неаполі. Як вожд здобув собі Мюра славу й велику популярність у жовнірів тим, що все на самім чолі свого полку кидався з веселим усміхом і з високо піднесеною шаблею в роз-

Мюра романтизму!

Справді — може воно не так то невлучно порівнювати з незабутнім Іасконцем цього 19-літнього, боркого юнака, який спершу тоді, в Théâtre Français, звертав на себе увагу всієї публики своєю провокуючою поверховністю, а згодом як поет захоплював, чудував і бентежив уми всеї Європи своїми нечувано сміливими думками, концепціями і мріями. Це будучий автор голосного незабаром роману — „Mlle de Maupin“ (1835). Його ім'я Теофіль Готіє (Théophile Gautier), — ім'я одного з найгеніяльніших поетів, що їх видав все-європейський романтизм у першій половині XIX ст.

Його можна порівнювати з Йоакимом Мюра ще й тому, що він разом з ним один з тих своєрідних репрезентантів французької духовости, яких колиска стояла у Франції південній. У залитій сонцем, розкішній Франції півдня, яка наче у протиставленні до невблагано скептичного духа Нормандії, дає своїм уроженцям на дорогу життя жагучу любов до ясних красок і проміння. Анакреонтовий хист раювання красою життя і красою сотворення. Та цей непохитний змісл для всього, що є розкішю істну-

гар найлютішого бою і рішав здебільшого про оконечну побіду французької армії. При тім любувався він у сліпучо красивих одягах, за чого жовніри називали його жартобливо іменем відомого тоді в Парижі циркового артиста Франконі.

вання, виявляється в кожного з тих блаженних синів південної Франції без огляду на те, в якій саме формі. Чи як безприкладна відвага веселого генерала Франконі й райдужна красивість його одягів. Чи як соняшний гумор пана Тартаріна з Тараскон. Чи як чарівна своєю солодкістю любовна пісня Ф. Містралю. Чи як захоплюючі ескапади безсмертного лицаря Сірана де Бержерак. Чи врешті як одинокє у своїм роді, безумовне, до краю послідовне обожання краси, проголошене як найвищий ідеал поетичної творчости — Теофілем Їотіє. Слава Красі! „Штука ради штуки“, творчість тільки й виключно ради і для краси, — „L'art pour l'art“ — це його славнозвісний, несмертельний клич. Їотіє, той колишній задирливий юначок у пурпурно-зеленім костюмі, як перший з модерних поетів проголосив це відоме нині в цілім світі гасло, яке так інав'юрує поетичну творчість нашої модерної епохи, як Вольтерове „Écrasez l'infame“ цілу письменницьку культуру XVIII. ст.

Штука для штуки.

Той одинокий і найсвятіший клич своєї поетичної творчости переводив Їотіє у своїх творах з тою безумовною послідовністю, здібною до найвищої саможертви, яка є достойним знаменем усіх, що хотіли бути й стали апостолами укоханої собою ідеї. Гіпокрити й академісти між критиками, раби освячених традицій між читачами і крикливі моралісти в суспільности

лаяли його — і лають ще й нині — де тільки могли й можуть. Для більшості німецьких критиків упродовж XIX. ст. був Готіє нічим іншим — тільки представником небувалого хаотизму, невідповідальної плутанини та просто — божевілля в поезії. („Je verrückter — desto besser!“) Але Готіє протягом цілого свого життя — він уродився 31. серпня 1811 в Тарбес (департ. Hautes Pyrénées), а помер 23. жовтня 1872 в Нейлі (Neuilly) близь Парижа*), — не оглядався ні на лайки псевдоморалістів, ні на критиків, ні на забаганки читачів. Моралістам, критикам і журналістичним пасквілянтам звик він був відповідати з тою чудовою злобою, великим знанням та, сказати б, вищим над усяку злобо-прозу дня артизмом, що так принадно передуховлює передмову до поданого тут нами роману „Панна Мопен“. Воно аж тяжко вірити, що цю передмову і той цілий роман — писав колись двадцятьчотиритітній юнак.

*) Його батько — як і батько Віктора Гюґо — був генсралом в армії Наполеона. Готіє спершу займався малярством, опісля одначе покинув його й почав працювати як письменник. Його першими творами були: збірка ліричних віршів „Poésies“ (1830), теологічна легенда „Albertus“ (1832) та збірка сповідань „Les jeunes France“ (1833). З пізніших його збірок цінна особливо „Emaux et Camées“ (1852). З інших романів визначні два: „Fortunio“ (1838) і „Capitaine Fracasse“ (1861—1863). Цінні дуже його листи з подорожей („Voyage en Espagne“, 1843) та естетичні студії.

Паня до Мопен

а

Таке те все багате своїми думками, красотами і глибинами. А у всьому вичувається утаєне вістря творчого спротиву проти всяких накинених естетичних, моральних чи громадянських догм. У всьому, що Готіє проголошує в романі про химерну панну Мопен своїм артистичним Вірую, є така володарська суверенність поетового почування і світогляду, така, сказати б, законодатна рішучість, що можна б порівняти те все тільки з володарською суверенністю світогляду лорда Байрона.

І з того погляду, з погляду на геніяльну психольогію незбагненої своїми таємницями душі поета, роман „Панна Мопен“ — це одна з епохальних книг у письменстві ХІХ. ст.

Я думаю тому, що наголовок цього чудового твору дібраний великим письменником усе-таки — невлучно. Не ця химерна панна Мопен є тут — на мою думку — головним героєм, тим найціннішим, що сотворив Готіє, а той його прообраз тут — молоденький поет д'Альбер. І не пікантні пригоди своєвладної панни Мопен є тут найважливіші, а важне і справді достойне пам'яті людства є те все, що діється в душі цього справжнього модерного творця — цього вдумливого д'Альбера-Готіє. Тип такої гарненької собі панночки Мопен, яка з упрямістю вередливої дитини береться їхати сама у світ, у чоловічим одязі, верхом, у чоботях, з нагаєм у ніжній руці та з тою одинокою ціллю, щоб без благо-

словення матері й попа пізнати звабливі таємниці кохання — був, правда, також доволі сміливою новістю на овиді епохи нашого письменника. Зважмо тільки, що це епоха розливного до краю сентименталізму й тої дряхло-мельодраматичної романтики германсько-славянського типу, яка оперувала ще залюбки надприродними, засвітовими моментами (Е. Т. А. Гофман — В. А. Жуковський). Карамзинівські, бідні, потапаючі в сльозах Лізи, які так гарно достроюються до славянських Марусь і Марій та германських півсвятих Агнес і Ленор, на овиді перших десятиліть ХІХ. ст. більш міродатні, ніж бадьора панна Мопен, про яку шановні абатесси з Сакр-Кер впевняли пів століття, що вона така сама імпертинентна своїми думками, безсоромна, словом — зле вихована, як і її безбожний автор, той грішник Іотіє. Але як-не-як, — а на овиді французького письменства й життя мопенівська психіка являлася навіть в р. 1835 на ґрунті вже доволі приготованім.

Ми ось не можемо забувати, що велич і розкішність товариського життя в сальонах Франції витворили ще в добі королівства все-таки, не дивлячися на всі конвенанси й етикети марки Фонтенбльо-Верзайль, своєрідний тип вільнодумної, свідомої свого значіння і впливу жінки (мадам Севініє). Не можемо забувати далі, що епохальна роля, яку в епосі революційного перевороту у ХVІІІ. ст. відіграли у Фран-

ції — й далеко поза її межами! — товариські сходи в сальонах таких високо освічених французьких жінок як Клявдія Тансен-Іерен*), Марія Тереса Роде-Жеофрен**), маркіза Марія ді Дефан***) та панна Кляра Леспінас†), причинилася зі свого боку до витворення гостро вільнодумних індивідуальностей між жіноцтвом Франції Ампіру. І так само треба нам пам'ятати, що на доволі довго перед появою „Панни Мопен“ пані Сталь-Гольштайн, а за кілька років до Іотіє і пані Жорж-Занд не тільки пишуть романи жінок з поневоленою або зі своєвільною психікою — особливо ця друга — але й живуть собі життям, доволі незалежним від традиційних суспільних норм. Пані Сталь як молода вдовичка цілком не була сумуючою Артемізією. А велика сучасниця Іотіє, Жорж-

*) Ур. 1681 р., ум. 1749. Це мати славного математика д'Алямбера, одного з найвизначніших співробітників французької Енциклопедії. Вона написала кілька романів.

**) Ур. 1699 р., ум. 1777. Сальон пані Жеофрен був місцем сходин найвизначніших філософів Франції у XVIII. ст.

***) Ур. 1697 р., ум. 1780. Маркіза ді Дефан відома особливо своїм листуванням з Вольтером, Монтеск'є та іншими корифеями передреволюційного письменства у Франції та Англії.

†) Ур. 1732 р., ум. 1776. Панна Леспінас замітна перед усім своїм листуванням та своїм ближчим відношенням до д'Алямбера, з яким вона жила.

Занд, краще вмiла орудувати чоловічими одягами, кiньми, нагаями та коханцями, нiж навiть сама вимрiяна нашим поетом героїка. Можна сказати навiть, що в порiвняннi з тим живучим прототипом — панна Мопен надто виiдеалiзована й витончена, а вже таки цiлком неприродна у своїм первiснiм вiдношеннi до Розети. Ось чому видається менi, що чисто еротичнi партii роману з панною Мопен як головною героїкою нi не такi новi, нi не такi важнi своєю появою, як усе те, що торкається мужеського героя роману — д'Альбера.

Цей д'Альбер — як уже зазначено — поет. Його коханка висловлюється, правда, доволi байдуже про його поезii, але він усе таки бiльший поет, нiж це здавалося його Розетi й самому Готiє. Він передовсiм дивиться i бачить усе довкола себе як одушевлений i — пiдчеркнiм це — пiвденно французький поет. Поети з пiвночи Францii, Нормандцi Фльобер i Мопасан, теж творчим поглядом огортають усе довкола себе. Але поза ясним днем вони спиняють свою увагу на темних, демонiчно таємних ночах. У людинi вони добачують побiч краси — погань i пiдлоту. В iстнуваннi побiч життя — жорстоку смерть. У коханнi поза роскошами Едену — страждання ада i брутальнi iвалти звiрюк. А д'Альбер-Готiє — все вiтхнений поет. Захоплений маляр i рiзьбар красот життя, чи-там скажiм краще: маляр красот поетового царства.

Царства поетової душі. Її найглибших таємниць бажань і мрій. Д'Альбер як і Готіє — колишній адепт малярства — бачить усе в красивих формах і в гарних, яasnих красках. Дні в нашій романі всі ясні, повні проміння і квітів, блакити й зелені. В обох частинах „Панни Мопен“ майже ні разу не падає дощ. Немає тут опису якихсь поганих закамарків, болотистих доріг, або поганих будинків, хіба раз-два для контрасту. Все, що тут являється — це найясніші, найпишніші картини з блаженних левад у душі поета. *L'art pour l'art*, — штука для штуки, а не на те, — як ось у Мопасана або Фльобера — щоб доказувати всетрагізм людського сотворіння. „Краса — читаємо раз у щоденнику д'Альбера — це єдина річ, якої не можна придбати, яка назавжди недоступна для тих, хто її спочатку не мав; це недовгочасна та крихка квітка, що росте непосіяна, чистий дарунок неба! О красо! найроскішніше сяюча діядемо, якою коронувати чоло може тільки випадок, — ти чудесна й дорогоцінна, як усе, що є поза досягненням людини, як блакить неба, як золото зірки, як пахощі янгольської лілеї! — Можна змінити стілець на трон, можна покорити всесвіт, багато хто це зробив; але хто може не стати навколюшки перед тобою, справжнім втіленням Господньої думки?“

І цей ідеал найвищої краси є для Готіє одиноким міродатним чинником в усьому, що він

творить і описув. Жіночі герої нашого роману — Розета й панна Мопен — це властиво дві синфонії самих ясних і розкішних красок, привабливих, рококових ліній у стилі солодких рококових мрій Ватто, Буше і Грез'а, — але д'Альбер-Ґотів не уважав цієї однотонної рожевості ніякою хибою свого малюнку. Хіба він нормандський, похмурий натураліст, щоб стежити за клеймами погані та недосконалости в подобах своїх героїв? Йому байдуже й те, що між Розетою і панною Мопен у ґрунті річи нема властиво ніякої різниці. Що більше, — що чудовий лист, який при кінці роману пише панна Мопен д'Альберові, міг би в рівно добрій мірі написати д'Альбер тій гарній дівчині. Можна тому сказати цілком сміло, що ніякий романсієр зі школи пізнішого французького реалізму не важився б вгортати цілий овид свого роману в такі рожево-злотисті, всепроображуючі шовки, як Ґотів. Але це в Ґотів так тому, бо він не любить правди брудної, нецікавої буденщини, тільки намагається вінчати сотворіння скрізь осліплюючо гарними діядемами краси. В боротьбі життя для нього — як і для Ґенерала Франконі — найважливіша річ — краса одягу його героїв і краса їх тіла, краса людського середовища і краса його овидів. Краса форми, досконалість зовнішности, це для Ґотів одинокий, вартий уваги чинник життя. Не внутрішня краса, — краса душі або якоїсь там моралі. Те все

для нього — Гекуба. Тому він з такою скінче-ною майстерністю й насолодою описує краси-тіл своїх героїнок, але зберігає при тім навіть у великій дії, де панна Мопен віддається д'Аль-берові, повну непорочність і святу наївність справді артистичного малюнку, бо навіть пере-січний читач мусить почувати, що Готіє тво-рить тут прообраз пречистого обнаження най-глибшої душі кохаючої жінки, а не якусь на найнижчі інстинкти обчислену пікантерію. Тому той тріумф найвищого кохання наступає в на-шій романі при самім кінці й більше не по-вторюється. В тім його природна достойність і моральна велич.

Той із замітною послідовністю переведений світогляд діонізово радісного поета поясняє нам також усі інші питомі признаки нашого роману. Люблячі картини старих замків, садів та затишних ставів з лебедями та качками, в яких є смарагдові шиї. Люблячі слова і краски, при допомозі яких Готіє малює живучі гарні сотворіння, починаючи від жовтих метеличків, кінчаючи на пишнім коні Ферагіосі. Кохаючі, пестливі риси, якими намальовані тут старі, замкові дерева і срібlistі зірки жасмину, сява срібних хмар і чудово таємний світ водних цвітів, розстелених мов зелене волосся Наяд. Непохитно вдатні, просто живим подихом на-віяні подоби світа природи витворюють разом з діонізовими душами накреслених тут героїв

той гостро окремішний, пів-романтичний, пів-дійсний світ розкішного, гарного життя, який уже далі сто літ з неослабаючою силою чарує кожного читача „Панни Мопен“ — навіть без огляду на те, що сама структура цього роману цілком не взірцева й доволі нерівномірна. І без огляду на те, що послідовність поетового світогляду велить авторові добувати на світло денне такі признаки душі д'Альбера, які з буденною мораллю нашого часу не мають нічого спільного.

Д'Альбер — це властиво душа антична, це поганин, який попав у світ нудної для нього християнської моралі, якої він не любить, бо її не розуміє.

Це остання послідовність розмріяного Геленізму в істоті поета д'Альбера, чи-там в істоті поета взагалі. Вона, ця благородно поганська стихія в душі нашого героя, поясняє всі ті блискучі думки й парадокси, що їх він висловлює про вартість християнської моралі у протиставленні до геленського культу краси. Далі, думки про таємні глибини, з яких плила жорстокість Цезарів, і думки про всі ті володарські примхи в душі поета, силою яких він цілий світ хотів би примусити служити тільки собі і своїм забаганкам. — Мені треба коханки, треба чудової краси, нечуваної насолоди, бо я поет — от і вся рація забаганок д'Альбера. В тім іраціональнім, цезарівсько-божеськім „Хочу“

цеї індивідуальности є так само джерело її найвищої блаженности, як і її найглибшого болю, — тої вбивчої нудьги і перетоми нездійсненими бажаннями, яка нашіптує д'Альберові раз ті позірно незрозумілі слова: „Мені здається, що потрібно сто тисяч віків небуття, щоб я відпочив від стоми цих (моїх) двадцяти років життя.“ Або ті його вражаючі слова про таємну красу й демонічну принаду всього, що — неможливе, а проте таке принадне у мріях. Або те все, що д'Альбер пише про жадливого тигра в собі, або про своє бажання стати жінкою, щоб пізнати жіночі насолоди. Або про красу тих архитворів, що їх поети й мистці тільки подумати всилі, з минаючим сяєвом яких вони конають і йдуть до гробу, не здійснивши їх ніколи. І цілий ряд інших таких чудових об'явлінь творчої душі, які постаті д'Альбера надають саме ту, просто незбагнену глибіню, якої ні в частині не має подоба панни Мопен.

Це глибіню душі поета.

Ґотів являється тому побіч Байрона одним із перших, справді замітних, справді достойних уваги психологів творчої душі. Письменники XVIII. ст. не мали часу займатися психологією химер поетичних душ, бо вони здебільшого суспільні філософи, писали передовсім про ледачих королів, аристократів і попів і турбувалися долею громадянства та правами звичайної собі людини. А на цезарівські забаганки

творчих душ уроджених поетів так само не було місця на овиді XVIII. ст., як не було його на забаганки Марії Антуанети або її блискучих, непотрібних нікому кавалірів. Що-йно потім, як залізна рука Наполеона завела лад на окривавлених гільотиною просторах світа — можна було поетові, тому божеському непотрібові, почати знову пісню про свою бездонну нудьгу за — красою. Нудьгу за Геленою та Аспазією, за Нарцизом і Антіноєм, за боговитим шаліттям Цезарів, а далі за розкішними красками і лініями Рафаелів і Тіціанів. Нудьгу не наситної красою, творчої душі поета. І от як перший і наймогутніший з тих нудьгуючих поетів нового часу являється Його Величність лорд Ґордон-Байрон, або нечувано знуджений юнак Чайльд-Гарольд. А далі являються інші такі Гарольди, осторонь від них одначе, але все-таки як споріднена душа — юнак д'Альбер, або пан Теофіль Ґотіє, син наполеонського генерала. Той сам бадьорий юначок, що на виставі Ґюгового „Гернані“ був одним з провідників аванґарди романтиків, велів трьома сальвами оплескувати появу гарної панни Дельфіни Ґай, і мав на собі червону як кров камізьку, зелені штани та чорний жабот.

Як той одчайдушно сміливий і одчайдушно веселий генерал Мюра. Слава Красі!

Др. Остап Грицай.

ТЕОФІЛЬ ГОТЪЕ
ПАННА ДЕ МОПЕН

ПЕРЕДМОВА.

Одна з найкумедніших річей славної доби, в котрій ми маємо щастя жити, це, безумовно, розпочата всіми часописями, незалежно від їх кольору, і червоними, і зеленими, і трьохбарвними, реабілітація добродітності.

Добродітність, це дійсно щось дуже поважане, і бережи нас Боже! ми не маємо бажання її уникати! добра й порядна жінка!

Ми знаходимо, що її очі досить блищать крізь її окуляри, що її панчохи не занадто зле натягнені, що вона бере свій тютюн зі золотої табакерки з усією грацією, яку тільки можна собі уявити, що її маленьке цуценя робить реверанс, як якийсь учитель танців. — Усе це ми знаходимо. — Ми навіть погодимось, що для свого віку вона не дуже й негарна, і що вона надзвичайно добре носить свої роки. — Це дуже приємна бабуся, але це бабуся...

Мені здається природним дати перевагу над нею, особливо коли мавш двадцять років, якійсь невеличкій аморальності, дуже чепурній, дуже кокетливій, дуже гарній дівчині, з трохи розвитим волоссям, з скорше короткою ніж

довгою спідницею, із зворушуючою ніжкою та ручкою, з легко палаючими лицями, з сміхом на устах та з відкритим серцем.

Найдивовижніше доброчинні журналісти не можуть мати іншої гадки; а коли вони й кажуть протинне, то певно, що вони того не думають.

Думати одне, писати про це ж таки друге, це трапляється що-дня, особливо з доброчинними людьми.

Я пригадую дурні дотепи, скеровані перед революцією (я говорю тут про липневу) проти цього нещасного та невинного віконта Состен де Ля Рошфуко, котрий наказав зробити довгими убрання оперних танцюристок та своєю патриціанською рукою приклав соромливий плястирь на середину всіх статуй. — Пан віконт Состен де Ля Рошфуко на багато перевищений. — Від того часу соромливість було дуже удосконалено, і в цім змислі існують витончености, яких він не міг би собі й уявити.

Я, котрий не маю звички дивитись на певні місця статуї, я, як і інші, знаходив, що виноградний листок, вирізуваний ножицями пана повіреного по справах мистецтва, це найбільш чудернацька річ на світі. Кажуть, ніби я не мав рації, і що виноградний листок це одна з найдостойніших установ.

Мені переказували, — але я відмовився тому повірити, остільки воно здалось мені дивним, —

що існують люди, котрі в фресці Останнього Суду Мікель Анджельо не вбачили нічого іншого крім епізоду розпустних прелатів, та прикрили своє обличчя, голосючи про погань запустіння!

Ці, такі люди, знають також з роману Родріґо тільки куплет про змія. — Коли в якомусь малюнкові або в якійсь книзі є якесь оголення, вони переходять просто до нього, як свиня до багна, та не турбуються ні про розквітлі квіти, ні про чудові позолочені плоди, які звисають з усіх сторін.

Признаюсь, що я не досить для цього добродичинний. Доріна, безсоромна субретка, чудово може виявити мені своє опукле лоно, я безумовно не витягну своєї хустки, щоб вкрити ці груди, котрих не можна ніби бачити. — Я дивився б на її лоно, як і на її обличчя, і коли воно в неї біле та добре оздоблене, я б почував від того приємність. — Але я б не мацав, чи сукня Ельміри м'ягка, і я б не штовхав її побожно на край стола, як це робив цей бідолаха Тартюф.

Це велике удавання моральности, котре тепер панує, було б дуже кумедне, як би воно не було дуже набридливе.

Кожен фейлетон стає катедрою; кожен журналіст — проповідником; їм бракує ще хіба тонзури та низенького ковнірця. Тепер час дощу та проповіді; від одного і другої можна

себе захистити, виїзючи тільки в кареті та перечитуючи поміж пляшкою й люлькою Пантаґрюеля.

Мій ніжний Ісусе! що за несамовитість! що за шаленість! — Хто вас укусив? хто вас вжалив? якого чорта ви кричите так голосно, і що вам зробив цей бідолашний порок, що ви на нього так нападаєте, він, що є такою доброю, легкою в житті особою, і що тільки хоче бавитись сам і, як-що можна, не набридати іншим? — Зробіть з пороком, як Серр з жандаром: обійміться, і хай усьому цьому прийде край. — Повірьте мені, ви добре себе почуватимете від того. — Ну! Боже ж мій! панове проповідники, що ж бо ви робили б без пороків? — Як би сьогодні всі стали добродійними, ви завтра мусіли б зайнятись жебрацтвом.

У той вечір закрились би театри. — З приводу чого писали б ви свої фейлетони? — Не було б уже балів в опері, щоб заповнювати ваші стовбці, не було б романів для тельбушіння; бо балі, романи, кумедії, це все, коли вірити нашій святій Матері Церкві, це справжні пишности Сатани. — Актриса вигнала б геть свого утримувача, й не могла б уже платити вам за хвалу. — Ніхто б не передплачував ваших часописей; читали б святого Авґустина, ходили б до церкви, молились би, перебіраючи свої чотки. Це було б може дуже добре; але, без сумніву, ви б від того нічого не виграли.

Як би стали добродійними, де б ви вміщали ваші статті про аморальність цієї доби? Отже бачите, і пороки на щось придатні.

Але тепер мода бути добродійним та християнином, усі приймають цей вигляд; з себе удають святого Єремію, як колись удавали Дон-Жуана; всі бліді та виснажені, зачісують волосся по апостольськи, ходять склавши руки та спустивши додолу очі; набірають вигляду довершености в досконалості; мають відкриту Біблію на каміні, розпяття та свячений букшпан над ліжком; уже не божаться, мало курять, і ледви жують тютюн. — Тоді ви робитесь християнином, розмовляєте про святість мистецтва, про високу місію артиста, про поезію католицизма, про пана де Ляменес, про малярів янгольської школи, про собор Тридцяти, про поступ людства та про тисячу інших гарних річей.

Де-котрі вкладають до своєї релігії трохи республіканства, і це не найменш цікаві. Вони в найвеселіший спосіб злучають Робеспєра та Ісуса Христа, і з гідною похвали серйозністю змішують Діяння Апостолів та декрети святого Конвенту, святого — це сакраментальний епітет; інші приєднують до цього, як останній складовий чинник, кілька сен-сімоністських ідей. — Ці, в основі, довершені та чванливі; на їх погляд, треба натягувати мотузку. Людська кумедність не може йти далі, — *has ultra metas...* і т. д. Це Геркулєсові стовпи кумедности.

Християнізм остільки в моді завдяки тартюфству, що навіть і нео-християнізм починає набувати де-якого признання. Кажуть, що він нараховує аж до одного адепта, маючи під тим на увазі пана Друїно.

Надзвичайно цікава відміна чисто морального журналіста, — це журналіст із жіночим характером.

Такий доводить свою соромливу вразливість навіть до людожерства, чи майже до цього.

Його спосіб поступовання, хоч і здається з першого погляду простим та легким, від того однак не менш кумедний та у вищій мірі забавний, і мені здається, що він вартий того, щоб його зберегти нащадкам, — нашим останнім онукам, як казали старі дурні в париках з так званого великого століття.

Перш за все, щоб стати журналістом цього роду, потрібно кілька підготовчих знаряддів, — як ось: дві або три законні жінки, кілька матерей, як можна більше сестер, повний асортимент дочок та нечисленну силу кузін. — Далі, потрібно мати театральну песу або якийсь роман, перо, чорнило, папір та видавця. Може, звичайно, треба б іще мати якусь думку; але при великій філософії й з грішми акціонерів обходяться й без неї.

Коли все це є, можна стати моральним журналістом.

Для редакції вистарчають два ось такі, пристойно скомбіновані, рецепти:

Зразки добродійних статей з приводу першої вистави.

„Після літератури крови — література бруду; після Морґа та каторги, — альков і дім розпусти; після заплямленого вбивством лахміття, — лахміття заплямлене розпустою; після... і т. п. (відповідно до потреби та місця, можна продовжувати в цім же тоні від шости рядків аж до пятидесяти й більше), — це правосуддя.

„Ось куди ведуть забуття здорових доктрин та романтична безсоромність: театр зробився школою проституції, куди тільки з тремтінням смієш піти з якоюсь жінкою, котру поважаєш. Ви приходите, маючи довіря до якогось славнозвісного імени, і ви змушені йти геть підчас третьої дії з вашою молодістю, зовсім збентеженою та зовсім схвильованою донькою. Ваша жінка ховає свою зашареність за своїм віялом; ваша сестра, ваша кузіна, і т. д.“ (Можна змінювати титули рідні; вистарчає, щоб це були жінки.)

Примітка. Є один, котрий дійшов у своїй моральности до того, що сказав: „Я б не пішов дивитись на цю драму з моєю коханкою.“

Цим я захоплююсь і я люблю його; я ношу його в своїм серці, як носив у своїм цілу Францію Людовик XVIII; бо він мав найпобід-

нішу, найпірамідальнішу, найчуднішу, найблискучішу ідею, яка тільки з'являлась коли в мізку людини в цім благословенім девятнадцятім віці, коли їх з'являлось стільки і то таких кумедних.

Метода критичного відчиту про якусь книгу дуже швидка і на неї здібний кожен розум:

„Як-що ви хочете перечитати цю книгу, дбайливо замкніться в своїй кімнаті; не лишайте її десь на столі. Коли б ваша жінка й ваша донька відкрили її, вони були б згублені.

„Ця книга небезпечна. Вона родить пороки. Може б вона мала великий успіх в часи Кребільона, в маленьких будиночках, при тонких вечерях герцоґинь; але тепер, коли звичаї очистились, тепер, коли народня рука рознесла червовий будинок аристократії, і т. д.... і т. д.... коли... коли... коли... — в кожному творі потрібна ідея, ідея... там, моральна та реліґійна ідея, котра... високий та глибокий, відповідаючий потребам людства погляд; бо дуже сумно, що молоді письменники приносять у жертву успіху найсвятіші речі та використовують свій, зрештою поважний талант, на розпустні малюнки, які змусили б почервоніти драґунських капітанів (соромливість драґунських капітанів, це, після відкриття Америки, найгарніше відкриття, подібного якому не було зроблено вже віддавна).

„Роман, котрого критику ми тут робимо, нагадує філософа Терезія, Феліція, Кума Матвія, оповідання Ірекура.“

Доброчинний журналіст має надзвичайну ерудицію в обсягу брудних романів; — я був би цікавий знати чому.

Страшно подумати, що існує чимало чесних ремісників, які мають по вказівці газет на виживлення своє і своєї численної родини тільки ці два рецепти, які й вживають.

Очевидно, я найаморальніша особа, яку тільки можна знайти в Європі й де-інде; бо я не бачу нічого більш розпустного в сучасних романах і комедіях, ніж у колишніх романах і комедіях, і я зовсім не розумію, чому вуха панів з газет зробились раптом такі янсенистсько-дражливі.

Я не думаю, щоб найневинніший журналіст осмілився казати, що Піголь Лебрєн, Кребільєн син, Луве, Вуазенон, Мармонтель та всі інші творці романів та новель не перевищують в аморальности, коли вже вона існує, найрозтріпаніших та найбезсоромніших творів панів таких а таких, котрих я не називаю з поваги до їх соромливости.

Треба мати надзвичайно злу волю, щоб не погодитись із цим.

Хай мені не дорікають, що я послався тут на недобре або мало знані призвища. Коли я не згадав видатних та монументальних імен, це не тому, що вони не можуть підтвердити своїм великим авторитетом мого твердження.

Романи та оповідання Вольтера певно не на-

багато більш, — а по різниці вартостей майже однаково — варті того, щоб давати їх у нагороду маленьким дівчаткам з пансіонатів, ніж аморальні оповідання нашого друга лісантропа*), або навіть за моральні оповідання дуже солодкого Мармонтеля.

Що ви бачите в комедіях великого Мольєра? Святий інститут шлюбу (стиль катехізму та журналіста) в кожній сцені висміяний та виявлений у всій своїй кумедности.

Чоловік старий, виродливий та хирлявий; він криво одягає свій парик; його убрання вже не модерне; він має ключку, запорошений у тютюн ніс, короткі ноги, велике, як бюджет, черево. — Він мурмоче і говорить виключно дурниці, він робить так само як і говорить; він нічого не бачить, він нічого не чує; в нього під носом цілують його жінку, а він не знає навіть, у чому тут справа: це тріває так, аж доки він зовсім і остаточно не виявить на власні очі й перед очима та під шалені оплески публики, яка отримала добру науку, що він носить роги.

Ті, котрі найбільш оплескують, це ті, що найбільш одружені.

У Мольєра шлюб називається Жорж Данден або Станарель.

Чужелюбство, Даміс або Клітандра; для нього нема досить ніжного та чарівного призвища.

*) Лісантропія — своєрідне божевільство.

Прим. пер.

Чужелюбець завжди молодий, гарний, добре побудований і що найменше маркіз. Він входить, наспівуючи ще за лаштунками найновіший курант*); він проходить по сцені з найвільнішим та найпобіднішим виглядом на світі; він чеше собі вухо своїм рожевим нігтем маленького, манірно віддаленого пальця; своїм черепаховим гребінцем він зачісує своє світле волосся та підправляє свої великого об'єму роструби**). Його куртка та штани щезають під аксельбантами та вузлами стрічок, його брижжі зроблені гарною майстрицею; його рукавички пахнуть сильніш за смирну та за праж; його піря коштували по луї за парост.

Як горять його очі, як цвіте його щока! як посміхається його рот! які білі в нього зуби! яка в нього ніжна та гарно вмита рука!

Він говорить, і це все виключно мадриґали, напарфумовані ґалянтности, в доброму, коштовному стилі та найкращого рода; він читав романи та знає поезію; він хоробрий та з запалом виймає свою шпагу, він сіє золото на всі боки. — Не диво, що, хоч як гарно виховані та хоч які поважні дами Анжеліка, Аґнес, Ізабеля, але вони ледви стримуються, щоб не скочити йому на шию; не диво, що чоловік з правила одурений у пятій дії, і велике щастя, що це не трапляється ще в першій.

*) Танок. Прим. пер.

***) Широкі халяви. Мода XVI в. Прим. пер.

Ось як Мольєр трактує шлюб, Мольєр, цей один з найвищих та найповажніших ґеніїв, які коли були.

Чи ви думаєте, що нема нічого ще більш влучного в реквізитах Індіяни та Валєнтіни?

Коли тільки це можливе, батьківство ще менш пошановане.

Погляньте на Орґона, погляньте на Жеронта, подивіться на них усіх!

Як їх обкрадають їх сини, бють їх льокаї! Як оголюється, без жалю до їх віку, і їх скупість, і їх упертість, і їх йолопство!

Які жарти! Які містифікації!

Як гонять їх у плечі геть від життя, цих бідних старих, котрі так довго не вмірають і котрі зовсім не хочуть давати свої гроші! як говорять про вічність батьків! які промови проти спадковости, і оскільки це більш переконуюче за всі сен-сімоністські деклямації!

Батько, — це людоджер, це Аргус, це вязничний сторож, тиран, щось таке, що годиться хіба, що найбільш, для затримання шлюбу впродовж трьох дій, аж до кінцевого признання. — В доповнення, батько — це кумедний чоловік.

Син ніколи не осміяний у Мольєра; бо Мольєр, як усі автори всіх часів, упадав за молодію ґенерацією, за рахунок старої.

А Скапени, з їх посмугованим по неаполітанськи плащем, і з їх ковпаком, що злазить

аж на вуха, і з їх пером, що замітає повітря, чи ж вони не являються дуже побожними, дуже чистими й дуже достойними канонізовання людьми?

Каторга повна чесних людей, котрі не зробили й чверти того, що вони роблять. В порівнянні з їх розпустою, розпуста Тріяльфа здається незначною. А Лізети, а Мартони, що це за гуляки, біс їх візьми!

Вуличні розпустниці далеко не такі розбещені, не такі швидкі на вільну відповідь. Як вони вміють передати записочку! як вони чудово стережуться підчас потайних зустріч! — Це, бігме, дорогоцінні дівчата, прислужливі та доброї ради.

В цих комедіях та імбролію хвилюється та проходить перед очима чарівне товариство. — Ошахравні опікуни, рогаті чоловіки, розпустні служниці, пройдисвіти льокаї, скажені від кохання панночки, зіпсовані сини, невірні жінки; — хіба ж це не варте гарних молодих мелянхоліків та бідних пригнічених і пристрастних слабких жінок з драм і романів наших модерних відомих творців?

І все це, без кінцевого удару кінжалом, без змушеної чашки отрути; розвязки такі ж щасливі, як чарівні казки про фей, і всі, аж до чоловіка, надзвичайно задоволені. У Мольєра добродійність завжди проклята та полупуцьована; це вона носить роги та підставляє спину

Маскарілью; моральність ледви з'являється один раз у кінці пєси під трохи буржуазною персоніфікацією звільненої Законности.

Все, що ми тут сказали, не має на увазі відламати кутків з пєдесталу Мольєра; ми не настільки божевільні, щоб спробувати струсити цього бронзового велетня нашими маленькими руками; ми просто хотіли показати побожним фейлетоністам, котрих лякають нові й романтичні твори, що колишні клясики, читання та наслідування яких вони рекомендують що-дня, на багато перевищають їх у вільности та аморальности.

Ми б могли легко приєднати до Мольєра і Моріво і Ля Фонтена, — ці два остільки протилежні вияви французького духу, — і Рене, і Рабле, і Маро, і багатьох інших. Але не є нашим заміром викладати тут, з приводу моралі, курс літератури для користи невинниць фейлетона.

Мені здається, що не слід робити стільки шуму за дрібниць. На щастя, ми не перебуваємо вже більше в добі білявої Еви і, в добрім сумлінні, ми не можемо бути такими примітивними та патріархальними, якими були в Ноевім Ковчезі. Ми не маленькі дівчатка, що готуються до свого першого причастя; і коли ми граємо в корбільон, ми не відповідаємо торт з кремом. Наша наївність досить добре обізнана, а наша цілинність давно вже бігає

по місту; це ж усе речі, яких не маєш двічі, і, що б ми не робили, ми не в стані їх знову піймати, бо нема нічого на світі, що б тікало швидче за невинність, яка віддаляється, та за ілюзію, яка одлітає.

Зрештою, це може вже й не так зле, і чи не більш варте знання всіх річей, ніж незнання їх? Це питання, яке я облишаю для дебатування вченишим за мене особам. В кожному разі світ перейшов вік, у котрому можна грати в скромність та соромливість, і я вважаю, що він занадто старий бородач, щоб гратись у дитинство та цілинність, не роблячи себе кумедним.

Від часу свого одружіння з цивілізацією суспільство втратило своє право бути наївним та соромливим. Існують певні червоні плями, які ще чогось варті при виставі лягання спати одруженої і котрі вже нічого не варті на другий день; бо молода жінка може вже не памятає більше молоді дівчини, або, коли вона її памятає, це дуже непристойна річ, яка поважно компромітує репутацію чоловіка.

Коли я випадково читаю одну з цих чудових проповідей, які замінили в публичних листках літературну критику, в мене зявляються инколи великі гризоти та великі страхи, — в мене, що має на сумлінні кілька дрібних жартів, трохи засильно приправлених корінням, — подібні тим, які бувають у молодого

чоловіка, що має вогонь та запал, за які може себе дорікати.

Поруч з цими Боссюе з Паризького Кафе, з цими Бурдалу з балькону Опері, з цими Катонами, котрі таким чудовим способом лають світ, я справді вважаю себе найстрахітнішим негідником, який тільки коли-будь бруднив обличчя землі; а між тим, Господь це знає, номенклатура моїх гріхів, остільки капітальних, як і вибачливих, разом з білим та необхідними міжрядками, могла б, у руках спритного друкаря, ледви скласти один або два томи in 8° що-дня, а це дуже мало для того, хто не має претензії попасти до раю на тому світі, та виграти приз Монтіона, або бути гідною рожевого вінця дівчиною на цім світі.

Потім, коли я думаю, що зустрів під столом, і навіть де-інде, чимало цих драгунів добродчинности, я починаю краще про себе думати, і гадаю, що при всіх тих хибах, які я можу мати, вони мають иншу, яка, певно, в моїх очах найбільша й найгірша з усіх: — я говорю про лицемірство.

Добре шукаючи, можна б, звичайно, знайти ще в додаток і иншу хибу; але ця вже остільки огидна, що, правду сказати, я майже не смію її назвати. Наблизьтесь трохи, і я вам прошепочу її імя на вухо: — це заздрість.

Заздрість і ніщо инше.

Це ж вона віддалюється, повзучи та звива-

ючись, крізь усі свої проповідні підземні ходи: які заходи не робить вона, щоб сховатись, але час від часу видко, як понад метафорами та реторичними прикрасами виблискує її маленька бліда голова гадюки; її застаєш раптом, як вона облизує своїм подібним до вил язиком зовсім сині від отрути уста, її чуєш, як вона насвистує тихо-тихо в тіні лукавого епітету.

Я чудесно знаю, що думати, ніби вам заздять, це в нетерпима пиха, і що це майже щось так само огидне, як коли якийсь галанець пишається своїм щастям.

Я не маю хвальби думати, що маю ворогів і людей, які заздять мені; це щастя, яке не всім дане, і я мабуть довго не матиму його: тому я й говоритиму вільно та без задньої думки, як хтось зовсім незацікавлений у цім питанні.

Дуже певна річ, яку легко довести тим, хто могли б у ній мати сумнів, це природна антипатія критика супроти поета, — того, котрий нічого не робить, супроти того, хто робить, — трутня супроти бджоли, — коня супроти заводського жеребця.

Ви займаєтесь критикою тільки після того, як ви сами добре переконались, що не можете зробитись поетом. Перед тим, ніж перейти до сумного заняття зберігати одіж та нотувати удари, як білярдний хлопець чи льокай при грі в мяч, ви довго залицялись до Музи, ви спро-

бували позбавити її невинности; але на це ви не маєте досить сили; вам не вистарчило дихання, і ви впали блідий та зморений у підніжжя святої гори.

Я розумію цю ненависть. Боляче бачити, як другий бере участь у бенкеті, на котрий вас не запрошено, і як він спить з жінкою, котра вас не захтіла. Я від усього серця жалкую бідного евнуха, що примушений бути присутнім при забавах свого Великого Повелителя.

Він допущений до найсекретніших глибин Ода; він веде султанш до купелів; він бачить, як під срібною водою великих резервуарів сяють ці розкішні тіла, з котрих течуть перлини й котрі блискучіші за аґати; найзахованіші красуні з'являються перед ним без покривал. Перед ним не соромляться. — Це евнух. — Султан пестить свою фаворитку та цілує її в гранатові уста в його присутности. — Справді, його становище дуже фальшиве, і він повинен бути дуже затруднений у своїй поставі.

Те ж саме і з критиком, котрий бачить, як поет прогулюється по саду поезії з своїми дев'ятью гарними одалісками та ліниво бавиться під тінню великих зелених лаврових дерев. Йому дуже важко утриматись, щоб не почати збирати камінці на шляху, щоб ними кинути в нього та зранити його з-за стіни, коли він на це досить зручний.

Критик, який нічого не створив, підлий; він

подібний до абата, що впадає за жінкою мирянина: цей не може ані відповісти йому тим же, ані битись з ним.

Мені здається, що історія ріжних способів обезцінення якогось твору від місяця до наших днів була б принаймні такою ж цікавою, як історія Теґлят-Фалязара або Гемаґоґа, який винайшов решетовані черевики.

Матеріалу вистарчить для п'ятнадцяти чи шіснадцяти томів інфолію; але ми жалітимемо читача й обмежимося кількома рядками, — добродійство, за яке просимо більше, ніж вічну вдячність.

В дуже віддаленій добі, яка губиться в ночі віків, ось уже добрих три тижні тому, середньовічний роман розцвітав у Парижі та в окрузі. У великій пошані було озброєне вбрання; не ставились із призирством до зачісок à la Hennin, дуже поважали короткі штани; кінжал був страшенно цінний; решетовий черевик обожувався, як фетиш. — Це були виключно стрільчасті склепіння, вежі, колони, розфарблене скло, собори та кріпости; — це були все паночки та панички, пажі та шляхтичі, бродяги та старі слуги, ввічливі шевальє та жорстокі володарі замків; — всі речі безумовно невинніші за невинні забави, які не робили нікому нічого злого.

Критик не дочекався другого роману, аби почати свою працю обезцінення; як тільки

з'явився перший, він загорнувся в свою волосяницю з верблюжої шерсти та висипав четверик попелу на свою голову; потім розпочав кричати своїм голосним і жалісним голосом:

— Це середнєвіччя, знов середнєвіччя! хто визволить мене від середнєвіччя, від цього середнєвіччя, яке не є середнєвіччям? Картонове та глиняне середнєвіччя, яке є ним тільки по імені. — О! залізні барони, в їхній залізній броні, з їхнім залізним серцем в їхніх залізних грудях! — О! собори з їхніми завжди розквітлим розетками та їхнім шклом у квітах, з їхнім іранитовим мережевом, з їхніми ажурними трьохлистниками, з їхніми вирізаними як пилка причілками, з їхньою вишитою, як намітка молодої, камяною ризою, з їхніми свічками, з їхніми співами, з їхніми сяючими попами, з їхнім народом навколюшках, з їхнім органом, який гуде, та їхніми янголами, які літають і змахують крилами попід склепінням! — як вони зіпсували мені моє середнєвіччя, моє таке тонке та таке барвисте середнєвіччя! — як вони зуміли змусити його зникнути попід купою грубого цементу! які крикливі фарби!

— Ах! темні балакуни, що думаєте, ніби створили кольорит, тому, що наклали червоне на синє, біле на чорне та зелене на жовте, ви побачили тільки шкарлупину середнєвіччя, ви не вгадали душі середнєвіччя; в шкірі, в котру ви вбіраєте ваші привиди, не циркулює

кров, під вашими стальними кальчугами немає серця, у ваших штанях з тріко немає ніг, за вашими вимальованими спідницями немає ані живота, ані грудей: це убрання, які мають людську форму, ось і все.

— Отже, геть середньовіччя, таке, як його роблять майстри (велике слово знайдене! майстри)! Середньовіччя тепер ні до чого, ми бажавмо чогось іншого.

А публика, побачивши, що фейлетоністи гавкали на нього, перейнялась чудовою пристрастю до цього бідного середньовіччя, про котре ті гадали, що вони його одразу вбили. Середньовіччя, знайшовши поміч у спротиві газет, пересякає все: драми, мельодрами, романи, новелі, поезію, з'явилися навіть середньовічні водевілі, а Момюс повторив февдальні куплети.

Поруч з середньовічним романом зеленів роман-мертвечина, рід дуже приємного роману, до котрого були дуже охочі нервові парадниці та пересичені куховарки.

Фейлетоністи дуже хутко з'явилися на запах, як ворони на мертвечину, і клювом своїх пер розшматували та довели до смерти цей бідний тип роману, що міг процвісти та згнити попід сальонним промінням кабінетів для читання. Чого тільки вони не казали? Чого тільки вони не писали?

Література морґа або каторги, кошмар ката,

галюцинація п'яного гицеля та хворого на білу гарячку сторожа з каторги! Вони лагідно натякали, що автори були душогуби та вампіри, що вони мають хибну звичку вбивати своїх батьків та матерів, що вони пили кров черепами, що вони замість виделок користалися цівками та розрізували свій хліб гільотиною.

А між тим вони знали краще, ніж хто инший, — бо часто снідали разом, — що автори цих чарівних різанин були чесні сини своїх батьків, дуже добродушні та з гарного товариства, що вони мали білі рукавички, були модерно короткозорі, і що вони з більшою охотою їли біфштекси, ніж людські котлети, та пили звичайно Бордоське вино, а не кров молоді дівчини або новонародженої дитини.

Вони ж бо чудово знали, бо бачили й докторкались до їх манускриптів, що ці були написані чорнилами великої вартости на англійським папері, а не кровю з гільотини на шкірі живцем вбитого християнина.

Але, що б вони не казали й не робили, це була доба мертвечини, і кладовище подобалось їй більше за будуар; читач клював тільки на вудочку, яка мала поживкою якийсь невеличкий, уже синіючий труп.

Дуже зрозуміла річ; прилаштуйте розу на край вашої вудочки, павуки матимуть час зробити свою павутину в складці вашого ліктя, а ви не впіймаєте жадної, найменшої дрібної

риби; причепіть туди червяка або шматочок старого сиру, — коропи, усатики, окуні, угрі стрибатимуть на сажень з води, щоб їх впіймати.

Люди зовсім не остільки відмінні від риб, як це прийнято на загал вважати.

Журналістів раптом охопила така огида до червоного або до крові, що можна б подумати, ніби вони зробились квакерами, браминами, піфагористами або биками. — Вони ніколи ще не бували такими щирими, такими мягкими; — це була сметанка та сироватка.

Вони допускали тільки дві фарби, блакитно-небесну та зелено-яблучну. Рожеву вони тільки терпіли, і, коли б їм це дозволила публіка, вони б повели її пасти і їсти шпинат на береги Ліньона, поруч з вівцями Амарілліса. Вони змінили свій чорний фрак на горлицеву куртку Селядона або Сільвандра та подібно до пасторської палиці прикрасили свої гусині пера рожевими помпонами та стрічками.

Їх волосся розвівалось, як у дітей, вони творили собі невинності по рецепту Моріон Дельорм, в чому і встигли так само, як і вона,

Вони прикладали до літератури одну з десяти заповідів:

Не вбій.

Вже не можна було собі дозволити найменшого вбивства, і пята дія зробилась неможливою.

Вони вважали кінжал чимсь страшним, отруту — монструозним, сокиру — невимовним. Вони б хотіли, щоб драматичні герої жили аж до віку Мельхиседека; але, одначе, споконвіку визнано, що ціль кожної трагедії полягає в тому, щоб убити в останній дії якогось бідолашу великого чоловіка, подібно, як ціль кожної комедії — матримоніяльно обеднати двох йолопів молодих перших коханців, з котрих кожен має коло шестидесяти років.

Приблизно в ці часи я кинув до вогню (знявши з них копію, як це завжди робиться в таких випадках) дві розкішні та надзвичайно гарні драми з середньвіччя, одну віршовану, а другу прозою, котрих герої були четвертовані та виварені на очах у публіки, що є дуже весело та досить непристойно.

Потім, щоб пристосуватись до їх думок, я написав античну трагедію в пяти діях, під назвою Геліоґабал, котрої герой кидається до виходка, — надзвичайно нова ситуація, яка має ту перевагу, що вводить на сцену ще не бачену в театрі декорацію.

Я створив також модерну драму, значно вищу за Антонію, Артур або ж Фатальний Чоловік, в котрій ідея Провидіння з'являється під блідою формою страсбурської печінки, яку герой їсть аж до останнього шматочка, проробивши ще перед тим кілька знасилувань жінок, що, разом з його гризотами,

викликає в нього страшне зіпсуття шлунку, від котрого він і вмірає.

Кінець моральний, який доводить, що Бог справедливий і що порок завжди покараний, а добродійність нагороджена.

Що ж до почварного жанру, ви знаєте, як вони його трактували, як вони обробили цього людожера Гана з Ісландії, могильщика Габібраха, дзвонаря Квазімодо, і всього тільки горбатого Трібулета, — весь цей, так дивно зворушений, рід, — усі ці величезні баюри, повні жаб, яких мій дорогий сусід змушує ворохобитись та стрибати крізь цілинні ліси та в соборах своїх романів. Ні сміливі риси à la Мікель-Анджельо, ні достойні цікавості Калльо, ні ефекти світла й тіні на взірець Гоїа, ніщо не знайшло в них милосердя; коли він творив романи, вони надсилали його до його од; коли писав драми, — до його романів: звичайна тактика журналістів, котрі завжди вважають кращим те, що хтось зробив, за те, що він робить.

Одначе, щасливий той чоловік, котрого визнали великим навіть фейлетоністи, — і то в усіх його творах, за виключенням, само собою розуміється, того, про який вони дають відчит, — і котрому вистарчило б написати теологічний трактат або куховарський підручник, щоб визнали надзвичайними і його театральні твори! Що ж до сердечного роману, палкого та пристрасного роману, котрий має

батьком Німця Вертера, а матір'ю Француженку Манон Леско, то ми, на початку цієї передмови, торкнулись у кількох словах гнилої моралі, яка безнадійно привязалась до нього під приводом релігії та добрих звичаїв. Воші критики подібні до тілесної воши, яка залишає трупи, щоб перейти до живих. З трупу середньовічного роману критики перейшли на тіло цього, котрий має тверду та живучу шкіру і може їм сильно поламати зуби.

Не зважаючи на всю ту повагу, яку ми маємо до модерних апостолів, ми думаємо, що автори тих романів, які називаються аморальними, хоч і не стільки одружувались, як добродійні журналісти, на загал мають матір, і що чимало з них мають сестер та наділені досить великою жіночою родиною; але їх матері та сестри не читають романів, навіть аморальних романів; вони шиють, вишивають та займаються хатніми справами. — Їх панчохи, як сказав би пан Плянар, — цілковитої білизни: ви можете побачити їх на ногах, — вони не сині, і добродій Хризаль, той, що так ненавидів учених жінок, пропонував би їх, як приклад, ученій Філямінті.

Що ж до дружин цих панів, коли вони вже стількох їх мають, то мені здається, що, якими б не були невинними їх чоловіки, маються певні речі, які вони мусять знати.

Справді, дуже може бути, що вони їм ні-

чого не показували. Тоді я розумію, що їм залежить на тому, щоб їх тримати й на далі в цім дорогоціннім та святім незнанні. Бог великий і Магомет його пророк!

Жінки цікаві; нехай же зроблять небо й мораль, щоб вони задовольнили свою цікавість більш законним способом, ніж це зробила Ева, їхня бабуся, та не йшли запитувати змія!

Що ж до їхніх дочок, то, коли ці були в пансіоні, я не знаю, чому б могли ще навчити їх такі книги.

Так само абсурдно казати, що якийсь чоловік п'яниця, бо описує оргії, розпустник, бо оповідає про розпусту, як і стверджувати, що якась людина добродійна, бо написала книгу про мораль; що-дня бачиш протилежне.

Промовляє особа дії, а не автор; його герой атеїст, це не значить, що й він атеїст; він змушує розбишак діяти та говорити по розбишацьки, від того сам він не розбишака. Коли б так вважати, то треба б гільотинувати Шекспіра, Корнеля і всіх трагіків; вони заподіяли більше вбивств, ніж Мандрен і Картуш: проте, цього не зроблено, і я навіть не думаю, щоб це колись зробили, хоч якою добродійною та моральною може стати критика. Одна з маній цих маленьких вузьколобих писаць, це завжди підміняти автора твором та звертатись до особистости, щоб надати хоч якусь злиденну скандальну цікавість своїм не-

гідним мерзотним творам, яких, це вони знають, ніхто б не читав, коли б вони містили в собі тільки їх індивідуальну опінію.

Ми зовсім не розуміємо, до чого стремить увесь цей галас, нащо вся ця злість і все це гавкання, — хто штовхає невеличких Жеофроїв робитись Дон-Кіхотами моралі, та, як справжні жандари літературних міст, брати за комір та лупцювати, в імя добродієності, кожну думку, яка прогулюється по книзі з трохи набік вдягненим очіпком або трохи зависоко підколотою спідницею. — Це дуже дивне.

Що б вони там не казали — доба аморальна (як-що це слово щось означає, в чому ми сильно сумніваємось), і ми не приводимо інших прикладів, як кількість продукуваних нею аморальних книг та успіх, який вони мають.

Книги наслідують звичаї, але звичаї не наслідують книг.

Реґентство створило Кребільона, але не Кребільон Реґентство.

Маленькі пастушки Буше були підфарбовані та оголені, тому, що підфарбованими та оголеними були маленькі маркизи.

Картини робляться з моделів, а не моделі з картин. Я не знаю, хто й де саме сказав, що література і штука впливають на звичаї. Хто б це не був, це без сумніву великий дурень.

Це подібне до того, коли б казали: горошок викликає весну; навпаки, горошок росте, бо

прийшла весна, — вишні, бо надійшло літо. Плоди приносяться деревами, а, певно, не дерева плодами, це вічний і незмінний у своїй зміні закон; віки йдуть один за другим, і кожен приносить свій плід, який не є плодом попереднього віку; книги — плоди звичаїв.

Поруч з моральними журналістами, попід цим дощем проповідей, так ніби попід дощем у якомусь парку, поміж досок сен-сімоністського намету з'явилась теорія маленьких грибів нового, дуже цікавого сорту, котрої природну історію ми тут і наведемо.

Це утилітарні критики. Бідні люди, що мали закороткий ніс, на котрий не могли надіти окулярів, а між тим не бачили далі свого носу.

Коли автор кидав на їх стіл який-будь том, роман чи вірші, — ці панове недбайливо розлягались у своїм кріслі, становили його в рівновазі на його задніх ніжках та, зручно колишучись, втягали голову до плеч і казали:

— Чого варта ця книга? Як можна її використати для моралізації та добробуту найчисленнішої та найбільшої кляси? Що?! Ні слова про потреби суспільства, нічого про цивілізуюче та поступове! Як, чи ж потрібно замість того, щоб робити великий синтез гуманности, та слідкувати крізь події історії за фазами оздоровлюючої та провіденціальної ідеї, складати вірші та писати романи, котрі ні до чого

не приводять і котрі не штовхають людського роду наперед по шляху будуччини? Як можна займатись формою, стилем, рифмою, коли маються такі поважні завдання?!

— Що нам дають і стиль, і рифма, і форма? ніби це чогось варте (бідні лиси, вони занадто зелені)!

— Суспільство страждає, воно переживає велике внутрішнє розшматування (розумійте: ніхто не хоче підписуватись на утилітарні (газети). Саме поет мусить шукати причини цього нездужання та лікувати його. Спосіб, його він знайде, серцем і душею співчуваючи людському родові (поети філантропи! це було б щось незвичайне та чарівне). Цього поета ми чекаємо, ми кличемо його всім нашим єством. Коли він з'явиться, його всі вітатимуть, йому припаде тріумф, корони, йому припаде Пританей...

Слава Богу; але через те, що ми бажаємо, щоб наш читач лишався зацікавленим аж до кінця цієї блаженної передмови, ми не продовжуватимемо цієї дуже вірної імітації утилітарного стилю, який, по своїй природі, досить снотворний і міг би з успіхом замінити лаудан*) та академічні промови.

Ні, йолопи, ні, ви, кретини та волові голови, з книги не зробиш холодця; — роман, це не пара незшитих черевиків; сонет не сикавка для спринцування; драма не залізниця, чи якась

*) Настояка опію. Прим. пер.

инша головно цивілізаторська річ, яка допомагає людству йти по шляху поступу.

Іменем кишок усіх колишніх пап, сучасних і будучих, ні і двіста тисяч раз — ні.

Неможна собі зробити шерстяного ковпака з метонімії, порівняння не можна вдягти, як пантофлю; антитезою неможна скористатись, як парасолем; на жаль, ніхто не зможе прилаштувати собі до черева, на взірець жилетки, кількох сорокатих рифм. Я внутрішньо переконаний, що ода, це занадто легеньке убрання для зіми, і що в строфу, антистрофу та епод неможна вдягтись краще за ту жінку циніка, котрій за сорочку була її власна добродійність і котра, як оповідає історія, ходила гола, як рука.

Проте, славнозвісний пан де Ля Кальпренед одного разу мав убрання, про котре, коли його питали, з якої воно матерії, він відповідав: Це з Сільвандра. — Сільвандр була паса, яку він перед тим з успіхом виставляв на сцені.

Подібні розумування викликають здвигання рамен аж понад голову, і ще вище, ніж це робив Ілчестерський герцоґ.

Люди, котрі мають претензію бути економістами і хочуть з верху до низу перебудувати суспільство, серіозно верзуть подібні нісенітниці.

Роман має дві користи: — одну матеріяльну, другу духову, як-що тільки можна прикласти подібний вислів до роману.

Матеріяльна користь, це, перш за все, ті

Панна де Мопен

кілька тисяч франків, які вступають до кишені автора та навантажують його так, щоб його не зміг підхопити в повітря ні вітер, ні біс; для видавця, це розкішний породистий кінь, який бє ногою та стрибає, запряжений до свого кабріолету з чорного дерева та сталі, як каже Фігаро; для торговця паперу, це ще одна нова фабрика на якійсь річці, і часто засіб попсувати якийсь гарний краєвид; для друкарів, кілька тон кампешу, щоб що тижня нафарбовувати собі пельку; для читалень — це купа дуже по пролетарськи вкритих мідною іржою грубих су та сила товщу, котрий, коли б його відповідно зібрати та використати, зробив би зайвими лови китів.

Духова користь полягає в тому, що підчас читання романів спиш та не читаєш корисних, добродійних та поступових газет, або інших подібних незваримих та дурманючих ліків.

Нехай кажуть після цього, що романи не допомагають цивілізації.

Я не говоритиму про продавців тютюну, про бакалейщиків та про торговців смаженої картоплі, які мають дуже великий інтерес до цієї галузі літератури, бо, на загал, вживаний нею папір вищої якості за газетний.

Справді, є від чого страшенно сміятись, коли чуєш, як міркують панове республіканські та сен-сімоністські утилітаристи.

Перше, я б дуже хотів точно знати, що

саме має означати цей здоровий вислюган іменник, яким вони що-дня заповнюють порожнечу своїх стовбців, і який їм служить жупелом та сакраментальним виразом. — Користь: що це за слово, і до чого воно прикладається?

Істнують два сорти користи, і змісл цього слова завжди тільки дуже відносний. Те, що корисне одному, не корисне другому. Ви поганний швець, а я поет. — Мені корисно, щоб мій перший вірш рифмував з другим. — Мені надзвичайно корисний словник рифм; вам же він може придатись хіба тільки на направу підметок на старій парі чобіт; а, правду казати, кривий ніж мало б у чім мені міг прислужитись при складанні якоїсь оди.

Тепер ви зазначите, що швець значно вищий, ніж поет, і що можна легше обійтись без другого, ніж без першого. Не маючи бажання принижувати славної шевської професії, яку я так само поважаю, як і професію конституційного монарха, я покірливо признаюсь, що волів би краще мати подертий черевик, ніж зле зрифмувати свій вірш, і що я охотніш обійшовся б без чобіт, ніж без поем. Майже ніколи не виходючи з дому та ступаючи зручніш головою, ніж ногами, я псую свої черевики менше, ніж доброчинний республиканець, який тільки й робить, що бігає від одного міністерства до другого, щоб випросити собі там якусь посаду.

Я знаю, що існують такі, які воліють краще млини за церкви, та хліб для тіла ніж хліб для душі. Що до цих, я не маю нічого, що б їм сказати. Вони заслуговують бути економістами, як на цьому, так і на тому світі.

Чи мається щось абсолютно корисне на цій землі та в цім житті, яке ми ведемо? Перш за все, дуже мало користи в тому, що ми на землі й що ми живемо. Я кличу найвченішого з цієї банди, щоб сказав — нащо ми існуємо; хіба що для того, щоб передплачувати Конституціональ або якусь иншу газету.

Далі, прийнявши à priori, що наше існування корисне, які ж речі справді корисні для його піддержання? Зупа та шматок мяса двічі на день, це в точнім розумінні слова все те, що потрібно, щоб наповнити собі живіт. Людина, котрій після її смерти вистарчає, й то з лишком, домовина завширшки в два ступні, завдовжки у шість, не потребує в житті багато більше місця. Порожній куб в сім або вісім ступнів в усіх напрямх, з діркою для дихання, з однісьнюкою відтулиною, — більше їй не потрібно для житла та на те, щоб їй не падав на спину дощ. Порядно огорнуте навколо тіла покривало захистить її досить добре, ліпше, ніж найелєгантніший та найкраще покраяний фрак від Стамба.

З цим він безумовно зможе існувати. Кажуть же, що можна жити на 25 су в день; але

заважати собі померти, це не є жити; і я не розумію, чим якась утилітарно організована вілля приємніша для життя ніж Père la Chaise*).

Все те, що гарне, не є необхідним для життя.

Коли б знищити квіти, всесвіт не потерпів би від того матеріально; а, між тим, хто міг би хотіти, щоб не було більше квітів? Я б скорше відмовився від картоплі, ніж від роз, і я думаю, що на світі тільки один утилітарист здатний знищити грядку квітів тульпанів, щоб насадити там капусту.

Чого варта краса жінок? Вистарчає, щоб жінка була з медичної точки погляду добре побудована, в стані родити дітей, і для економістів вона завжди буде досить гарною.

На якого дідька музика? для чого малярство? Хто мав би божевільство воліти краще Моцарта ніж пана Карреля, а Мікель Анджелио ніж винаходця білої гірчиці?

Справді гарне буває тільки те, що не може ні до чого придатись; все те, що корисне — виродливе, бо це вияв якоїсь потреби, а потреби людини мерзотні та огидні, як і її бідна та безсила природа.

Найкорисніше місце в кожному домі, це виходок.

Я, — хоч це й не подобається цим панам, — я з тих, для кого необхідне зайве, — і я тим більш люблю речі та людей, чим менше вони

*) Відомий паризький цвинтарь. Прим. пер.

мені роблять послуг. Я краще волію не ті певні вази, котрими послуговуюсь, а китайську, усіяну драконами та мандаринами вазу, яка мені ні для чого не служить; мій талант, котрий я найбільш цію, це невміння відгадувати логоґрифи та шаради. Я б з великою радістю відмовився від моїх прав Француза та громадянина за те, щоб поглянути на автентичну картину Рафаеля або на розкішну голу жінку: — ось, наприклад, на принцесу Борджез, коли вона позувала Канові, чи на Жюлію Ірізі, коли вона входить до купелі. Я б дуже охоче погодився на поворот цього антропофаґа Карла X, коли б він мені приніс з собою з свого Богемського замку кошик з винами Токаю або Йоганісбергу, і я б уважав досить широкими виборчі права, коли б де-які вулиці були більше, а інші знов речі менше широкими. Хоч я й не родився аматором музики, я волію краще шум гудків та бубнів, ніж брязкіт дзвіночка пана президента. Я продав би свої штани, щоб дістати перстень, а свій хліб, щоб мати варення.

Мені здається, що найпристойніше заняття освіченого чоловіка, це нічого не робити, або аналітично палити свою люльку чи свою сигару. Я так само високо поважаю того, хто грає в скраклі, і того, хто добре пише вірші. Отже, як ви бачите, утилітарні принципи далекі від того, щоб бути моїми, і я ніколи

не буду редактором якоїсь добродчинної газети, хіба що увірую, а це знову було б досить кумедне.

Замість встановляти приз Монтіона в нагороду за добродчинність, я б охотніш, подібно до Сарданапаля, цього великого філософа, якого так зле зрозуміли, дав би значну нагороду тому, хто б винайшов нову насолоду; бо приємність здається мені цілком життя й єдиною корисною річю на світі. Таким власне й бажав його Бог, Бог, котрий створив жінок, парфуми, світло, гарні квіти, смачні вина, гарячі коні, хортів та ангорських котів; Бог, котрий не сказав своїм янголам: „Майте добродчинність“, а „Майте любов“, і котрий дав нам уста чутливіші, ніж усі інші органи тіла, щоб цілувати жінок, піднесені до гори очі, щоб бачити світло, гострий нюх, щоб вдихати душу квітів, нервові стегна, щоб стискати живіт заводських жеребців та летіти так швидко, як думка, без залізниці та паровика, ніжні руки, щоб проводити ними по довгій голові хортів, по оксамитній спині кицюнь та по блискучому плечу мало добродчинних створінь; Бог, котрий, нарешті, одним тільки нам дав цю потрібну та знамениту привілею, пити, коли не чуєш згаги, вибивати вогонь та кохатись у всіх сезонах року; все це нас значно більше відріжняє від звіря, ніж звичка читати газети та фабрикувати хартії.

Боже ж мій! що це за йолопство, це так зване удосконалення людського роду, яким нам забивають вуха!

Справді, можна б подумати, що людина — це здатна на удосконалення машина, яку краще зчіплені колеса, відповідніш настановлена противага можуть змусити функціонувати зручнішим та легшим способом. — Коли осягнуть того, що дадуть людині подвійний шлунок, аби вона, завдяки цьому, могла жувати та відригати як бик, очі на другому боці голови, щоб вона могла дивитись, як Янус, хто їй показує ззаду язика, та зоріти на свою негідність у менш незручній позі, ніж яка є в Атенської Венери Калліпійської, того, що насадовлять їй на плечі крила, аби вона не була змушена платити шість су за їзду на омнібусі; нарешті, коли їй створять новий орган: тоді почне щось означати слово удосконалення.

Що саме, від часу всіх цих гарних удосконалень, зробили такого, чого не робили б так само і краще до потопу?

Чи ж почали тепер пити більше, ніж пили в час темноти та варварства (старий стиль)? Олександр, двозначний друг гарного Ефестіона, пив не дуже зле, хоч в його часи й не існувало часописі корисних знань, і я не знаю, хто б з утилітаристів був здібний викушити великий кубок, який він називав Геркулесовою чашою, не ставши при тому грубшим

та більш спухлим, ніж молодий Лепентр чи якийсь гіпопотам.

Маршал де Бассомпьер, що спорожнив свою велику бочку, пучи з лійки за здоровля тринадцяти кантонів, здається мені, в своєму роді, був вельми й дивно шановним, і я гадаю, що його дуже важко перевишити.

Який економіст остільки поширить нам шлунок, щоб він міг вмістити в собі стільки біфштексів, скільки міг їх проковтнути покійний Мілон Кротоніят, котрий з'їдав бика? Карта Англійського Кафе, Вефура, або якоїсь іншої, якої хочете, кулінарної знаменитости, здається мені дуже нужденною та дуже загально людською в порівнянні з картою обіду Трімальціона.

За яким столом подають тепер на одному й тому ж полумиску свиню та її дванадцять поросят? Хто їв годованих людським мясом мурен та миноїв? Чи ж ви вірите справді, що Брійат-Саварен перевершив Апісіюса? Чи зміг би великий продавець фляк Вітеліус знайти у Шеве все потрібне, щоб наповнити свій славний щит Мінерви фазановим та павиним м'язом, язиками флямінго та печінками зеленобрюшок?

Ваші устриці з Канкальської Скелі справді щось дуже вишукане в порівнянні з устрицями Люкрена, для котрого спеціально було створене море.

Маленькі будинки в передмістях маркізів

часів Реґентства, це злиденні порожні пляшки, коли їх порівняти до віль римських патрицій Байес, Капре та Тібюра. Велетенські розкоші цих великих сластолюбців, які будували вічні монументи ради втіх одного дня, чи ж вони не повинні б змусити нас впасти ниць перед античним ґенієм та на завжди викреслити з наших словників слово удосконалення?

Чи винайшли хоч один новий головний гріх? Їх, на нещастя, мається сім, як і раніш: число падань праведника на одинь день, що дуже злиденне.

Я навіть думаю, що через століття поступу, при тім ході його, яким він зараз іде, жаден закоханий не буде в стані розпочати знов тринадцятої праці Геркулеса.

Чи можна бути хоч трохи приємнішим його божеству, ніж у часи Соломона? Багато славнозвісних учених та дуже поважних пань піддержують як-раз протилежну опінію й гадають, що ввічливість все більше зменшується. Ну ось! так що ж ви нам верзете про поступ?

Я дуже добре знаю, що ви мені скажете, що маються вища палата і нижча палата, що сподіваються, що хутко всі будуть виборцями, а число представників побільшиться в двічі а то й в тричі. Невже ви знаходите, що і так вже роблять не досить помилок у французькій мові на національній трибуні, і що їх там не вистарчає для злого зайняття, в яким вони

варяться? Я зовсім не розумію, яка користь у тому, щоб як худобу загоняти двіста чи триста провінціалів до деревляного бараку, з розмальованою паном Фраіонаром стелею, та змушувати їх напакостити та паскудити кілька якихсь невеличких абсурдних або жорстоких законів.

Яка різниця в тому, чи вами управляє шабля, чи кропило, чи парасоль? — Однаково, це завжди палиця, і я дивуюсь, що поступові люди можуть сперечатись про вибір ломаки, яка має лоскотати їм плечі, тоді, як було б значно більш поступовим та менш втратним зломити її та викинути її шматки під три чорти.

Єдиний з вас, хто має здоровий розум, це божевільний, великий геній, дурень, божественний поет значно вищий за Лямартіна, Гюґо та Байрона; це Шарль Фурьє, творець фалянстер, котрий один усе це в собі поєднує: тільки він один був льогічний та мав сміливість аж до кінця довести консеквенції.

Він стверджує, не вагаючись, що люди не далекі від того, щоб дістати хвіст довжиною в п'ятнадцять стіп з оком на його кінці; а це безумовно поступ, бо дозволяє робити тисячу всяких гарних річей, яких неможна було робити раніш, як ось: вбивати слонів без бою, гойдатись на деревах без орелей, так же зручно, як найкраще вправлена малпа, не потрібувати парасоля від дощу чи сонця, розгортаючи хвіст

понад головою немов китицю, як це роблять білки, які чудово обходяться без парасоля, і інші переваги, які було б занадто довго перераховувати. Кілька фалянстерців кажуть навіть, що вони вже мають маленький хвіст, котрий певно виросте, коли тільки Бог пошле їм довше життя.

Шарль Фурье вигадав стільки родів тварин, як і великий натураліст Жорж Кюве. Він винайшов коней, які будуть в тричі більші за слонів, великих, як тигри, собак, риб, здатних нагодувати більше людей, ніж три риби Ісуса Христа, про які недовірливі вольтеріянці думають, що це першо-квітневі риби, а я що це розкішна байка.

Він побудував міста, поруч з якими Рим, Вавилон і Тір, це всього тільки кротовини. Він накопичив одна на другу Вавилонські башти, та змусив підійматись у хмарах спіралі безко-нечніші, ніж ті, які видніються на всіх ґравюрах Джона Мартена; він вигадав величезну кількість архітектурних систем та нових приправ; він склав проєкт театру, який здався б ґрандіозним навіть Римлянам часів Імперії, та встановив меню на обід, яке може б знайшли ви-старчаючим для дружнього обіду Люціус чи Номентанус; він обіцяє створити нові втіхи та розвинути органи й почуття; він має зроби-ти жінок гарнішими та спричиняючими більше насолоди, чоловіків здоровішими та сильнішими;

він вам гарантує дітей та має на думці встановити таку кількість населення Всесвіту, щоб кожний чув себе в ньому приємно; це, звичайно, значно розумніш, ніж штовхати пролетарів родити ще нових дітей, щоб їх потім, коли вони занадто розплодяться, розстрілювати на вулицях та надсилати їм гарматні кулі замість хліба.

Поступ можливий виключно таким способом.

Все останнє це гирьке глузування, нерозумне блазнівство, яке навіть не надається на те, щоб обдурити ідіотських мухоловок.

Фалянстер це справді поступ у порівнянні з Телемським монастирем; він остаточно відносить земний рай до числа зовсім застарілих та дурних річей. Тисяча й одна ніч та оповідання пані д'Альной хіба тільки й можуть успішно конкурувати з фалянстером. Яка плодитість! яка фантазія! Тут стільки чарівного, що ним можна заповнити три повозки романтичних чи клясичних поем; і наші віршовники, академики й неакадемики, дуже погані вигадники, як-що їх зрівнювати з паном Шарлем Фурье, винахідцем пристрасних принад.

Ця ідея використовувати рухи, котрі до цього стреміли здушити, це безумовно висока й могутня ідея.

Ах! ви кажете, що ми поступаємо вперед!

Коли б завтра на Монмартрі відкрив якийсь вулкан свою пастку та вкрив Париж саваном

попілу і домовиною ляви, як зробив це колись Везувій із Стабіями, Помпеями та Геркуліянумом, і коли б через кілька тисяч років тодішні антиквари поробили розкопи та витягли труп мертвого міста, скажіть, який монумент залишився б, що свідчив би про величчя великого похованого, — готична Notre-Dame*)?

Справді, мали б чудову уяву про наше мистецтво, коли б відкопали ретушовані паном Фонтеном Тюлері! Великий ефект зробили б, перенесені до тодішніх музеїв, статуї з мосту Людовика XVI I, коли не рахувати картин старих шкіл та античних статуй або статуй часів ренесансу, що накопичені в Луврській галереї, в цім довгім, безформеннім вузькім переході; коли не рахувати Інгрового**) пляфону, який завадив би думати, що Париж був усього тільки табором Варварів, оселенням Вельхів чи Топіамбу, — все те, що витягли б з розкопок, було б щось дуже цікаве.

Тесаки національних гвардійців та каски пожежарних саперів, безформенно вибивані екою***), ось що знайшли б замість цієї гарної, так цікаво вибиваної зброї, яку лишає середньвіччя в глибині своїх зруйнованих веж та могил, замість цих медалів, котрі наповнюють етруські вази та замощують підвалини всіх рим-

*) Собор Паризької Богоматери.

**) Ingre — видатний франц. маляр. Прим. пер.

***) Пятифранкова монета. Прим. пер.

ських будівель. Що ж до наших злиденних меблів з накладного дерева, до всіх цих нещасних, таких голих, таких виродливих, таких нужденних скринь, що називаються комодами або секретерами, що ж до всього негарного та крихкого посуду, то, маю надію, час матиме досить жалю на те, аби знищити все це до останку безслідно.

Одного разу нам прийшла фантазія збудувати грандіозний та розкішний монумент. Ми одразу ж були змушені запозичити його плян у старовинних Римлян; і, навіть ще до свого закінчення, наш Пантеон, подібно до рахитичної дитини, зігнувся на своїх ногах та захитався, як до смерти п'яний інвалід, так що нам довелось дати йому кам'яні костури, бо без цього він жалюгідно упав би, розпростершись на очах у всіх, та на добре століття дав би народам привід до сміху.

Ми хотіли поставити обеліск на одній з наших площ; нам довелось поїхати украсти його в Люкзорі, і ми витратили два роки на те, щоб його сюди перевезти. Старий Єгипет вкрашував свої шляхи обелісками, як ми вкрашаємо їх тополями; він носив вязки їх під своїми руками, як носить свої вязки шпараґи якийсь городник, та викроював якийсь моноліт у боках своїх ґранитових гір лекше, ніж ми краємо корпозубку або корпоушку. Кілька століть тому мали Рафаеля, мали Мікель-Анджельо;

тепер мають пана Поля Делярош; все це тому, бо ми йдемо вперед.

Ви пишаєтесь вашою Оперою; десять таких Опер, як ваша, танцювали б сарабанду в якомусь римському цирку. Навіть сам пан Мартен з своїм прирученим тигром та бідним подаґричним та заснувшим, як передплатник Газети, львом, це щось нужденне в порівнянні з Іладіатором античности. Ваші бенефисні вистави, що тягнуться до двох годин ранку, що ж це таке, коли згадати про ті забави, котрі тривали сто день, про ті вистави, при котрих справжні судна справді бились на справжньому морі; коли тисячі людей сумлінно розрізували себе на части; — зблідни, о героїчний Франконі! — коли, після моря, зявлялась пустеля з своїми рикаючими тиграми й львами, цими страхітними статистами, що грали тільки один раз, коли першу роль виконував якийсь силенний атлет Дацій чи Панноній, якого дуже часто важко було змусити показатись на прикінці пєси, і якого коханкою була якась гарна та ласа, не ївша впродовж трьох днів львиця з Нумідії?

Чи не здається вам танцюючий на канаті слон вищим за панну Жорж? Чи ви думаєте, що панна Таґліоні танцює краще, ніж Арбюскула, а Перро краще, ніж Батійль? Я переконаний, що Росціус переміг би Бокажа, хоч і який цей чудовий.

Галерія Коппіола виконала ролю першої коханки, коли їй минуло сто років. Справедливість вимагає сказати, що найстаріша з наших перших коханок ніяк не має більше шестидесяти років, і що в цьому змислі не є поступовою навіть панна Маре; вони мали три чи чотири тисячі богів, у яких вірували, а ми маємо всього тільки одного, в котрого зовсім не віруємо; це дуже дивний поступ.

Чи Юпітер не більший мистець за Дон-Жуана, і не ліпший за нього спокусник? Справді, я не знаю, що саме ми винайшли або удосконалили.

Слідом за поступовими журналістами, і наче, щоб бути їх антитезою, існують пересичені журналісти, котрі звичайно мають двадцять чи двадцять два роки, котрі ніколи не виходили поза свій квартал та спали ще тільки з своєю клюшницею. Що до цих, то їм усе докучає, все їм набридає, все їх обтяжує; вони пересичені, знеохочені, зношені, неприступні. Вони заздалегідь знають, що ви маєте їм сказати; вони бачили, почували, скоштували, чули все, що тільки можна бачити, почувати, коштувати та чути; людське серце не має такого незнаного кутка, де б вони не побували з своїм лихтарем. Вони з знаменитим апломбом кажуть вам: Людське серце не таке; жінки створені не так; цей характер фальшивий; — або ще: — Та що бо там! завжди кохання або ненависть!

Завжди чоловіки та жінки! Чи нам не можуть говорити про щось інше! Але ж чоловік використаний до останку, а жінка ще більше, від часу, як пан де Бальзак цим займається.

Хто визволить нас від чоловіків та жінок?

— Ви гадаєте, добродію, що ваша казка нова? вона нова на манір народньої казки: нема нічого в світі більш звичайного; я це читав, не памятаю вже де саме, коли був на клуні або де-інде; ось уже десять років, як мені це безнастанно повторяють.

— Проте, прошу вас памятати, добродію, що не існує нічого, чого б я не знав, що я все випробував, і що, яким би не був ваш ідеал, нехай це навіть буде така діва, як пречиста діва Марія, я все одно запевнятиму, що бачив, як вона віддавалась розпусті в рівчаках з найменшими школярами та з нікчемними шкільними сторожами.

Ці журналісти були причиною Жокко, Зеленого Монстру, Мізорських Львів та тисячі інших гарних вигадок.

Ці постійно жаліються, що змушені читати книги та дивитись на театральні пєси; з приводу якогось кепського водевіля вони вам говорять про розквітлі мигдалеві дерева, про пахучі липи, про весняний вітрець, про пахощі молодої листви; вони удають з себе закоханих у природу на манір молодого Вертера, а між

тим ніколи не бували за межами Парижу та не відріжнили б капусти від буряка.

Коли йде про зиму, вони говоритимуть вам про приємности родинного огнища, і про тріск вогня, і про кам'яний таган, і про пантофлі, і про мріяння, і про пів-сон; вони не проминуть зачитувати знаний вірш Тібулю:

Quam juvat immites ventos audire cubantem,
за помічу котрого вони нададуть собі маленьку, одночасно й наївну й розчаровану, найчарівнішу на світі позу. Вони уявлятимуть з себе людей, на яких людський твір не може вже ніяк вплинути, яких драматичні вражіння лишаяють такі ж холодні й сухі, як той ножичок, котрим вони загострюють своє перо, і які кричать одначе, як Жан-Жак Руссо: Ось барвінок! Ці повні жорстокої ненависти до полковників Гімназії, дядюшок з Америки, кузенів, кузін, старих чутливих сварливців, романтичних удовиць, та намагаються вилікувати нас від водевіля, доводячи що-дня своїми фейлетонами, що всі Французи не народились хитро-мудрими.

Справді, ми не вбачаємо в цьому великого зла, зовсім навпаки, ми з охотою визнаємо, що знищення водевіля або комічної опери у Франції (національний жанр) це було б одне з найбільших добродійств неба.

Але я дуже хотів би знати, якому родові літератури дозволили б ці панове зайняти місце

цього самого. Одначе правда, що жадний инший не буде гірший.

Другі проповідують проти злого смаку та перекладають трагіка Сенеку. В останніх часах, і, щоб завершити наш перегляд, сформувався новий батальон критиків і то ще незнаного досі сорту.

Їх формула оцінки найзручніша, найрозтяжніша, найрішучіша та найпобідніша з усіх тих, яку тільки коли-будь міг собі уявити якийсь критик. Зоїл певно не втратив би, як-що б скориставсь нею.

Дотепер, коли хотіли знизити якийсь твір або позбавити його поваги в очах патріярхального та наївного передплатника, з нього робили фальшиві або віроломно ізольовані цитати; так скорочували речення та нівечили вірші, що навіть сам автор знайшов би себе найкумеднішим на світі; його обвинувачували в усіх можливих плягіятах; порівнювали уривки з його книги з уривками з інших старих чи модерних, котрі не мали з нею найменшої схожости; його обвинувачували, пишучи стилем куховарки та роблючи силу синтаксичних помилок, в незнанні мови та в каліченні французького Расіна і Вольтера; серіозно запевняли, що його твір доходить до людожерства і що читачі обовязково стають канібалами або гідрофобами впродовж тижня: але все це було бідне, запізнене, фальшиве й дурне та надзвичайно за-

старіле. Обвинувачення в аморальності стільки волочилось вздовж фейлетонів та статей Варете, що ставало не вистарчаючим і остільки поза потребою, що лишився тільки один Конституціонель, ця, як відомо, соромлива та поступова часопись, яка все ще мала безнадійну мужність вживати його.

Отже винайшли критику будуччини, перспективну критику. Чи ви одразу розумієте, яке це чарівне і з якої чудової уяви воно походить? Рецепт простий і його можна вам викласти.

Гарна книга, та книга, яку вихвалятимуть, це — яка ще не з'явилась. Та ж, котра з'являється, обовязково огидна. Завтрішня буде розкішна. З цією критикою те ж, що й з тим циркульником, котрий мав замість вивіски ці слова, намальовані великими літерами:

Тут голитимуть тратіс ЗАВТРА.

Всі бідолахи, котрі читали таблицю, чекали на завтра цієї невимовної та найвищої радості бути раз у своєму житті поголеними, не одкривши гаманця: і від того волосся зростало у них впродовж ночі перед цим дуже щасливим днем на підборіддю на пів-стопа; але, коли вони мали на шиї сервієтку, циркульник питав у них, чи вони мають гроші, та казав їм, щоб вони приготувались платити, інакше він їх перетворить в оріхових дроворубів або в збі-

рачів яблук du Perche; він божився та клявся, що перетне їх горло своєю бритвою, коли тільки вони йому не заплатять, а нещасні бідолахи, зовсім жалюгідні та нужденні, починали посилатись на вивішену обяву та на її свято-священий напис.

— Ге! ге! мої маленькі тарабанчики! — казав циркульник, — ви не великі писарі і вам би дуже не завадило повернутись до шкіл! Обява каже: Завтра. Я не такий уже йолоп та не маю такого дивовижного настрою, щоб голити задарма сьогодні; мої товариші сказали б, що я гублю ремесло. — Прийдіть минулого разу або в тиждень трьох четвергів, це вам чудесно підійде. Нехай я буду зелений від прокази чи ще страшнішої хвороби, коли я вам не зроблю цього тоді їратіс, слово чести циркульника.

Автори, які читають якусь перспективну статтю, в якій насміхаються над новим твором, завжди надіються, що та книга, над котрою вони працюють, буде книгою будуччини. Вони намагаються пристосуватись, оскільки це можливо, до ідей критика, і стають соціальними, поступовими, моралізуючими, відроджуючими, міфичними, пантеїстами, бюшетістами, в надії, що завдяки цьому зможуть уникнути страшної анафеми; але з ними трапляється те, що траплялось з клієнтами циркульника: — сьогодні, це не переддень того завтра. Стільки обіцяне завтра не сятиме над світом; бо ця формула

занадто зручна, щоб її одразу покинули. Критикуючи ту книгу, якій вони заздять і яку хотіли б знищити, вони вдягають рукавички найвеликодушнішої безсторонности. Мають вигляд, ніби дуже хотіли б вихваляти та знайти добрим, та одначе ніколи цього не роблять. Цей рецепт значно вищий, ніж той, котрий можна було назвати ретроспективним і котрий полягає в вихвалюванні тільки старих творів, яких уже не читають і які нікому не заважають; про модерні ж книги, якими цікавляться і які пряміш зранюють самолюбства, вони не згадують.

Перед тим, як почати цей перегляд панів критиків, ми сказали, що ця тема могла б заповнити п'ятнадцять чи шіснадцять томів in folio, але що ми обмежимось кількома рядками; я починаю боятись, щоб ці кілька рядків не зробились рядками в дві або три тисячі стіп довжини кожна та не почали нагадувати ці великі товсті брошури, яких неможна пробити гарматнім стрілом і які мають облесливий заголовок: Слово про революцію, слово про це або те. Історія вчинків та рухів багатьох кохань діви Маделени де Мопен дуже ризикувала, що її зле приймуть, але кожен мусить визнати, що не забагато одного тому, щоб порядно оспівати пригоди цієї гарної Брадманти.

Ось чому, хоч яке ми мали бажання про-

довжувати вияснення геральдики славних Аристархів нашої доби, ми задовольняємось розпочатим начерком, який ми щойно дали, додаючи до цього кілька міркувань про добродушність наших лагідних співтоваришів в Аполоні, котрі, такі ж дурні, як Касандра в пантомимах, стоять не поворухнувшись, немов ті ідоли, отримуючи ляпаси драницями Арлекина та стусани Паяца ногою в зад.

Вони подібні до якогось фехтувального вчителя, котрий, при нападі, схрестив би свої руки за спиною й одержував би в одкриті груди всі рапирові удари свого супротивника, не даючи собі жадної поради.

Це наче суд, у котрім має слово виключно королівський прокурор, або дебати, в котрих не дозволені відповіді.

Критик висовує і те і це. Він рубає з плеча та кроїть великими шматами. Абсурдне, огидне, монструозне: це ні до чого не подібне, це подібне до всього. Виставляють драму, критик іде на неї поглянути; трапляється, що вона ні в чім не відповідає тій драмі, яку він склав собі в голові під цією ж назвою; тоді в своїм фейлетоні він замінює своєю власною драмою драму автора. Він тримає величезні беззмістовні промови щоб виявити ерудицію; він опорожняється від усього того знання, яке напередодні ходив набрати в якійсь бібліотеці, та жорстоко критикує людей, до котрих мусів би

ходити вчитись, і з котрих найменший міг би навчити вченіших від нього.

Автори зносять це з великодушністю, з довготерпінням, яке мені здається справді незрозумілим. Хто ж це такі, врешті, ці критики з таким гострим тоном, таким коротким словом, що їх би можна прийняти за справжніх синів неба? це всього тільки люди, з котрими ми ходили разом до школи, і яким, без сумніву, їх заняття принесло менше користі, ніж нам, бо вони не були в стані написати жадного твору і не вміють робити нічого, як тільки смоктати та псувати твори інших, немов справжні упіри.

Чи ж це не значило б щось робити, критикувати критиків? бо ці великі обридливці, які так виставляють свою вищість та недосяжність, далеко не мають непогрішимости нашого святого отця. Цим можна б заповнити щоденну часопись і то найбільшого формату. Їхні історичні та інші прогріхи, їхні вигадані цитати, їхні помилки в французькім, їхні плягіяти, їхні брехні, їхні все одні й ті ж несмачні жарти, бідність думок, брак розуму та такту, їхнє незнання найпростіших річей, завдяки якому вони радо вважають Пірея за чоловіка, а пана Делякруа за маляра, з лишком дали б авторам матеріялу для реваншу; і на це не потрібувалось би іншої праці, як тільки підкреслювати олівцем окремі місця та текстуально їх повторити; бо разом з патентом критика не одер-

жуєш ще патенту великого письменника, і не вистарчає дорікати іншим у помилках в мові або в смаку, щоб і самому їх не робити; наші критики що-дня це доводять.

Коли б займались критикою Шатобріан, Лямартін і інші такі ж люди, я б зрозумів, коли б стали перед ними на вколюшки та їх обожували; але щоб панове Z. K. U. C. X., або інші подібні літери азбуки поміж А. і О., уявляли з себе маленьких Квінтіліянів та лаяли вас в імя моралі та красного письменства, це завжди мене обурює та переймає страшенним гнівом. Я хотів би, щоб був виданий поліцейський наказ, який би забороняв одним певним призвищам торкатись певних других. Правда, собака може дивитись на єпископа, і хоч який велетень Святий Петро в Римі, але й він не може заборонити своїм богомольцям загажувати себе знизу найдивовижнішим способом; але все ж я не думаю, що було б божевільним написати вздовж певних монументальних славнозвісних імен:

Тут заборонено звалювати бруд.

Тільки один Карло Х і зрозумів це добре. Наказавши знищити газети, він робив велику прислугу мистецтву та цивілізації. Газети, це свого роду маклери, які стають поміж артистами та публікою, поміж королем та народом. Відомо, які гарні речі були наслідком цього. Ці безперестан-

ні гавкання заглушують натхнення та кидають таке недовірря до сердець та до розумів, що люди не осмілюються вже довіритись ані поетові, ані урядові; а в наслідок цього королівство та поезія, ці дві найбільші речі на світі, стають неможливими, на велику біду народів, які приносять в жертву свій добробут, щоб мати нужденну втіху читати кожного ранку якийсь поганій листок поганого паперу, забруднений поганим чорнилом та поганим стилем. При Юлію II зовсім не існувала критика і я не знаю фейлстонів про Данієля де Вольтера, Себастьяна дель Піомбо, Мікель-Анджельо, Рафаеля, ні також про Чіберті делле Порте, ні про Бенвенуто Челліні; а між тим, я гадаю, що для людей, які цілком не мали газет, які не знали ні слова мистецтво, ні слова артистичний, вони й так мали досить талану та не дуже зле справлялись із своїм ремеслом. Читання газет заважає існуванню справжніх учених та справжніх артистів; це, як щоденний запал, котрий змушує вас зявлятись знервованим та безсилим на ліжко Муз, цих жорстоких та вередливих дівчат, котрі бажають міцних і зовсім свіжих коханців. Газета вбиває книгу, як книга вбила архитектуру, як артилерія вбила мужність та чоловічу силу. Не уявляють собі навіть, яких утіх позбавляють нас газети. Вони від усього відбирають цілинність; завдяки їм ніщо не вважаєш чистим, і не можеш мати

книги, якою тільки сам один володієш; вони позбавляють вас театральної несподіванки та заздалегідь повідомляють вас про всі розв'язки; вони одбірають од вас приємність пащикувати, обмірковувати, балакати та лихословити, вигадувати новину або розносити якусь справжню новину впродовж восьми день по всіх салонах світу. Вони, проти нашої волі, вливають у нас зовсім готові гадки, та упереджують нас проти річей, які ми б може й любимо; завдяки їм, торговці сірничків, коли тільки мають трохи пам'яті, так само нахабно кажуть дурниці про літературу, як провінціяльні академики; завдяки їм, ми чуємо цілісний день, замість наївних думок або індивідуальних дурниць, зле переварені уривки з газет, котрі нагадують незасмажену з одного боку та припечену з другого яєшню, і нас безжалісно годують застарілими на чотири або п'ять годин новинами, котрі вже відомі грудним дітям; вони притуплюють нам смак та роблять нас подібними до тих питців наперченої горілки, до цих їдців цитронів та винограду, котрі вже не знаходять жадної приємності в найсмачніших винах, в яких не в стані почути розквітлого та запашного букета.

Коли б Луї-Філіп раз на завше знищив був літературні та політичні часописи, я був би йому безконечно обов'язаний і вдячний, та не гаючись зріфмував би йому гарний дітирамп, написаний вільними віршами та схрещеними рифмами; під-

пис: ваш дуже-покірливий та дуже-вірний підданий, і т. д. Хай не уявляють собі, що тоді не займались би більш літературою; в часи, коли не було ще газет, якісь чотири вірші займали цілий Париж впродовж восьми днів а перша вистава — шости місяців.

Правда, при цім ми втратили б анонси та хвальбу в тридцять су за рядок, а відомість робилась би не така швидка та блискавична. Але я винайшов дуже хитромудрий спосіб замінити анонси. Як-що б від сьогодні до дня початку продажу цього побідного роману мій монарх знищив би часописи, я цілком певно скористався б ним, і я не маю сумніву, що він зробив би чудеса. Коли настане великий день, двадцять чотири вістуні на конях, в лівреях видавця, з його адресою на грудях і на спині, маючи в руці стяг, що на обох його боках був би вишитий заголовок роману, а поперед себе барабанщика та котляра, обіздитимуть місто, та, спиняючись на площах та перехрестях, кричатимуть голосно та розбірно:

— Сьогодні, а не вчора й не завтра, з'являється в продажу чудесний, ненаслідований, божественний і більш ніж божественний роман дуже славнозвісного Теофіля Готьє, Панна де Мопен, котрого Европа і навіть інші частини світу і Полінезія так нетерпляче чекають ось уже більше року. Його продається п'ятсот у хвилину, і видання його слідує з півгодини

на півгодину; вже досягли девятнадцятого. Охорона муніципальних ґвардейців стоїть коло дверей крамниці, стримує натовп та пильнує порядку.

Безумовно, це було б значно більш варте, ніж якийсь анонс у три рядки в Деба або в Курье Франсе, поміж еластичних поясів, кринолінових ковчирів, дитячих сосульок з нешкідливою пипкою, крема Реґньоля та рецептів проти зубної болі.

Травень 1834.

I.

Ти скаржишся, мій дорогий друже, що я рідко пишу. — Що ж я маю тобі писати окрім того, що я почуваю себе добре й що люблю тебе, як і завше? — А це ж речі, про котрі ти дуже добре знаєш і котрі остільки звичайні в моїм віку й при твоїх добрих властивостях, що майже смішно заставляти нещасний клаптик паперу пробігти сто верстов, щоб нічого більш не сказати. — Я дуже дбайливо вишукую, одначе не маю нічого такого, що варто було б описувати; — мов життя пливе найрівніше в світі, й нічого не приходить до нього, що могло б припинити його монотонність. Сьогоднішній день веде за собою завтрашній, так само як вчорайший привів сьогоднішній; не маючи претенсії бути пророком, я сміливо можу передбачити зранку, що зо мною станеться ввечері.

Ось порядок мого дня: я встаю, само собою розуміється, і це початок цілого дня; снідаю, вправляюсь у фехтуванню, вихожу, вертаюсь, обідаю, одвідую де-кого або трохи що-небудь читаю; потім лягаю спати, зовсім так само

як це я робив напередодні; я засипаю і моя уява, не розбуджена новими предметами, навіває мені старі, багато разів уже видані сни, так само монотонні, як і моє дійсне життя: це, як бачиш, не дуже весело. Однак я пристосовуюсь до цього життя краще, ніж це я зробив би шість місяців тому. — Я нудьгую, що правда, але спокійно й без нарікань, і це не позбавлене певної приємности, котру я доволі охоче прирівняв би до тих блідих холоднуватих осінніх днів, у котрих знаходять таємниче очарування після страшної літньої спеки.

Однак це існування, хоч я на вні й погодився з ним, зовсім не для мене, або, принаймні, воно дуже мало подібне до того, про котре я мрію й для котрого я вважаю себе здатним. Можливо, що я дурю себе й що я справді сотворений тільки для такого роду життя; але мені трудно в це вірити, бо, коли б воно було моїм справжнім призначенням, то я б вигідніше помістився в нім і його канти не прошибали б мене в стількох місцях і так боляче.

Ти знаєш, яку могутню притягуючу силу мають наді мною чудесні пригоди, як я захоплююсь усим, що особливе, надзвичайне і небезпечне, з якою жадобою я зжираю романи й історії подорожей; може на цілій землі нема буйнішої фантазії, як моя; і ось — я не знаю, яка недоля цим керує — мені не траплялось ніколи жадної пригоди, я не зробив ніколи

жадної подорожи. Для мене кругом світа — це кругом того міста, де я живу; я дотикаюсь до свого горизонту зо всіх сторін; я стикаюсь з дійсністю. Моє життя — це життя черепашки на пісчаній мілізні, плюща круг дерева, цвіркуна в запічку. Я дивуюсь, справді, як це мої ноги не поросли ще досі корінням.

Любов малюють з повязкою на очах: треба було б так само малювати й Долю.

Я маю за льокая одного досить вайловатого і доволі дурного селянина, котрий стільки бував по світах, як біз*), котрий був у самого дідька й не знаю, де ще; котрий на власні очі бачив усе те, про що я роблю собі такі пречудесні уявлення, і котрого все це турбує так само, як та шклянка води. Він бував у найкумедніших ситуаціях, він мав такі вражаючі пригоди, які но тільки можуть бути. Я заставляю його иноді оповідати і скаженію від думки, що всі ці прекрасні речі траплялись йолопові, який не здатний ні відчувати, ні роздумувати й який тільки до того й здібний, щоб робити те, що він робить, тоб-то витріпувати одежу й чистити чоботи.

Очевидна річ, що життя цього ледаща повинно було бути моїм. Що ж до нього, то він вважає мене за дуже щасливого й дуже дивується, бачучи мене сумного, як це я буваю.

*) Сильний вітер, що віє з гір у південно-західній Швейцарії й східній Франції. Прим. пер.

Чи ж не правда, мій бідний друже, що все це не дуже цікаве й зовсім не варте того, щоб його описувати? Але тому, що ти рішучо настоюєш, щоб я тобі писав, треба, щоб я тобі розказав, що я думаю й що відчуваю, і щоб я тобі виложив історію моїх думок, коли немає подій і акції. Можливо, що в тім, що я тобі буду казати, не буде ані великої послідовности, ані великої новини: але тоді вини сам себе. Бо ти хотів того.

Ти мені друг з дитинства, мене виховувано разом з тобою; уже довго наше життя було спільне, і ми з тобою звикли обмінюватись найінтимнішими думками. Отже я можу тобі розказувати, не червоніючи, всі дурниці, котрі проходять через мій нічим незанятий мізок; я не додам ні одного слова й не затаю жадного, перед тобою я не маю самолюбства. Так само я буду цілковито правдивий — навіть у річах дрібних і ганебних; перед тобою, будь певний, я не буду драпуватись.

Під цим покрівцем лінивої й тяжкої нудьги, про котру я тобі щойно говорив, ворухиться часами думка, радше оніміла, ніж мертва, і я не завше маю той приємний і сумний спокій, який дає мелянхолія. В мене бувають рецидиви, і я знов впадаю в свої давні хвилювання. Нема на світі нічого, що більш втомлювало б, як оці безпричинні вири й безцільні стремління. — Сими днями, хоч я й не маю до роботи більше,

ніж усі інші, встаю я дуже раненько, до сонця, остільки мені здається, я поспішаю, але ніколи не матиму потрібного часу; я вдягаюсь з цілою поспішністю, так ніби в домі горить, як попало накидаю на себе одержу й нарікаю на себе за кожну пропашу хвилину. — Коли б хто мене побачив, то подумав би, що я йду на любовне побачення або шукати гроші. — Зовсім ні. — Я навіть не знаю, куди я піду; але мені треба йти, і коли б я не пішов, то вважав би, що від того потерпить моє щастя. — Мені здається, що мене кличуть з-зовні, що в цю мить моя доля йде по вулиці й що має розв'язатись проблема мого життя.

Я вихожу. В мене змішаний і здивований вигляд: одержа в неладі, волосся зле зачесане; люди обертаються й сміються, зустрічаючи мене, і думають, що це молодий гуляка, котрий був ніч у шинку або де-інде. Та й справді, я п'яний, хоч і не пив нічого; у мене все як у п'яниці, аж до непевної ходи — раз тихої, раз швидкої. Я хожу з вулиці на вулицю, як той собака, що загубив свого пана, я шукаю як прийдеться, я дуже неспокійний, дуже схвилюваний, обертаюся при найменшій шумі, втираюся в кожний натовп, не турбуюся тим, що мене лають люди, котрих я пхаю, і розглядаюся скрізь з такою ясністю зору, якої в мене не буває в інші хвилини. — Потім раптом мені починає здаватись, що я помиля-

юся, що це напевно не там, що треба йти далі, на другий кінець міста, — чи ж я знаю? — І я біжу, так ніби мене вхопила нечиста сила. — Тільки кінчиками ніг приторкаюсь я до землі і не важу й одної унції. З своїм заклопотаним і скаженим виглядом, жестикулюючими руками й недоладними вигуками, які я роблю, я, справді, повинен уявляти з себе незвичайний вигляд. Коли я думаю про те холодною головою, я від щирого серця сміюся сам із себе, але це не перешкоджає мені — прошу тебе, повірь мені, — при ближчій нагоді знов розпочати те саме.

Коли б мене спитали, чого оце я так бігаю, мені, напевно, було б дуже трудно відповісти. Я не поспішаю з прибуттям, бо я нікуди не йду. Я не боюсь спізнитися, бо в мене нема призначеної пори. — Ніхто мене не чекає й я не маю жадної причини поспішати.

Чи це нагода когось покохати, чи пригода, жінка, ідея або щастя, чи це щось таке, чого бракує моєму життю й чого я шукаю, не здаючи собі з того справи, побуджуваний тільки неясним інстинктом? чи це мов існування хоче надати собі змісту? чи це бажання вийти з свого кутка і з самого себе, огида до свого становища й бажання іншого? Де-що з цього єсть у тім, а, може, й все це разом. — Але завше це єсть дуже оплакане становище, гарячкова іритація, за котрою наступає звичайно пренесмачне розслаблення.

Мені приходиться часто думка, що, коли б я був пішов на годину раніше, або коли б подвоїв був свій крок, то я прийшов би в пору; що тоді, коли я йшов цією вулицею, те, чого я шукаю, йшло іншою й що вистарчало потрудитись узяти візника, щоб від мене не втікло те, за чим я так здавна ганяюся на вздогад. — Ти не можеш уявити собі того великого суму й глибокого одчаю, які на мене нападають, коли я бачу, що все це ні до чого не доводить, що минає моя молодість і ніяка перспектива не розкривається передо мною; всі мої порожні пристрасти глухо гарчать тоді в моїм серці і взаємно пожирають себе самих за браком іншої поживи, як ті звіри в звіринцю, котрим сторож забув покласти їхню їжу. Невважаючи на постійні незадоволення, потухлі й затаєні, в мені єсть щось таке, що пручається й не хоче вмірати. Я не маю надії, бо для того, щоб надіятись, треба мати бажання, мати певний нахил до хотіння, щоб щось робилось так, а не інакше. Я ж нічого не бажаю, бо я бажаю всього. Я не надіюсь, чи, радше, я більше не надіюсь; — це занадто дурне, — й мені однаковісінько, чи буде щось, чи його не буде. — Я очікую, — чого? Не знаю, але очікую.

Це єсть трепочуче, повне нетерплячки дождання, котре перебивається шарпанням жил і нервовими рухами; таке, яке повинно бути в коханця, котрий вижидає своєї коханки. —

Нічого не приходять; я впадаю в шал або починаю плакати. — Я чекаю, що ось відчиниться небо і з нього зійде янгол, котрий зробить мені відкриття, що вибухне революція й що мені дадуть трон; що рафаелівська Мадонна відділиться від свого полотна і прийде мене поцілувати; що батьки мої, котрих уже нема, вмірають і оставляють мені щось, що дозволяє моїй фантазії плисти по золотій річці; що гіппогріф*) мене хапає й несе в невідомі краї. — Але все те, чого б я не чекав, напевно, не єсть щось звичайне або щось просте.

Це дійшло до того, що, коли я вертаюсь до дому, я ніколи не промину спитати: — Ніхто не приходив? нема листів для мене? нічого нового? — Я чудесно знаю, що нема нічого й що не може нічого бути. Однаково! Я завжди дуже здивований і дуже незадоволений, коли мені дають звичайну відповідь: — Ні, пане, рішучо нічого.

Иноді, — правда, це буває рідко, — уявлення прецизується більше. — Це мала б бути якась гарна жінка, котрої ані я не знав би і котра мене не знала б, з котрою я зустрівся б у театрі або в церкві і котра не звернула б на мене найменшої уваги. — Я оббігаю цілий дім і аж доти, доки я не відчинив дверей останньої кімнати (я ледви смію про це говорити, остільки це божевільне), я надіюся, що вона

*) Кінь з крилами. Прим. пер.

прийшла й єсть тут. — Це не самохвальство з мого боку. Я остільки мало самовпевнений, що навіть не підозривав, що, як це мені де-хто казав, де-які жінки, яких я вважав зовсім байдужими до себе і про котрих я був тої гадки, що вони ніколи нічого особливо про мене не думали, дуже обережно розпитувались про мене. — Це щось инше.

Коли я не пригноблений нудьгою й сумуванням, моя душа прокидається і знов набірається своєї колишньої сили. Я надіюся, я люблю, бажаю, і мої бажання остільки сильні, що я собі уявляю, ніби вони заставлять усе прийти до них, подібно до того, як наділений великою силою магніт притягує до себе кавалки заліза, хоч би вони й були досить далеко від нього. — Ось чому я чекаю того, чого бажаю, замість того, щоб самому йти до нього, ось чому я занедбую дуже часто ті полегкості, які як найсприятливіше відкриваються перед моїми надіями. — Инший на моєму місці написав би до богині свого серця найлюбовнішу в світі карточку або шукав би нагоди підійти до неї ближче. — Я ж, я жду від листоноші відповіді на лист, котрого не писав, і провожу свій час, укладаючи в своїй голові ситуації, як найкращі для того, щоб я побачив ту, котру кохаю, найбільш несподіваного і найбільш сприятливого дня. — Про всі ті стратажеми*), які я собі

*) Військові хитрощі. Прим. пер.

видумую, щоб тільки змогли дістатись до неї і розкрити їй свою страсть, можна б написати цілу книжку, більшу й талановитішу за „Стра-тажеми“ Поліба. А найчастіше вистарчило б сказати котромусь з моїх друзів: — представте мене такій-то пані, — було б досить мітольоґічного комплімента, з зітханням на належнім місці.

Як послухати це все, то можна вважати, що мене треба б віддати в дім божевільних; але я досить розсудливий хлопець; я перевів у життя небагато з своїх божевільств. Все це відбувається в глибинах моєї душі, і всі ці безглузді ідеї дуже старанно заховані в середині мене; з зовні не видно нічого, і я маю репутацію спокійної й холодної молодої людини, неласої до жінок і байдужої до річей, властивих моєму віку, що так само далеке від правди, як звичайно всяка громадська опінія.

Одначе, не вважаючи на все те, що мене відіпхнуло, де-які з моїх бажань здійснилися і через їхнє здійснення, котре справило мені мало радости, я дійшов до того, що боюся здійснення інших. Ти пригадуєш собі дитячу палкість, з котрою я бажав мати свого коня; отже моя мати зовсім недавно подарувала мені його; він карий, як чорне дерево, з маленькою білою зіркою на лобі, з блискучою шерстю й волосінням, з тонкими ногами, — як раз саме такий, якого я хотів. Коли мені його привели, я був так захоплений, що добрих чверть го-

дини був зовсім блідий, не був в стані прийти до себе; потім я сів на нього і, не сказавши ні слова, поїхав великим гальопом; більше як годину скакав я по полях з трудно зрозумілим захопленням; протягом більше як тижня я робив це що-дня і, правду сказати, не знаю, як це я не довів його до того, щоб він здох, або принаймні як я його не зробив задушним. Поволі весь цей великий запал вигас. Я почав їздити на своїм коні рессю, потім кроком, нарешті, дійшов до такої недбалої їзди, що він часто стає, а я цього й не помічаю: приємність перейшла в звичку значно скорше, ніж я цього міг сподіватись. — Що ж до Ферраїуса (так я його назвав), то це, справді, найчарівніша тварина, яку тільки можна собі уявити. Волосся в нього на ногах — мов з орлиного пуху; він бистрий, як коза, і спокійний, як ягня. Тобі зробить найбільшу приємність гальопувати на нім, коли ти приїдеш сюди; хоч мій запал до верхової їзди й упав досить значно, але я все ще його дуже люблю, бо він має дуже гарну конячу вдачу, і я щиро волю його, як багато осіб. Коли б ти почув, як він весело рже, коли я навітуюсь до нього в стайню, і якими розумними очима дивиться він на мене! Признаюся, так мене зворушують ці знаки привязаности, що я беру його за шию й цілую його так ніжно, слово чести, як би то була гарна дівчина.

Я мав іще одне бажання, ще жвавіше, ще більш палке, яке прокидалось іще постійніше і ще більш щиро було викохане; бажання, для котрого в душі своїй я будував пречудесний замок з карт, химерний палац, дуже часто руйнований і знов споруджуваний з одчайдушною постійністю: — це було бажання мати коханку, зовсім свою коханку, — як от коня. Я не знаю, чи охолодило б мене здійснення цієї мрії так само скоро, як і здійснення першої. Сумніваюсь. Але, можливо, що я помиляюся; можливо, що й від того я так само скоро втомився б. — Завдяки спеціальній властивості своїй, я бажаю так інтенсивно того, чого я бажаю (нічого однак не роблю, щоб його здобути), що, коли випадково, або якимсь инакше, я дохожу до предмета своїх бажань, то в мене буває такий сильний моральний заворот і я буваю остільки втомлений, що мене беруть млости і не вистарчає сили для насолоди: не диво, що те, що приходить без бажання з моєї сторони, робить мені звичайно більш приємности, ніж те, чого я бажав як найпалкіше.

Мені двадцять два роки; я не невиннятко. На жаль, не бувають ним у такому віку, ні тілом, — ні духом, — що далеко гірше. — Окрім тих жінок, котрі роблять людям приємність за гроші і котрі не повинні рахувати на більше, як на похитливу мрію, мав таки я — то там, то сям, у якімсь темнім закутку — і чесних

або більш-менш чесних жінок, ні гарних, а ні поганих, ні молодих, а ні старих, як то трапляється молодим людям, котрі зовсім не мають сталого заняття і в серці котрих панує порожнеча. — При невеликій кількості доброї волі та досить сильній дозі романтичних ілюзій — це називають коханкою, коли хочять. Що ж до мене, то це для мене зовсім неможлива річ, і коли б я мав їх тисячу в цім роді, то й тоді я вважав би своє бажання так само несповненим, як і завше.

Отже я ще не мав коханки, і все моє бажання в тім, щоб її мати. — Це думка, котра особливо мені докучає; це не єсть клетотіння темпераменту, кипіння крові або перші признаки розпусти змужнілого юнака. Не жінки я хочу, а коханки; я хочу її і я буду її мати незабаром; коли б це мені не вдалось, я признаюся тобі, що від тоді я не поправився б і ховав би сам перед собою внутрішню неспіливість, занепад духа, котрі тяжко вплинули б на дальше моє життя. — Я вважав би, що під де-якими зглядами мені чогось бракує, вважав би себе за негармонійного або вибитого з колії, зі скривленим духом або серцем; бо ж, нарешті, те, чого я шукаю, справедливе і природа мусить це дати кожній людині. Доки я не осягну своєї мети, я буду вважати себе дитиною, я не матиму до себе того довірря, яке я мушу мати. — Коханка для мене це те саме,

що убрання дорослого чоловіка для молодого римлянина.

Я бачу стількох в усіх відношеннях підлих чоловіків, що мають гарних жінок, навіть льокаями котрих вони не гідні бути, що в мене червоніють лиця за них — і за себе. — Потроху в мене складається погана опінія про жінок, коли я бачу, як вони цупко тримаються за зраджуючих та зневажаючих їх грубіянів, замість того, щоб віддатись якомусь чесному та щирому молодому чоловікові, який вважав би себе дуже щасливим і навколошках, з запалом кохав би їх; наприклад, мені. Правда, саме ці грубіяни наповнюють сальони, колесом згинаються перед усіми сонцями і завжди лежать спіраючись на спинку якогось крісла, тоді як я лишаяюсь вдома, притуливши чоло до скла, розглядаючи, як іде пар від річки та як підіймається понад нею туман, тихо викохуючи в своєму серці напарфюмовану святиню, чудесний храм, де я маю оселити майбутнього ідола своєї душі. — Невинне та поетичне заняття, за котре жінки ніколи не бувають вам ні трошечки вдячні.

Жінки мають надзвичайно мало смаку до мрійників і дивовижно люблять тих, хто переводить свої думки в діло. Зрештою, це не позбавлено слухности. Приневолені своїм вихованням та своїм соціяльним положенням до чекання й мовчання, вони, природно, дають

перевагу тим, що приходять до них і розмовляють; ці визволяють їх з фальшивого та нудного становища: я почуваю все це; але ніколи в житті я не міг би змусити себе, як це я бачу багато хто робить, підняти з свого місця, перейти через сальон та піти несподівано сказати якій-небудь жінці: — Ваше убрання вам до лиця, так як янголу, або: — Сьогодні ввечері ваші очі мають в собі якесь особливе сяєво.

Все це на заважає тому, що мені необхідно мати коханку. Я не знаю, хто нею буде, але між знайомими мені жінками я не бачу ніодної, яка б могла пристойно виконувати цю важливу роль. Я знахожу в них занадто мало потрібних мені прикмет. Ті, в яких досить молодости, не мають досить краси чи досить приємности в розумі; ті, які й молоді й гарні, мають або огидну та відштовхуючу чесноту, або не мають необхідної волі; до того ж тут завжди є десь якийсь чоловік, якийсь брат, якась мати чи тітка, не знаю що ще, хто має великі очі та такі ж вуха, і кого треба або улестити, або викинути в вікно. — Кожна роза має свою рослинну вошу, кожна жінка має силу родичів, від яких, як від гусениць, треба дбало її звільнити, коли бажаєш зірвати плід її краси. Всі, аж до внучатих кузенів з провінції, яких ніколи ніхто не бачив, усі вони бажають зберегти всю білизну незаплямленої

невинности їх любої кузіни. Це викликає нудоту, і я ніколи не матиму досить терпіння, потрібного, щоб вирвати весь бурян та обрізати гильки тернових кущів, які так фатально засмічують шляхи гарної жінки.

Я не дуже люблю матерів, а ще менше маленьких дівчат. Я мушу також признатись, що заміжні жінки надзвичайно мало мене приваблюють. — В цьому мається якась неясність та мішанина, які мене обурюють; я не можу перенести цієї думки про поділ. Жінка, котра має чоловіка й коханця, це проститутка для одного з них, а часто, навіть, і для обох, а, потім, я б ніколи не згодився уступити місце комусь іншому. Моя природна гордість не могла б дійти до такого приниження. Я ніколи не пішов би геть тому, що приходить якийсь другий чоловік. Хай була б із-за цього скомпромітована жінка, хай ми примушені були б потому битись на ножах, поклавши кожен ногу на її тіло, — я лишився б. — Таємні сходи, шуфляди, кабінети і всі інші хитрощі чужо-ложства не знайшли б у мене вжитку.

Мене мало захоплює все те, що зветься незайманна невинність, несвідомість молодого віку, чистота серця і другі чудові речі, які роблять у віршах великий ефект; я називаю все це просто несвідомістю, недоумством чи лицемірством. — Ця незайманна невинність, котра полягає в тому, що сідають на краю

крісла з прикладеними до тіла руками, з очима опущеними до долу, що розмовляють тільки з дозволу дідів, ця несвідомість, яка має монополію на незавите волосся та білі сукні, ця чистота серця, яка носить убрання з високими ковнірами, бо вона ще не має ні плеч, ні ший, не здаються вони мені, справді, дуже смачним рагу*). Я мало дбаю про те, щоб навчати азбуці кохання маленьких простух. — Я ані досить старий, ані досить зіпсований, щоб знаходити в цьому велику втіху; до того ж я б не мав у цьому значного успіху, бо ніколи не вмів нікому пояснити навіть нічого з того, що я знав як найкраще. Я більше волю жінок, які вже вміють швидко читати; з ними швидче доходиш до кінця розділу; а в усіх справах, і особливо в коханні, найбільшу увагу треба звертати на самий кінець. З цього ось боку я досить подібний до тих людей, які починають романи з хвоста і перечитують передусім розвязку, крім того тільки, що я не читаю потім з кінця, йдучи аж до першої сторінки. Цей спосіб читати й кохати має своє чарування. Коли спокійний за кінець, краще насолоджуєшся подробицями; нелад же приводить непередбачене.

Так ось маленькі дівчата та одружені жінки вже зняті з рахунку. — Отже, ми виберемо наше божество зпоміж удовиць. — Та ба!

*) Страва. Прим. пер.

я дуже боюсь, хоч нам лишаються тільки вони, що ми ще й тут не знайдемо того, чого бажаємо.

Як-що б я покохав одного з цих блідих нарцизів, що вкриті теплою росою сліз і з мелянхолійною красою схиляються над новим мармуровим нагробком якогось недавно й щасливо помершого чоловіка, я, певно, і то досить хутко, став би таким же нещасним, як і покійний чоловік при своєму житті. Удовиці, які б гарні та молоді вони не були, мають одну страшну ваду, якої не мають інші жінки: досить того, щоб ви були в не зовсім гарних відносинах з ними, досить того, щоб на вашому небі кохання з'явилась маленька хмарка, вони вам зараз же кажуть з погордливим та зневажливим виглядом: — Ах! який ви сьогодні! Це рішучо так само, як той добродій: — коли ми сварились, він не міг мені сказати нічого іншого; це дивовижно, ви навіть маєте такий же тон голосу й такий само погляд; ви не можете собі уявити, як ви подібні до мого чоловіка, коли ви сердитесь, це просто може злякати. — Дуже приємно слухати, як тобі кажуть ці речі просто до обличчя та дивлячись в очі! В своїй необережності серед них бувають і такі, які доходять навіть до вихвалювання покійника, так немов би складають йому надгробний напис, та вихвалюють його серце і його ногу на рахунок вашої ноги і вашого серця. —

З жінками, які мають тільки одного або багатьох коханців, маєш, принаймні, хоч ту перевагу, що від них ніколи не почувеш розмов про свого попередника, а це перевага немалого значіння. Жінки мають занадто велику любов до всього пристойного та законного і тому дбайливо мовчать про подібні пригоди, відносячи їх з усією можливою скорістю до олімів*). — Розуміється, що ви завжди перший коханець у кожної жінки.

Я не думаю, що можна відповісти щось серйозне на так добре уґрунтовану огиду. Це не значить, що я не знахожу жадної приємності в удовицях, коли вони молоді та гарні і не покинули ще свого жалобного убрання. Томний вигляд, особлива манера опускати руки, схилити шию та величатись, як розлучена горлиця; стільки чарівних манірностей ніжно прикритих прозорим крепом, таке уміле кокетство відчаю, такі влучно стримані зітхання, такі до речі падаючі сльози, які роблять очі такими блискучими! — Певно, після вина, як-що не перед ним, лікер, який я найбільш люблю пити, це гарна, дуже прозора і дуже світла сльоза, що тремтить на краї русявої чи чорнявої вії. — Чи є можливість противитись цьому? — Ні цьому немає спротиву; — а потім, чорне так добре пасує жінкам! — Поза поезією, біла шкіра

*) Старовинні парламентські протоколи у Франції.

Прим. пер.

стає подібною до слонової кости, до снігу, до молока, до алябастру, до всього, що є щирого в світі до вжитку творців мадригалів: смуглява шкіра стає тільки відтінком темного кольору, але повним жвавости та вогню. — Жалоба це щастя для жінки, і це причина, чому я ніколи не одружусь; бо я буду боятись, що моя дружина позбавиться мене, щоб носити по мені жалобу. — Але існують жінки, які зовсім не вміють використати свого суму, і плачуть до того, що їх ніс червоніє, а обличчя стає подібним до масок на водограях: це велика небезпека. Треба мати багато чару та мистецтва, щоб уміти приємно плакати; як-що цього уміння бракує, жінка ризикує довго лишатись невтішеною. — Проте, яким би великим не було задоволення зробити яку-будь Артемізу зрадницею тині свого Мозола, я рішуче не хочу вибрати зпоміж цієї стогнучої юрби собі тої, в якій я прохав би її серце взамін мого.

Я звідсіль чую, як ти кажеш: — „Але кого ж ти візьмеш? — Ти не хочеш ні молодих панночок, ні одружених жінок, ні удовиць. — Ти не любиш матерів; я не припускаю, що ти більше любиш бабунь. Так кого ж, чорти тебе візьмуть, ти любиш?“ — Це розгадка шаради, і як би я її знав, цю розгадку, то я так би й не турбувався. Досі я ще не любив жадної жінки, але я любив і люблю — кохання. Хоч у мене ніколи не було коханки, а жінки, яких

я мав, викликали в мене тільки бажання, я знав і я знаю, чим є саме кохання; я не любив ні цієї, ні тієї, скорше цю, ніж ту, але я люблю якусь іншу, котрої ніколи не бачив, котра мусить десь існувати і котру я, Бог дасть, знайду. Я добре знаю, яка вона, і коли я її зустріну, я пізнаю її.

Я дуже часто собі уявляв ту місцевість, в якій вона мешкає, убрання, в яке вона вдягнена, очі й волосся, які вона має. — Я чую її голос; я пізнав би її кроки між тисячу інших, і як-що, випадково, хто не-будь промовить її імя, я обернусь; не може бути, щоб вона не мала одного з пяти чи шости тих імен, які я їй призначив у своїй голові.

Їй двадцять шість років, — не більше, і, ні в якому разі, не менше. — Вона вже не неук, але ще й не пересичена. Це чудовий вік для того, щоб пристойно кохатись без дитинства та без розпусти. Вона середнього зросту. Я не люблю ні занадто великої, ні дуже малої. Я хочу мати можливість самому переносити моє божество з канапи на ліжко; але мені не подобалось би розшукувати її там. Треба, щоб її уста, коли вона підійметься трохи на шпиньках ніг, були на рівні мого поцілунку. Це гарний зріст. Що ж до її повноти, то вона скоріш повненька, ніж худенька. В цьому відношенні я трохи турок і мені зовсім не було б до вподоби замість округлостей зустрінути ребра.

Треба, щоб шкура жінки була добре наповнена, щоб її тіло було тверде та міцне, як ще трохи недоспілий персик: ось точнісінько так і збудована та коханка, яку я матиму. Вона русява, з чорними очима, біла така, як русява, румяна така, як чорнява, з чимсь червоним і блискучим у посмішці. Нижня губа трохи широка, зіниці плавають у вохкій істотній їм хвилі, шия округла й маленька, кисти руки тонкі, самі руки довгі та повні, хода хвиляста, як у змія, котрий стоїть на хвості, стегна рухливі та міцні, плечі широкі, шия позаду вкрита пушком: — рід краси одночасно тонкої й міцної, і елегантною і довговічною, поетичною та реальною; мотив Жіоржіоні, виконаний Рубенсом.

Ось її убрання: на ній оксамитова червона чи чорна декольтована сукня з прорізами з білого отласу чи з срібного полотна, з великими розводами *à la Medici*, фетровий капелюх, капризно зігнутий, як у Олени Сістерман, і довгі білі, завиті та пушисті пера, золотий ланцюшок чи брилянтове кільце на шиї і сила великих перстнів з різними каміннями на всіх пальцях руки.

Я не дозволю їй мати ні одного обручка, ні одного браслета. Треба, щоб її сукня була обов'язково з оксамиту або з парчі; найбільше, що я б їй ще міг дозволити, це зійти до отласу. Мені любіш мняти шовкову спідницю,

ніж полотняну, й скидати з голови перли чи пірря, ніж живі квіти та прості стрічки; я знаю, що підбивка полотняної спідниці часто буває принаймні такою ж апетитною, як і підбивка шовкової; але я даю перевагу шовковій спідниці. — Ось чому в моїх мріях моїми коханками було багато королевин, імператриць, принцес, багато султанш і знаменитих куртизанок, але ніколи не були ними жінки з буржуазії або пастушки; в моїх найбільш блукаючих бажаннях я ніким не зловживав на травянім килимі чи на шаржевому ліжку Омалія. Я вважаю красу за брильянт, який мусить бути вправлений та вставлений у золото.

Я не уявляю собі гарної жінки, яка б не мала карети, коней, льокаїв і всього того, що мають при сто тисячах ренти: між красою й багатством існує гармонія. Одне вимагає другого: гарна нога кличе гарного черевика, гарний черевик кличе килим та карету і все те, що за цим слідує. На мій погляд гарна жінка в бідному вбранні, в поганому будинкові — це найприкріща картина, яку тільки можна побачити, і я не зміг би її покохати. Тільки гарні й багаті можуть бути закоханими, не роблячись смішними або жалкими. — Таким чином небагато людей мають право ставати закоханими: я перший був би виключений; проте все ж таки це моя опінія.

Ми зустрінемося в-перше ввечері, — при

чудовому заході сонця; — на небі будуть ті оранжеві, світло-жовті та блідо-зелені тони, які можна бачити на де-яких малюнках великих майстрів минувшини; я йтиму по широкій алеї розцвілих каштанів та вікових вязів, цілком вкритих дикими горлицями, — серед гарних дерев свіжого та темно-зеленого кольору, в сутінках, повних таємниці та вохкості: тут і там кілька статуй та мармурових ваз, які своєю сніжною білизною визначаються на фоні зелені, маленький ставок, де грає приручений лебідь, — а там, зовсім у глибині, збудований з цегли та каміння замок, в стилі Генриха IV, весь у гострих лупцях, з високими димарями, з флюґерами на всіх причілках, з вузькими та довгими вікнами. — Біля одного з цих вікон, мелянхолійно спершись на балькон, стоїть королева мові душі в оточенні, яке я тільки-що описав; позаду неї — маленький неґр, що тримає її віяло та її папугая. — Ти бачиш, що тут нічого не бракує і що все це надзвичайно безглузде. — Красуня упускає свою рукавичку; — я піднімаю її, цілую й повертаю. Зав'язується розмова; я показую весь розум, якого я не маю; я кажу чарівні речі; мені відповідають; я знов кажу; це фаєрверк, яскравий дощ блискучих слів. — Коротко, я чарівний і мене кохають. — Надходить година вечері, мене запрошують; — я згоджуюся.

Яка вечеря, мій любий друже, і яка кухо-

варка — моя уява! Вино сміється в кришталі, золотистий та світлий фазан димиться на полумиску з намальованим гербом; бенкет затягається далеко за північ, і як ти добре розумієш, я його кінчаю не в себе вдома. — Хіба все це не чудово вигадано? — Нема в світі нічого простішого, ніж це, і справді дивовижна річ, що такі пригоди не трапляються скорше десятками ніж одиницями.

Инколи, це у великому лісі. Ось полювання; згучить ріг, згряя собак гавкає й перебігає повз шлях з швидкістю блискавки, красуня в амазонці їде верхи на турецькій коні, білому як молоко, надзвичайно гарячому й жвавому. Хоч вона чудова гарцьовниця, але кінь піднімається, грає, стає на диби, і їй потрібні всі людські зусилля, щоб його стримати; він вгризає удила й несе її до безодні. Я падаю немов би з неба просто до неї, стримую коня, беру до своїх рук непритомну принцесу, відхожую її та провожу до її замку.

Яка шляхетна жінка не буде сердечно вдячна тому чоловікові, котрий ризикував для неї своїм життям? Жадна; а вдячність — це прямий шлях, який дуже швидко веде до кохання.

Ти визнаєш, принаймні, що коли я вдаюся у романтизм, я це роблю вповні, і стаю таким божевільним, яким лише можна бути. Це завжди так, бо в світі нема нічого гіршого, ніж розсудливе божевілля. Ти визнаєш також, що як-що

я пишу тобі листи, вони скорше томні, ніж прості цидулки. — Я у всьому люблю те, що переходить кордони звичайного. — Це тому, що я тебе кохаю. Не глузуй занадто багато над дурницями, які я тобі тут надряпав: я кидаю перо, щоб перевести їх до життя; бо я все ще повертаюсь до свого приспіву: — я хочу мати коханку. Я не знаю, чи це буде дама з парку, чи красуня з балькону, але я кажу тобі „до побачення“, щоб прийнятись за її розшукування. Моя постанова така: Нехай та, яку я шукаю, сховається в королівстві Катгаю або Самарканду, я все таки зумію її знайти. Я дам тобі знати про успіх чи невдачу мого підприємства. Я маю надію, що це буде успіх: молись за мене, мій любий друже. — Що ж до мене, то я одягаю моє найкраще вбрання та йду з дому, твердо постановивши повернутись тільки з відповідаючою моїм мріям коханкою. — Я досить мріяв; тепер — до діла.

P. S. Напиши ж мені новини про маленького Д***; що з ним сталось? Тут ніхто нічого про це не знає; і передай мої щирі вітання твоєму поважному брату та цілій родині.

II.

Ну, мій друже, я повернувся до дому, я не був ні в Катгаї, ні в Кашемирі, ні в Самарканді; — і по правді тобі признатись, я ще далі від своєї мети, ніж коли-будь. — А проте, я взяв сам свою руку й присягнув своєю найсвятішою присягою, що піду на край світу: а справді я не був навіть на краю міста. Я не знаю, що зі мною стає, але я ніколи, ні перед ким, навіть перед самим собою, не міг дотримати свого слова; думаю, що до цього втручається сам дідько. Як-що я кажу: я завтра піду туди, можна бути певним, що я лишусь вдома; як що я рішаю йти до кабаре, я йду до церкви; як-що я хочу піти до церкви, шляхи так плутаються під моїми ногами, як моток заплутаних ниток, і я опиняюсь у зовсім іншому місці. Я пошу, коли постановив влаштувати оргію, і т. и. Отже я думаю, що мені перешкоджає мати коханку саме те, що я зважився її мати.

Треба тобі розповісти про мою експедицію у всіх подробицях; це варто оповісти. В цей день я провів принаймні дві години часу за моїм туалетом. Мені зачесали та завили во-

лосся, закрутили та напмадили ті невеличкі вуси, які я маю; хвилювання від бажання трохи запалило звичайну блідість мого обличчя, і я справді був не дуже поганий. Після того, як я уважно подивився на себе в зеркало при різнім світлі, щоб побачити, чи я досить гарний, чи я маю досить милий вираз обличчя, я, нарешті, рішуче вийшов з дому, з піднятим чолом, піднесеним підборіддям, з прямим поглядом, держав одну руку на стегні, грюкав за каблуками своїх черевиків, як єфрейтор, штовхав ліктями буржуа, мав уповні побідний та тріюмфуючий вигляд.

Я був ніби другим Язоном, що йшов на завоювання золотого руна. — Але, гай-гай! Язон був щасливіший від мене: крім побіди над руном він одержав побіду над гарною принцесою, а я, я не маю ані принцеси, ані руна.

Отже я йшов вулицями, вдивлявся у всіх жінок, біг за ними та придивлявся до них зблизу, коли вони мені здавались вартими того. — Одні з них приймали доброчинний вигляд і проходили, не піднімаючи очей. Другі спочатку дивувались, а потім посміхались, як що мали гарні зуби. Де-які, думаючи, що я вже на них не дивлюсь, через кілька хвилин обертались, щоб глянути на мене, і, опинившись ніс до носу зі мною, червоніли, як вишні. — Погода була гарна; на променаді був великий натовп. І все ж, не дивлячись на всю пошану,

яку я маю до цієї гарної половини людського роду, я мушу признатись, що ті, яких прийнято називати прекрасним полом, страшні вироди: на сто жінок ледви можна було знайти одну сяку-таку. Ця мала вуси, у тої був синій ніс; у інших замість брів були червоні плями; одна була непогано збудована, але все її обличчя було в прищах. Головка другої була чарівна, але своїми плечима вона могла чухати вухо. Третя могла округлістю та ніжністю де-яких контурів засоромити Праксителя, але вона мала ноги, подібні до турецьких стремен. Знов инша показувала найроскішніші плечі, які тільки можна бачити, але її руки нагадували формою та розміром величезні червоні рукавиці, що бувають на продавщицях. — А назагал, скільки втоми на всіх цих обличчях! які вони зівялі, змарнілі, огидно виснажені маленькими пристрастями та маленькими вадами! Який вираз заздлости, злісної цікавості, зажерливості, безсоромного кокетства! Негарна жінка значно виродливіша, ніж негарний чоловік.

За винятком кількох іризеток я не побачив нічого цікавого; — але у них для мняття є більш полотна, ніж шовку, і тому це не моя справа. Справді, я думаю, що людина, — а під людиною я розумію також і жінку, — це найогидніша тварина з усіх, які існують на землі. Цей чотирьохногий звірь, що ступає на задних лапах, здається мені дивовижно самонадійним,

коли думає, що по повному праву займає перше місце серед усіх тварин. Лев, тигр значно гарніші від людини і в їхньому роді багато індивідів досягає всієї тої краси, яка їм властива. Це надзвичайно рідко буває серед людей. — Скільки виродків на одного Антіноюса! Скільки Готонів на одного Філіса!

Я дуже боюсь, мій любий друже, що ніколи не зможу поцілувати свого ідеалу, хоч він не має нічого незвичайного та неприродного. — Це не є ідеал школяра третьої класи. Я не вимагаю ні куль із слонової кости, ні алябастрових колон, ні блакитних сіток; для мого твору я не вжив ні лілей, ні снігу, ні роз, ні чорного янтару, ні чорного дерева, ні коралів, ні амброзії, ні перлів, ані брилянтів; я лишив в спокою небесні зірки і не примушував сонця, щоб сходило у невизначену пору. Цей ідеал такий простий, майже буржуазний, і мені здається, що на першому базарі Константинополя або Смирни за один чи два гаманці піястрів я міг би знайти й зреалізувати мій ідеал; мабуть він би коштував мені менше ніж расовий кінь або пес; і подумати тільки, що я не досягну цього; бо я почуваю, що я цього не досягну; є з чого сказитись, і мене охоплює страшний гнів проти моєї долі.

Ти, — ти не такий шалений, як я, ти щасливий, ти; — ти просто віддався течії життя, не намагаючись на неї вплинути, ти прийняв

речі такими, якими вони зявилися. Ти не шукав щастя, воно само прийшло до тебе; тебе кохають і ти кохавш. — Я не заздрю тобі; — не подумай цього; але, уявляючи собі твоє раювання, я стаю менш веселим, ніж власне мусив би бути, і, зітхаючи, кажу собі, що я також дуже хотів би насолоджуватись таким раюванням.

Може бути, що щастя пройшло біля мене, а я, в своїй сліпоті, не побачив його; може бути, що його голос згучав, але, за шумом моїх бурь, я його не почув.

Може бути, що й мене таємно кохало якесь покірливе серце, котрого я не пізнав та яке я розбив; може я сам був ідеалом якоїсь другої, полюсом якоїсь страждаючої душі, — мрією ночі та думкою дня. — Як би я подивився вниз, може бути, я побачив би біля своїх ніг яку-небудь гарну Маделену з її урною парфумів та з її розкиданим волоссям. Я йшов, простягнувши руки до неба, бажаючи зірвати з нього зірки, які від мене тікали, та зневажаючи підняти ту маленьку, яка в росі та в зелені розчиняла мені своє золоте серце. Я робив велику помилку: я прохав у кохання щось інше, ніж кохання, те, чого воно не могло дати. Я забув, що кохання голе, я не зрозумів змислу цього розкішного символу. — Я прохав у нього парчевих убрань, перлів, брилянтів, величного розуму, науки, поезії, краси, молодости, вищої

могутности, — всього того, що не властиве йому; — кохання може запропонувати лише саме себе, і той, хто хоче одержати від нього щось інше, не гідний бути покоханим.

Мабуть я занадто поспішив: мій час ще не прийшов. Господь, який мені дав життя, не одбере його в мене раніш, ніж я встигну пожити. На-що давати поетові ліру без струн, чоловікові — життя без кохання? Господь не може вчинити подібної непослідовности; і, без сумніву, в відповідну хвилину він поставить на мою шляху ту, яку я мушу покохати й котра мусить мене покохати.

Але чому кохання прийшло до мене раніш, ніж коханка? чому я відчуваю згагу, а не маю водограю, де я міг би її заспокоїти? або чому я не вмю, як ці птиці в пустелях, полинути до тої місцевости, де є вода? Всесвіт для мене — це Сахара без джерел та без финикових пальм. В моєму житті немає ні одного кутика тіні, в якому я міг би схватись від сонця: я страждаю всіма запалами пристрасти, але не маю ні її екстазів, ні її невиразних насолод; я знаю її муки, але я не знаю її втіх. Я заздрісний до того, що не існує; мене турбує тінь тіні; я зітхаю без усякої мети; я провожу безсонні ночі, які не прикрашуються присутністю коханого привида; я плачу сльозами, що течуть до землі, і ніхто не витирає їх; я надсилаю вітром поцілунки, які мені ніхто

не вертає; я виснажую очі, бажаючи схопити в далечині неясну та зрадливу форму; я чекаю того, що не мусить прийти і я з тривогою рахую години, так, ніби маю якесь rendez-vous.

Хто б ти не була, янгол чи чорт, невинна чи распустна, пастушка чи принцеса, чи ти прийдеш з півночі чи з півдня, ти, яку я не знаю й яку я кохаю! о! не змушуй чекати себе довше, бо полум'я спалить жертвеник і на місці мого серця ти знайдеш тільки грудку холодного попелу. Спустиись із небес, на яких ти знаходишся; покинь кришталеве небо, втішачий духу, і прийди кинути на мою душу тінь твоїх великих крил. Ти, жінко, яку я кохатиму, прийди, щоб я міг тебе обняти моїми так давно простягненими руками. Золоті двері палаца, в якому вона мешкає, оберніться на своїх петлях; покірлива клямко її халупки, підіймись; гілки лісу, тернові кущі шляхів, роздвиньтесь; зачаровані вежі, відкрийтесь; чаклування магів, спиніться; розійдіться, ряди юрби, та пропустіть її!

О мій ідеале! як-що ти прийдеш запізно, у мене не лишиться сили тебе любити: моя душа — як наповнений голубами голубятник. В кожную годину дня вилітає з неї якесь бажання. Голуби повертаються до голубятника, але бажання не вертають уже до серця. — Блакитне небо стає білим від їх нечисленних зграй; вони відлітають повз простір від неба

до неба, від світа до світу, щоб відшукати яке-будь кохання, на котре могли б спуститись і провести ніч; прискорь свої кроки, о моя мріє! бо инакше у спорожнілому гнізді ти знайдеш тільки шкаролупу відлетівших птахів.

Тільки тобі, моєму другові, моєму товаришові дитинства, й можу я розповідати подібні речі. Напиши мені, що ти мене жалуєш, що ти не знаходиш мене іпохондричним; утіш мене, я ще ніколи не мав у цьому такої потреби: гідні заздроси ті, що мають пристрасти й можуть їх вдовольнити! Пяниця не стріває жорстокости в жадній пляшці; з кабаре він падає до струмка, і на купі свого бруду він почуває себе щасливішим за короля, що сидить на своєму троні. Роспустник іде до куртизанок шукати легкого кохання та непристойних утонченостей: розмальованих лиць, короткої спідниці, голих грудей, розпустних розмов; він щасливий; його око біліє, його уста тремтять; він досягає останнього ступня свого щастя, він захоплений своєю грубою похотливістю. Той, що любить грати в карти, потребує лише зеленого поля та колоди потріпаних і затовщених карт, щоб викликати гострі муки, нервові спазми та чортячі втіхи своєї страшної пристрасти. Ці ось люди можуть заспокоїтись або розважитись; для мене ж це — неможливе.

Ця ідея так перейняла мене, що я вже майже не люблю мистецтва й що навіть поезія вже

не чарує мене; те, що колись мене захоплювало, тепер не робить на мене найменшого вражіння.

Я починаю вірити в те, що це моя вина, що я вимагаю від природи й суспільства більше, ніж вони можуть дати. Те, чого я шукаю, зовсім не існує, і я не повинен скаржитись, що його не знахожу. Проте, як-що жінка, про яку ми мріємо, не може існувати в умовах людської природи, хто ж робить те, що ми любимо саме її, а не інших, бо ми ж люди і наш інстинкт повинен би був нас до них непереможно штовхати. Хто дав нам мрію про цю уявлену жінку? З якої глини ми замісили цю невидиму статую? де ми взяли ті пера, котрі причепили до спини цієї химери? який містичний птах поклав у темний куток нашої душі непомітне яйце, з якого вилуплюється ця наша мрія? що ж це за абстрактна краса, яку ми відчуваємо й яку не в стані визначити? чому перед жінкою, яка часто буває чарівною, ми інколи кажемо, що вона гарна, тоді як знаходимо, що вона дуже виродлива? Де ж модель, тип, внутрішній зразок, який служить точкою порівняння? бо краса це не абсолютна ідея, і її можна оцінити тільки за помічу контрасту. — Де ми її бачили? чи це була зоря на небі? чи свіжий бутон рожі, що обсіпалась на балю в тіні матери? — В Італії чи в Еспанії? тут чи там? вчора чи вже давно? була це рос-

кішна куртизанка, відома співачка чи дочка принца? благородна та горда голова, що схилялась під важкою діядемою з перлів та рубинів? молоде та дитяче обличчя, що зоріло зпоміж цвітів та фіранок на вікні? — До якої школи належала картина, на котрій ця краса зявлялась біла й сяюча поміж темними тіннями? Чи це Рафаель голубив ті контури, що вам довподоби? — Чи це Клеомен вилощив той мармур, який ви кохаєте? — Закохані ви в Мадону чи в Діяну? Ваш ідеал янгол, сільфіда чи жінка?

Гай-гай! це трохи від усього цього, але це не те.

Ця прозорість тону, ця чарівна й повна блиску свіжість, ці тіла, в яких тече стільки крові й стільки життя, це гарне, світле волосся, що розгортається як золота мантия, цей блискучий сміх, ці чудесні ямки на лицах, ці хвилясті, як полум'я, форми, ця сила, ця гнучкість, це отласне сяння, ці так добре вигодовані лінії, ці повні руки, ці м'ясисті та гладкі спина, все це гарне здоровля властиве Рубенсові.

Тільки один Рафаель зміг наповнити цим кольором блідого янтара такі невинні риси обличчя. Хто інший, крім нього, міг зігнути ці такі тонкі й такі чорні довгі брови, та змалювати френзлі цих так скромно спущених вій?

Ви думаєте, що у вашому ідеалі не при чому Алеґрі? Це ж у нього вкрала пані ваших

мрій цю матову та горячу білизну, яка так вас захоплює. Вона дуже надовго спинялась перед його картинами, щоб вивідати таємницю цієї янгольської, завжди ясної посмішки; вона дбає про те, щоб зробити овал свого обличчя на зразок овалу якоїсь німфи або якоїсь святої. Ця лінія стегон, що так славно веться мов змії, узята в заснулої Антіопи. Ці повні й тонкі руки можуть визнати за свої Даная чи Маделена.

Спорохніла античність також доставила багато матеріалу для утворення вашої молодої химери; ця гнучка та міцна поясниця, яку ви обіймаєте руками з такою пристрасстю, була вирізьблена Праксителем. Це божество навмишно лишило кінчик своєї чарівної ноги поза попелом Геркулянума, щоб ваш идол не був кульгаючий. З свого боку допомогла також і природа. Крізь призму бажання ви, там і тут, побачили за жалюзі чарівні очі, притулене до скла чоло з слонової кости, посмішку уст за віялом. Ви по кисті пізнали руку, по щиколотці — коліно. Те, що ви бачили, було досконале; ви уявляли, що все останнє таке ж саме, як те, що ви бачили, і ви завершували її другими красотами, котрі ви взяли де-інде.

Вас не задовольняє навіть ідеальна, зреалізована малярями, краса і ви пішли до поетів прохати у них ще більш округлих контурів, ще ефірніших форм, ще вищого чарування,

ще чудеснішої добірности; ви прохали їх надати вашому привидові дихання й слово, передати йому ціле їх кохання, всі мрії, всі їх радощі й увесь їх сум, усю їх мелянхолію й ніжність, усі їх спомини й усі їх надії, їх знання і пристрасть, їх розум і серце; ви взяли все це у них і ви додали, щоб довершити до кінця неможливе, вашу власну пристрасть, ваш власний розум, вашу власну мрію й вашу власну думку. Зірка позичила свій промінь, квітка — свої парфуми, палітра — свої фарби, мрамур — свою форму, ви — своє бажання.

Чи ж може яка-будь жінка, що існує, їсть, пє, встає ранком і лягає увечері, якою б чарівною й гарною вона не була, витримати порівняння з подібним творінням? На це не можна розсудливо надіятись, а проте все ж на це надіються і цього шукають.

Яке дивовижне засліплення! Це чи щось вище чи щось безглузде. Як я жалкую й як я захоплююсь тими, котрі реально переслідують свою мрію та вмірають задоволені, як-що їм вдалось хоч один раз поцілувати в уста свою химеру! Але яка жахлива доля тих Колумбів, які не винайшли свого світу, та тих коханців, які не знайшли своїх коханок!

Ах! як би я був поетом, я присвятив би свої співи тим, що не скористались своїм життям; тим, яких стріли не досягли цілі, тим,

які вмерли із словом, котре вони хотіли сказати, не стиснувши тої руки, яка була їм призначена; всім тим, кому ніщо не вдавалось; усьому тому, що пройшло непомічене; згаслому вогневі, геніям без успіху, невідомому перлу в глибині морей, усьому тому, що кохало й чого не кохали, всьому тому, що страждало й чого не жалкували; — це було б благородне завдання.

О поети! Плятон дійсно мав повну рацію, коли хотів вигнати вас зі своєї республіки! Скільки ж злого ви нам зробили! Ваша амброзія зробила нашу горілку ще більш гіркою; після того, як ми поринули нашими очима в ті перспективи, які ви нам одкриваєте на безмежне, ми знайшли наше життя ще безпліднішим та ще більш спустошеним! яку страшну боротьбу проти нашої дійсності викликали ваші мрії! і як топтали і мняли ці міцні атлети наше серце підчас змагань!

Як Адам у підніжжя стін земного раю, сиділи ми на тих східцях, що ведуть до створеного вами світу, бачили через щілку дверей якесь світло, сильніше від сонця, неясно чули кілька розкиданих нот якоїсь небесної гармонії. Кожного разу, як один з вибранців входить або виходить у хвилі блиску й сяяння, ми витягаємо шиї та намагаємося що-небудь зобачити через одчинену половину дверей. Це феєрична будівля, що має рівну собі тільки в арабських казках.

Натовпи кольон, аркади, що вкривають одна другу, стовпи скручені в спіралі, розкішно підрізана листва, зрізані трьохлистяники, порфір, яспис, блакитний камінь, — хіба ж я знаю, чого тільки там не було! прозористі та засліплюючі відблиски, рясні дивовижні каміні, сардонікси, хрізоберіль, аквамаріни, веселкуваті опали, проміння кристалю, такі світильники, що перед ними зблідли б зірки, якась пишна пара, наповнена вся гомоном і рухом, — цілком асирійська розкіш!

Двері зачиняються; ви більш нічого не бачите, — а ваші очі заплющуються й стають повні їдких сліз; ви плачете над цією бідною, блідою та виснаженою землею, над цими зруйнованими халупками, над цим народом у лахмітті, над вашою душею, безплідною скелею, де ніщо не зростає, над усіми злиднями та нещастями дійсності. Ах! як би принаймні могли ми полинати до цього, як би ступені цих вогняних сходів не палили нам ніг; але, де там! по драбині Якова можуть підійматись тільки янголи!

Яка страшна доля злидаря перед дверима багатиря! яке криваве глузування — палац, що стоїть проти халупки, ідеальне супроти дійсності, поезія супроти прози! яка запекла ненависть повинна скручувати вузли в глибині серця злиденних! який скрегіт зубів повинен чути на їх огидних ліжках, тоді, як вітер доносить до

їхніх вух зітхання теорб та віоль-д'амур*)? Поети, малярі, різьбарі, музиканти, нащо ви нам брехали? Поети, нащо ви розповіли нам про свої мрії? Малярі, нащо ви утревалили на полотні цей незловимий привид, що підіймався та спускався від вашого серця до вашої голови разом з кипінням вашої крові, і нащо сказали ви нам: це є жінка? Різьбарі, нащо ви витягли мармур з глибин Карару, щоб навіки змусити його висловлювати ваше найбільш таємниче та недовговічне бажання? Музиканти, нащо ви слухали в ночі співи зірок та квітів і занотували їх? Нащо ви склали такі гарні пісні, що й найніжніший голос, котрий нам каже: „я тебе люблю!“ — здається різким, як скрегіт пилки чи крякання ворона?

Будьте прокляті, ошукачі!... і нехай би небесний вогонь спалив та знищив усі малюнки, всі поеми, всі статуї й усі партитури...

Уф! оце тирада безконечної довжини, і яка трохи не підходить до епістолярного стилю.— Яка нудна, беззмістовна промова!

Але я здорово віддався в ліризм, мій дуже дорогий друже, і ось уже довший час я досить кумедно пишу в високомовному стилі. Все це дуже далеке від нашої теми, яка, як-що я добре памятаю, є побідною та тріюмфуючою історією лицаря Альберта в погоні за Дараїдою, най-

*) Колишні, дуже ніжні музичні струменти.

Прим. пер.

кращою принцесою всесвіту, як кажуть старі романи. Але, справді, історія така бідна, що я примушений кликати на допомогу відхилення і міркування. Я надіюсь, що так буде не завжди, і що невдовзі роман мого життя буде більш заплутаний та складний, ніж якесь еспанське імброгліо*).

Отже, поблукавши по вулицях, я постановив піти відвідати одного з своїх приятелів, який повинен був зазнайомити мене з одною родиною, у котрої, по його словах, можна було зустріти силу гарних жінок, — колекцію реальних ідеалів, — яких було б досить, щоб задовольнити з двадцять поетів. Там є ідеали на всякі смаки: — шляхетні красуні з орлиними поглядами, з зеленими, як моря, очима, з прямими носами, з гордовито піднятими підборіддями, з королівськими руками та з ходою богині; срібні лілеї на золотих стеблинах, — скромні фіялки з блідими кольорами, з ніжними пахощами, з зниженими та вохкими поглядами, з тонкими шиями, з прозорою шкіурою; — красуні жваві та пікантні; — красуні дорогоцінні, красуні всіх жанрів, — бо цей дім, це справжній гарем, тільки без євнухів та кізляр ага**).

Мій приятель каже мені, що він придбав уже тут п'ять чи шість кохань, — не менше; — це мені здається чимсь надзвичайним і я дуже

*) Плутанина. Прим. пер.

***) Наглядач за гаремами в Туреччині. Прим. пер.

боюсь, що не матиму подібного успіху; де С*** запевняє мене в протилежнім і каже, що скоро я буду мати більше побід, ніж мені їх потрібно. На його погляд я маю тільки одну хибу, яку мені виправить вік та світські звички, а саме ту, що я забагато уділюю уваги жінці, а замало жінкам. — В цьому, може бути, є де-що правди. — Він каже, що я був би цілком ввічливим та приємним, коли б позбавився цієї чудноти. Дай того Боже! Жінки мабуть відчували, що я їх зневажаю; бо комплімент, який вони знаходять надзвичайно гарним та чарівним, чуючи його з уст когось іншого, дратує їх і не подобається їм у моїх устах, так, наче це кривава епіграма. Певно це наслідок того, в чому мене докоряє де С***.

Коли я підіймався по сходах, моє серце трохи стукало, і я ще не встиг прийти до себе від хвилювання, як де С***, підштовхуючи мене ліктем, підвів мене до жінки тридцяти приблизно років, — досить гарної, — вдягнутої з скритою розкішю та з претензією на крайню дитячу простоту, — що, однак, не заважало їй мати вбрання обкладене червоною матерією, як колесо карети: — це була пані господиня.

Де С***, цим своїм тонким та кепкуватим голосом, таким відмінним від його звичайного голосу, і яким він послугувався в світі тоді, коли хотів бути чарівним, сказав їй напів тихо, напів голосно, з сильним підкресленням

іроничної поваги, в якій чулась найглибша зневага:

— Оце й є той молодий чоловік, про якого я вам казав у цих днях: — людина з дуже значними гідностями; — він найкращого походження, і я думаю, що вам буде приємно приймати його в себе; ось чому я й узяв на себе сміливість представити його вам.

— Безумовно, добродію, ви дуже добре зробили, — відповіла дуже манірно дама. Потім вона обернулась до мене і, як зручний знавець, детально, кутком очей оглянувши мене так, що я почервонів аж до вух, сказала:

— Ви можете вважати себе запроханим сюди раз на завжди; приходьте завжди, коли тільки ви будете хотіти втратити вечір.

Я досить незграбно вклонився й промимрив кілька незв'язних слів, які не мусіли їй дати високої уяви про мої здібности; але увійшли другі особи і це увільнило мене від неприємностей, зв'язаних з першим знайомством. Де С*** потяг мене в куток вікна і почав з важливістю докучати мені повчаннями.

— Чорт візьми! ти ж мене скомпромітуєш; я розповідав про тебе, як про фенікса розуму, як про людину з нестриманою уявою, як про ліричного поета, як про все, що тільки є вищого та жагучого, а ти, ти стоїш як пень і не кажеш ні слова! Яка бідна уява! Я сподівався, що в тебе більш плідне натхнення; та ну ж бо,

дай волю своєму язикові, верзи не розбіраючи, що попало, ти не потрібуєш казати розумні та розсудливі речі, навпаки, це могло б тобі пошкодити; розмовляй, ось що головне; говори багато, довго; зверни на себе увагу; відкинь но від себе всякий страх та скромність; добре затам, що всі тут присутні — дурні, або майже дурні, та не забувай, що промовець, який хоче мати успіх, не мусить мати великого призирства до своїх слухачів. — Що ти скажеш про господиню дому?

— Вона вже сильно мені не подобається; і хоч я з нею не розмовляв навіть і трьох хвилин, мені було так нудно, наче я її чоловік.

— А! ось що ти про неї думаєш?

— Так.

— Отже твоя огида до неї цілком непереможна? — Тим гірше; тобі треба б мати її хоч би на один місяць, бо це гарний тон, і всякий трохи порядний молодий чоловік може бути введений в світ тільки нею.

— Ну що ж! я її матиму, — відповів я з досить жалким виглядом, — як-що вже це потрібно; але чи це дійсно так необхідно, як ти це представляєш і ніби цьому віриш?

— На жаль! так, це конечно необхідно, і я поясню тобі причину цього. Пані де Темінес тепер в моді; вона має всі нинішні принади, инколи завтрішні, але ніколи не вчорашні: вона завжди дуже в курсі. Всі будуть одягатись так,

як одягається вона, а вона не носить того, що вже носили. До того ж вона заможня, і її вбрання найкращого смаку. — Вона не має розуму, але дуже балакуча; вона має дуже жваві прихильності, але мало пристрасти. Їй подобаються, але її не зворушують; це холодне серце і розпустна голова. Що ж до її душі, хоч я сумніваюся, чи вона її має, то вона одна з найчорніших, і немає таких злих вчинків та підлот, на які б вона не була здатна; але вона надзвичайно спритна і вміє додержати зовнішню пристойність, себ-то як-раз те, що потрібне, щоб не можна було чогось відносно неї довести. Так, наприклад, вона дуже охоче спатиме з чоловіком, але не напише йому й найпростішої листівки. Ось чому й її найближчі вороги не знаходять нічого, що б могли сказати проти неї крім того хіба, що вона занадто високо малює свій румянець і що певні частини її тіла в дійсності не мають тих округлостей, які вони немов би мають, — але це вже неправда.

— Звідки ти це знаєш?

— Оце так питання! — звідки взагалі знають про цей рід річей: я сам у цьому впевнився.

— Отже й ти також мав пані де Темінес?

— Звичайно! А чому ж би я її не мав мати? Як би я її не мав, це була б найбільша непристойність. Вона зробила мені великі послуги, і я їй дуже вдячний.

— Я не розумію, якого роду послуги вона могла тобі зробити...

— Чи ти справді дурний? — сказав мені тоді де С***, дивлячись на мене з найкумеднішим в світі виразом обличчя. — Бігме, я дуже цього боюсь; — отже тобі треба казати все? Про пані де Темінес кажуть, і цілком справедливо, що вона має в певних царинах спеціальні знання, і молодий чоловік, якого вона взяла і мала на протязі де-якого часу, може відважно всюди з'являтися і бути певним, що не лишиться довго, не маючи одної або скорше двох справ. — Поза цією невимовною заслугою вона має ще одну, й не меншу, ту, що як тільки жінки цього товариства побачать, що ти визнаний коханець пані де Темінес, вони зараз же поставлять собі за втіху та обовязок, одбити тебе у модної жінки, якою вона є, хоч би ти їм зовсім не подобався; і, замість, щоб ти мав падати перед ними та заходитися коло них, ти тільки матимеш затруднення у виборі і обовязково зробишся предметом уваги та точкою заходів усіх кокетувань та всіх можливих ніжностей.

— Проте, як-що вона викликає у тебе занадто сильну огиду, ти не бери її. Власне ти не безперечно обовязаний робити це, хоч цього вимагає ввічливість та пристойність. Тоді роби швидче свій вибір та наступай на ту, яка тобі найбільше подобається, на ту, яку тобі зда-

ється можна найлекше взяти, бо, проволікаючи, ти згубиш привілею новизни та ту перевагу, яку вона тобі даватиме на протязі кількох днів над усіми присутними тут кавалєрами. Всі ці дами нічого не розуміють у тих пристрастях, які поволі розвиваються в повазі та мовчанці: вони люблять громові удари, таємничі симпатії; — це чудово вигадана річ, щоб позбавити неприємностей спротиву та всіх цих розтягнутостей та повторень, які почуття примішує до роману кохання й які тільки на марно відтягають закінчення.

— Ці дами дуже бережуть свій час, і він здається їм таким дорогоцінним, що вони були б в одчаю, як би хоч одна хвилина його минулась невикористаною. Вони мають бажання зробити приємність людському родові, за яку їх треба тільки дуже славити, і вони люблять свого ближнього, як самих себе, що цілком по Євангелію та є похвальне; це дуже благодійні створіння, які ні защо в світі не хотіли б, щоб чоловік умер від одчаю.

— Серед них уже мусить бути три чи чотирі, які схиляються в твою користь, і я б порадив тобі по приятельськи з запалом направити своє вістря в той бік, замість того, щоб бавитись в амбразурі вікна розмовою зо мною, яка тебе не дуже посує наперед.

— Але, мій любий С***, я цілком новичок у цих справах. Я не володію тим, що треба

мати, щоб з першого погляду відрізнити захоплену жінку від такої, яка зовсім не захоплюється мною; і як-що ти мені не допоможеш своїм досвідом, я можу зробити дивовижні помилки.

— Дійсно, ти такий примітивний, що я навіть не знаю, як тебе назвати; я не думав, що в наш блаженний вік можна бути таким пасторальним та сентиментальним! — Чорт візьми, але що ж ти робиш з цією парою великих чорних очей, які ти маєш, і які мали б величезний успіх, як би ти вмів ними користуватися? — Поглянь но трохи туди, в куток, біля каміну, на цю маленьку жінку в рожевому, яка грає своїм віялом: уже з чверть години вона розглядає тебе крізь льорнет, з цілком виразною та не лишаючою сумнівів сталістю і завзятістю; ніхто в світі не уміє бути непристойною в такий вищий спосіб, та виявляти таке благородне нахабство, як вона. Вона дуже подобається жінкам, яких охоплює відчай, бо вони не в стані досягти цієї висоти безсоромливості, але, зате, вона дуже подобається чоловікам, які знаходять, що вона має всю пікантність куртизанки. — І справді, вона повна чарівної зіпсутости, повна розуму, запалу та вередливості. — Це знаменита коханка для молодого чоловіка з забобонами. — У вісім день вона звільняє ваше сумління від усіх докорів і так псує ваше серце, що ви ніколи вже не будете

ні смішним, ні елегічним. Про всі речі вона має думки невимовної позитивности; вона доходить до глибини всього з дивуючою вас швидкістю та певністю. Ця маленька жінка це справжня алгебра; це саме те, що потрібно мрійникові та ентузіястові. Вона швидко позбавила б тебе твого туманного ідеалізму: цим би вона тобі зробила величезну послугу. До того ж вона це зробить з найбільшою приємністю, бо її інстинкт полягає в тому, щоб розчаровувати поетів.

Опис де С*** збудив мою цікавість, і я виїшов з своєї схованки і, посуваючись поміж групами, наблизився до дами та почав її дуже уважно розглядати: — їй могло бути двадцять шість чи двадцять п'ять років. Вона була маленького зросту, але досить добре збудована, хоч трошки занадто повна; вона мала білі та повні руки, досить благородну кість руки, гарну, навіть занадто маленьку ногу, — товсті та блискучі плечі, невелике лоно, але те, що було, було цілком задовольняюче й давало незлу уяву про решту; що до волосся — воно було надзвичайно блискуче та синьо-чорне, як крила сойки; кутки очей були досить високо підняті до висків, ніс тоненький, ніздрі дуже відкриті, рот вохкий і похотливий; на нижній губі була маленька смуга, на смичці майже непомітний пушок. А в усьому цьому — життя, жвавість, здоровля, сила, я не знаю що за вираз роспу-

сти, зручно змякшений кокетуванням та вмілим поведженням, що все взагалі робило з неї дуже бажане створіння і виправдувало занадто жваві жадоби, які вона постійно викликала і викликає.

Я бажав її; — але я зрозумів одно, що не ця жінка, якою б вона приємною не була, зреалізує мою мрію і змусить мене сказати: — Нарешті я маю коханку!

Я повернувся до С*** і сказав йому:

— Ця дама мені досить подобається, і я може з нею порозуміюсь. Але перед тим, як сказати щось певне, що б мене зобов'язало, я хотів би, щоб ти був ласкавий показати мені всіх зичливих красунь, котрі були остільки любі, що зацікавились мною, щоб я міг вибрати. — Ти б зробив мені також приємність, бо ти ж мені служиш тут товмачем, коли б додав ще маленьку замітку та номенклатуру їх вартостей та їх вад, способу, яким їх треба атакувати, та тону, який з ними треба вживати, щоб не мати занадто вигляду провінціяла або письменника.

— З охотою, — сказав де С***. — Чи ти бачиш цього мелянхолійного чарівного лебідя, який так гармонійно витягує шию і ворушить рукавами немов крилами? це сама скромність все, що є найчистішого та найневиннішого; це — сніжне чоло, ледяне серце, погляд мадони, посмішка Аґнеси; вона має біле убрання й подібну душу; в своєму волоссі вона носить

тільки помаранчеві квіти або листя водяних лілей; вона прикріплена до землі тільки одною ниткою. Вона ніколи не мала жадної поганой думки і зовсім не знає, чим різниться чоловік від жінки. Свята Богородиця, це вакханка в порівнянні з нею, але це не заважає їй мати більше коханців, ніж усі ті інші жінки, яких я знаю, а це вже безумовно не мало каже. Розглянь но добре горло цієї здержливої особи; — це маленький шедевр і, справді, чи не важко показати стільки, так багато ховаючи; скажи мені, чи ж вона при всіх своїх замовчуваннях та всій своїй робленій суворости не є непристойніша десять разів більше, ніж ця пані, що стоїть ліворуч од неї і яка хоробро виставляє свої дві півкулі, котрі, як би їх обєднати, склали б ільобус натуральної величини, або ніж ця, яка стоїть праворуч од неї, декольтована аж до живота і яка з чарівною відвагою вихваляється своїм неуктвом.

— Це непорушене, чисте створіння, — не думаю, щоб я помилявся, — вже вирахувало в своїй голові, скільки кохання та пристрасти обіцяють твоя блідість та твої чорні очі; а що власне мене змушує так казати, так це те, що вона ні разу не подивилась в твій бік, принаймні так, щоб це було помітно; вона так майстерно вмє грати своїми зіньками, вона вмє з такою зручністю посувати їх до кутків своїх очей, що від неї ніщо не може схова-

тись; можна б подумати, що вона бачить задом голови, остільки вона чудесно знає, що робиться позад неї. Це жіночий Янус.

— Як-що ти хочеш мати у неї успіх, то мусиш полишити недбалі та побідні маніри. З нею треба розмовляти, не дивлячись на неї, не рухаючись, в сумній позі, глухим та шанобливим тоном голосу; таким способом ти зможеш казати їй усе, що схочеш, аби тільки це було пристойно прикрито; вона дозволить тобі спершу найвільніші речі на словах, а потім і на ділі. Подбай тільки про те, щоб ніжно крутити очима, коли вона спустить свої, і кажи їй про розкіш плятонічного кохання, про сполучення душ, одночасно вживаючи з нею найменш плятонічної та найменш ідеальної в світі пантоміми! Вона дуже похотлива і дуже приступна; обіймай і цілуй її, скільки хочеш; але і в найінтимнішому забутті не забувай принаймні тричі в кожному реченні назвати її пані; вона посварилась зі мною, бо лежучи в її ліжку, я сказав їй щось, не памятаю вже що саме, звернувшись до неї на ти. Чорт візьми! Задарма не будеш порядною жінкою.

— Після того, що ти мені розповів, я не маю великої охоти зважитись на цю авантуру: неприступна Месаліна! нове й дивоглядне поєднання.

— Старе як світ, мій любий! це трапляється що-дня, і нема нічого більш звичайного.

Ти робиш помилку, коли не хочеш спинитись на ній: — Вона має велику перевагу й приємність, бо з нею завжди видається, ніби вчиняєш смертний гріх, і найменший поцілунок здається гідний осуду; тоді, як з другими ледви віриш, що дієш вибачний гріх, а часто певний навіть, що нічого не робиш. — Ось чому я зберігав її довше, ніж усіх інших коханок. — Я мав би її ще аж досі, як би вона сама мене не кинула, а за це я маю до неї певне почуття поваги. Вона має маленькі, надзвичайно делікатні витончености сласноти і володіє цим великим мистецтвом змушувати вимогати у себе те, на що вона сама дуже радо згожується: а це надає кожній з її милостей чарування насильства. В світі ти знайдеш принаймні з десять її коханців, котрі присягатимуть своєю честю, що вона найдоброчинніше створіння, яке коли-будь існувало. Вона — як-раз протилежне. — Анатомувати цю доброчинність на подушці, — це дуже цікавий дослід. — Ти вже попереджений і тому не ризикуєш мати незручність стати щиро в неї закоханим.

— Який же вік має ця чарівна особа? — спитав я де С***, бо я не міг його визначити, хоч і розглядав її з найдобросовіснішою увагою.

— А! який вона має вік? ну, це таємниця, і тільки Господь це знає. Хоч який я вправлений в означуванні віку жінок з точністю до одної хвилини, я ніколи не міг вгадати, скільки

їй років. Я тільки приблизно можу сказати, що вона має від вісімнадцяти до тридцяти шости років. — Я бачив її в балевому убранні, в домашній сукні, під білизнаю, але я нічого не можу тобі сказати певного з приводу цього: мого знання не вистарчає; найбільш відповідний для неї вік це вісімнадцять років, проте вона не може їх мати. — Це тіло незайманої діви, а душа жінки втіх; щоб зіпсуватись так глибоко й так виїмково, треба багато часу або ґеніяльності; треба бронзового серця в сталювих грудях; вона не має ні того, ні другого; отже я думаю, що їй тридцять шість років, але, зрештою, я нічого не знаю.

— Хіба у неї нема інтимної приятельки, яка б могла тобі висвітлити цю справу?

— Ні; вона прибула до цього міста два роки тому. Вона приїхала з провінції, чи з закордону, я вже не пригадую звідки — це чудесне становище для жінки, яка вмів його використати. З таким обличчям, яке вона має, вона може собі дати такий вік, який схоче, і може почати рахувати свої роки тільки з того дня, в який приїхала.

— Це дійсно надзвичайно приємно, особливо, коли не приходять вас спростувати нахабні зморшки, і коли час, цей великий руїнник, має ласкавість погодитися на таку підробку свідочтва народження.

Він вказав мені ще на кількох, які, на його

погляд, милостиво прийняли б усі ті прохання, які б мені подобалось направити до них та обійшлись би зі мною з особливою філантропією. Але жінка в рожевому біля каміну та скромна горлиця, котра була її протилежністю, були без порівняння кращі за всіх останніх; і, хоч вони й не мали всіх якостей, які я хочу, вони мали, принаймні на зовні, де-які з них.

Я розмовляв з ними цілий вечір, особливо з останньою, і я дбав про те, щоб висловлювати мої думки в найшанобливішій формі; — хоч вона ледви дивилась на мене, мені кілька разів здалось, що її очі блестили під заслоною вій, а при кількох досить виразних ніжностях, прибраних в найпристойніші покривала, на які я відважився, в двох чи трьох лінійках під її шкурою перебігав якийсь невиразний стриманий та згаслий червоний кольор, досить подібний до того, який створює рожевий лікер, влитий у незовсім прозору чашку.

Її відповіді були здебільшого стримані, помірковані, але, в той же час, гострі й дотепні, та дозволяли думати більше, ніж вони висловлювали. Все це було змішане з мовчаннями, натяками, полусловами, кожний склад мав свій змісл, кожне мовчання своє значіння; ніщо в світі не було дипломатичнішим та чарівнішим. — Проте, хоч короткий час, я й дуже цим тішився; я не міг би довго переносити подібної розмови. Треба бути постійно на сто-

рожі й обережним, а я в розмові найбільше люблю щирість та вільність.

Ми балакали спершу про музику, а це зовсім природно привело нас до розмови про Оперу, потім про жінок, потім про кохання, — тема, в котрій лекше ніж в усіх інших знайти перехід від загального до особливого. — Ми виявляли, як тільки могли, своє гарне серце; ти б сміявся, як би мене почув. — Справді, Амадіс з бідної Скелі був в порівнянні зо мною тільки холодним педантом. Це була така великодушність, саможертва, відданість, які могли б змусити почервоніти від сорому покійного Ромена Кюртіуса.

Щиро кажучи, я не вважав себе здібним на таку високу нісенітницю та патос. — Я, що розмовляю про вицвіт плятонічності, — чи ж це не видається тобі найбільш блазеньською річю, найкращою сценою комедії, яку тільки можна побачити? А потім, цей досконало лицемірний вигляд, ці мої маленькі тихолюбні манери святоші! Чорт візьми! — Я мав такий чеснотливий вигляд, що всяка мати, яка б чула, що я говорю, не вагаючись дозволила б мені спати з своєю дочкою, а кожний чоловік довірив би мені свою жінку. Це був вечір, коли я мав найдоброчинніший вигляд, ніж коли-будь, але коли я найменш таким був. — Я гадав, що бути лицемірним та казати речі, яким зовсім не віриш, — значно трудніше. Мабуть це досить

легко або, може, я маю дуже великий нахил до цього, коли мені це так гарно вдалось з першого ж разу. — Дійсно, у мене були чудові хвили.

Що ж до пані, то вона сказала багато дуже тонко висловлених річей, котрі, не зважаючи на невинний вигляд, з яким вона їх вимовляла, доводять, що вона має надзвичайно досконалий досвід; неможна собі уявити тонкості її висловів. Ця жінка розрізала б натрое волосину по її довжині та засоромила б усіх янгольських та серафімських докторів. Нарешті, з її манери розмови неможна повірити, що вона має хоч би тількі тіла. — Це щось таке нематеріальне, повітряне, це щось до неможливого ідеальне, і коли б де С*** не попередив мене про поведження цієї істоти, я був би певно в розпуці від невдачі моїх заходів, і знебожившись тримався б здалеку. Чорт візьми, коли впродовж двох годин якась жінка каже вам з дуже здершливим виглядом, що кохання живе тільки стриманням, жертвами та іншими гарними річчями в цьому ж дусі, чи можна надіятись, що переконаєте її одного дня лягти з вами між двома простирадлами, щоб ви могли порівняти комплекцію та побачити, чи ви збудовані одно подібно до другого?

Коротко кажучи, ми розлучились дуже по приятельськи, радіючи з величчі та чистоти наших почувань.

Як ти можеш собі уявити, розмова з другою велась в цілком протилежному тоні. Ми стільки ж сміялися, скільки й розмовляли. Ми насміхалися, й дуже дотепно, з усіх присутніх тут жінок; коли я кажу: „ми насміхалися, й дуже дотепно“, — я помиляюсь; я повинен був би сказати: „вона насміхалася“; чоловік ніколи добре не насміхається з жінки. Я ж, я слухав і згоджувався, бо неможливо жвавіш, ніж вона це робила, підкреслити якусь рису та сміливіше накласти фарбу; це була найцікавіша галерія карикатур, яку я колись бачив. Не зважаючи на переборщування, почувалось, що під цим криється правда; де С*** мав цілковиту рацію: призначенням цієї жінки було розчаровування поетів. Навколо неї панує прозаїчна атмосфера, в котрій не може жити якась поетична думка. Вона чарівна, має блискучий розум, а проте, біля неї думаєш тільки про огидні та вульгарні речі; розмовляючи з нею, я все чув силу непристойних бажань, яких не можна було виконати в тім оточенні, де я знаходився; як ось: наказати принести вина й напитись до повної сп'янілости, посадовити її до себе на коліна та цілувати її шию, підняти край її спідниці й поглянути, чи її підвязка лежить вище чи нижче коліна, у всю глотку заспівати якусь соромницьку пісню, запалити люльку, чи побити скло: хіба я знаю що ще? В мені підіймалась моя звірська, груба частина; я б дуже охоче

плюнув на Гомерову Іліяду й став би навколюшки перед шинкою. Сьогодні я чудесно розумію алегорію супутників Одисея, перевернених Цірцею у свиней. Цірце, мабуть, була якась жартівниця, подібна до моєї маленької жінки в рожевому.

Мені соромно казати, але я зазнавав великої насолоди, коли відчував, як мною опановувало звірство; я не противився йому, я допомагав йому всіми моїми силами, бо остільки властива людині зіпсованість і стільки бруду має в собі та глина, з якої вона виліплена.

Між тим, на одну хвилину, я відчув страх перед цією ганіреною, яка опановувала мною, я хотів покинути цю призвідницю, але паркет, здавалось, піднявся до моїх колін і я був наче прикріплений до свого місця.

Нарешті я переміг себе й покинув її, і, через те, що вже було пізно, повернувся я до дому дуже заклопотаний, дуже схвильований, не знаючи добре, що я повинен робити. — Я вагавсь у виборі між манірною та любязною. — Я знаходив сластоту в одній та пікантність у другій; і після дуже докладного та дуже глибокого допиту мого сумління я зрозумів, що не люблю ні одної з них, але бажаю обох, одну так само як другу, з жагучістю, якої було досить, щоб викликати заклопотанність і мрійність.

Все вказує на те, о мій друже!, що я ма-

тиму одну в цих двох жінок, а може я їх матиму навіть обох, а все ж, признаюсь, що володіння ними задовольняє мене тільки на половину: це не тому, що вони не гарні, але при зустрічі з ними в мені ніщо не скрикнуло, ніщо не затремтіло, ніщо не сказало: — Це вони; — я їх не впізнав. — Проте я не думаю, що зможу зустріти когось кращого з боку походження або краси, і де С*** радить мені триматись їх. Певно я так і зроблю; одна або друга буде моєю коханкою і нехай мене чорт забере, як-що це не станеться дуже швидко; але в глибині мого серця якийсь таємничий голос докоряє мене за брехню в коханні, за це рішення, яке я прийняв при першій по-смішці жінки, котрої я зовсім не люблю, замість того, щоб нестомно шукати по всьому світі, в монастирях і поганих місцях, в палацах і харчівнях, ту, яка створена була для мене, ту, яку призначав мені Господь Бог, принцесу або служницю, черницю або куртизанку.

Потім я сказав собі, що роблю химери, що зрештою цілком однаково, чи я сплю з цією жінкою чи з тою; що з-за цього земля ні на однісіньку лінію не ухилиться від свого шляху і що чотирі доби року не змінять з-за цього свого порядку; що нема нічого в світі більш незначного за це і що я дурень, коли мене турбують подібні нісенітниці. Ось що я собі

сказав. — Але скільки б я не казав, я від того не роблюсь ані спокійнішим, ані рішучішим.

Може це наслідок того, що я багато живу сам з собою, що найменші дрібнички такого одноманітного життя, як моє, набірають занадто великого значіння. Я занадто прислухаюсь до свого життя та думок, я слухаю биття моїх артерій, стукання мого серця; силою уваги я вилучаю мої найбільш неувимі думки із того неспокійного туману, в якому вони вітають, і надаю їм тіла.

Коли б я більше діяв, я б не помічав усіх цих маленьких річей і я б не мав часу розглядати свою душу в мікроскоп, як я це роблю цілісінький день. Шум праці змушував би відлітати це насіння порожніх думок, котрі пурхають у моїй голові та приголомшують мене гудінням своїх крил; замість переслідувати привиди, я б боровся з реальностями; я б вимагав від жінок тільки того, що вони в силі дати: — втіхи, — і я б не шукав поцілунку не знати якого фантастичного ідеалу, оздобленого в темній нисті достоїнства.

Це несамовите стремління ока моєї душі до незримого об'єкта зіпсувало мій зір. Я не вмю добачити того, що існує, бо занадто дивився на те, чого нема, і моє око, таке чутливе до ідеалу, зовсім короткозоре до реальності; — так, я знав жінок, яких усі вважали чарівними і які мені зовсім не здавались та-

кими. — Я дуже захоплювався малюнками, які загалом вважались поганими, а дивовижні або незрозумілі вірші робили мені більшу приємність, ніж найбільш мистецькі твори. — Я не був би здивований, коли б після того, як я вислав стільки зітхань до місяця і дивився на зорі обома очима, після того, як я склав стільки елегій та сентиментальних звертань, — я закохався в якусь дівчину дуже бридких утіх чи в якусь виродливу стару жінку; — це була б гарна катастрофа.

Реальність може помститися таким способом за те, що я так мало звертав уваги на неї: — чи це не було б цікаве, як би мене захопила сильна романтична пристрасть до якоїсь мордяки або якоїсь огидної нехлюї? Чи ти уявляєш собі мене граючим на гітарі під вікном якоїсь кухні, або щоб був випханий кухарчиком, чи носив кунделя якоїсь старої удовиці, що виплює свій останній зуб?

Може також статись, що не знайшовши нічого в світі, що було б варте мого кохання, я кінчу тим, що кохатиму сам себе, подібно до себелюбної пам'яті покійного Нарциса. — Щоб забезпечити себе від такого великого нещастя, я дивлюсь на себе у всі дзеркала та стрінуті струмки. Правду кажучи, з огляду на маріння й блукання, я страшенно боюсь вда-тись у дивовижне та надприродне. Це серйозно, і треба цього уберегтись.

Прощай, мій друже; — я йду зараз до рожевої дами, бо боюсь віддатись моїм звичайним спогляданням.

Я не думаю, що ми багато займатимемось філософуванням над принципами життя, і я гадаю, що, як-що ми чимсь займемось, цим напевне не буде спіритуалізм, хоч це створіння і дуже „спіритуальне“*): я старанно згортаю та кладу до шухляди зразок моєї ідеальної коханки, щоб не рівняти його до цієї. Я хочу спокійно насолоджуватись красою та прикметами, які вона має. Я хочу, щоб вона вдяглась у відповідну до її стану сукню, не пробуючи навязати їй вбрання, котре я заздалегідь та на всякий випадок скроїв для пані моїх думок.

Це все дуже розсудливі постанови, не знаю, чи я їх додержу.

Ще раз, прощай.

*) Гра слів: Spirituelle — по французьки значить: дотепна. Прим. пер.

III.

Я займаю місце коханця при рожевій пані; це майже стан, посада, і це дає положення в світі. Я вже не маю вигляду школяра, котрий шукає щастя поміж бабунями і котрий зважиться продеклямувати мадриґаль якій-небудь жінці, хіба тільки тоді, коли вона вже має коло ста років; я помічаю, з часу мого приміщення, що мене значно більш поважають, що всі жінки розмовляють зі мною з заздрісним кокетуванням та звертають на мене велику увагу.

Мужчини, навпаки, вносять до свого відношення більше холоду, а в тих небагатьох словах, якими ми обмінюємось, є щось вороже та здержливе; вони почувають, що мають у мені суперника, вже небезпечного і який може стати ще небезпечнішим.

До мене дійшло, що багато зпоміж них гостро критикували моє вбрання та казали, що я вдягався з занадто жіночою манірністю; що моє волосся було завите пуклями та зачесане з більшою дбайливістю, ніж це б було пристойно; що це, разом з моїм безбородим обличчям, надає мені надзвичайно кумедний вигляд

чепуристого паничика; що я волію для своїх убрань дорогі та блискучі матерії, від яких несе театральністю, і що я більш подібний до комедіянта, ніж до чоловіка: — всі банальности, котрі говорять, щоб надати собі право бути брудним та носити бідні й зле викраєні вбрання. Але все це тільки обілює, і всі дами знаходять, що моє волосся найгарніше в цілому світі, що моя дбайливість найкращого смаку, і, здається, вони були б дуже охочі віддячити мені за ці мої заходи, які я роблю для них, бо вони зовсім не настільки дурні, щоб повірити, що вся ця елегантність має виключною ціллю тільки мою особисту прикрасу.

Господиня дому спочатку була немов би трохи вражена моїм вибором, який, вона гадала, обовязково впаде на неї, і, впродовж кількох день, вона мала певну прикрість (тільки відносно своєї суперниці; бо, що до мене, вона все продовжувала розмовляти зо мною так само, як і перед тим), яка виявлялась у де-яких своєрідних висловах, — як: „моя люба“, — які вимовлялись тим сухим та різким тоном, котрий мають тільки жінки, і в де-яких образливих висловах про її туалет, які вимовлялись як найголосніш, як: — „Ви маєте занадто високу зачіску, що цілком не підходить до вашого обличчя“; або: — „Ваш корсаж має мішки під руками; хто бо вам зробив цю сукню?“; або: — „У вас дуже заспані очі; я знахожу вас зовсім

зміненою“; та тисячу інших дрібних уваг, на що друга, не гаючись, відповідала, коли траплялась нагода, зі всією можливою злістю; а коли нагода занадто довго давала себе чекати, вона її сама собі створювала для цього вжитку, та повертала, і то з додатком, те, що її дали. Але хутко, коли другий об'єкт звернув на себе увагу зневажливої інфанти, ця маленька словесна війна припинилась і все знову вернулось до звичайного стану.

Я вже тобі загально сказав, що я зайняв місце коханця рожевої пані; цього не вистарчає для такої пунктуальної людини як ти. Ти мене певно питаєш, як її звуть; що до її імені, я тобі його не назву; але, як-що хочеш, для полекшення оповідання та в пам'ять кольору її сукні; в котрій я її вперше побачив, — ми назвемо її Розета; це гарне ім'я: так називався мій маленький цуцик.

Ти захочеш знати все від крапки до крапки, — бо ти любиш точність у справах цього роду, — історію наших кохань з цією гарною Брадамантою, та повз які послідовні ступні я перейшов від загального до часткового, від стану простого глядача до акторського; як з публіки, котрою я був, я зробився коханцем. Я з найбільшою втіхою задовольню твою цікавість. В нашому романі нема нічого таємничого; він рожевого кольору і в ньому не ллється інших сліз, тільки сльози втіхи; в ньому не здибаєш

ні розтягlostей, ані повторень, і в ньому все стремить до кінця з тою поспішністю та швидкістю, які так рекомандував Горацій; — це справжній французький роман.

Проте, одначе, не почни уявляти, що я здоху її з першого ж приступу. Принцеса, хоч і дуже людська в цих річах, не така вже марнотратна в своїх ласках, як то можна було б спочатку про неї подумати; вона занадто знає їх ціну, щоб не змусити вас їх купувати; вона також занадто добре знає, скільки жвавости бажанню надає влучне запізнення, та скільки рагу придає насолоді напів-спротивлення, щоб не віддатись вам одразу, яка б не була гостра та хіть, що ви її у неї викликаєте.

Щоб тобі розповісти в подробицях цілу справу, треба почати трохи здалеку. Я тобі розповів досить докладно про наше перше побачення. Я мав ще одно чи два других у тім самім домі, може навіть три, потім вона запросила мене прийти до неї; звичайно, ти можеш собі уявити, що я не дав себе прохати; я ходив до неї спершу зі здержливістю, потім трохи частіш, потім ще частіш, потім нарешті що-разу, як мені цього хотілось, а мушу признатись, що хотілось мені цього принаймні три чи чотири рази на день. — Після кількох годин мові відсутности пані завжди приймала мене так, наче б я повернувся з східньої Індії; а це мене страшенно зворушувало та змушувало виявляти

свою вдячність тим способом, що я казав їй найгалаєнтніші та найніжніші речі в світі, на котрі вона відповідала як найкраще.

Розета, ми бо згодилися так називати її, жінка великого дотепу, яка на диво гарно розумів чоловіка; хоч вона на де-який час і затримала закінчення розділу, я ні разу не мав проти неї гніву: а це є справді щось дивовижне; бо ти знавш ту гарну лють, котра охоплює мене, коли я не маю негайно того, що бажаю, і коли якась жінка перебільшує час, який я їй призначив у своїй голові на те, щоб вона мені віддалась. — Я не знаю, як вона це зробила; з першого ж побачення вона дала мені зрозуміти, що я її матиму, і я був у цьому більш певний, ніж коли б я мав цю обіцянку на письмі, підписану її рукою. Може скажуть, що сміливість та легкість її поведінки лишали вільне поле для появи надій. Я не гадаю, що це є справжній мотив: я бачив кількох жінок, у котрих дивна вільність виключала, до певної міри, навіть тінь сумніву, котрі не робили на мене цього вражіння та коло яких я почував безумовно недоречну соромливість та неспокій.

На загал, те, що робить мене менш привітливим до жінок, котрих я хочу мати, ніж до тих, які для мене байдужі, це пристрасне чекання нагоди та непевність, котру я відчуваю відносно успіху мого проєкту: це робить мене

понури́м та піддає мене мрійности, яка відбірає у мене багато моїх здатностей та мішає мені розум. Коли я бачу, як одна за другою зникають години, які я призначав на інший вжиток, обгортає мене, проти моєї волі, гнів, і я не можу здержати себе, щоб не сказати дуже сухих та дуже різких річей, які доходять инколи аж до брутальности та які відсовують мої справи назад на сотки верст. З Розетою я нічого подібного не почував; ніколи, навіть у ті хвилини, коли вона мені найбільш противилась, я не мав тої думки, що вона хотіла б уникнути мого кохання. Я дозволив їй спокійно виявити всі її маленькі кокетування, і з терпеливістю прийняв досить довгеньку віддаль часу, яку їй було довподоби призначати моему запалові: її суворість мала в собі щось по-смішливе, що вас втішало скільки можливо, а в глибині її гірканійських жорстокостей*) було помітне щось людське, що ніяк не дозволяло вам мати дуже серйозне побоювання.

Чесні жінки, навіть коли вони найменш чесні, мають щось таке похмуре та зневажаюче, чого я зовсім не виношу. Вони мають вигляд, наче завжди готові подзвонити та наказати льокаям вишпурнути вас за двері; — мені, справді, здається, що чоловік, котрий завдає собі труду впадати за жінкою (що вже не на-

*) Гірканія — провінція в старовинній Персії.

Прим. пер.

стільки приємне, як це вважають), не заслуговує, щоб з ним поводитись таким способом.

Дорога Розета, вона не має подібних поглядів; — і я запевняю тебе, що вона знаходить у цьому свою користь; — це однісінька жінка, з котрою я себе добре почував, і я маю нахабство сказати, що ніколи не почував себе так добре. — Мій розум виявлявся свobodно; і, зручністю та вогнем своїх реплік, вона змусила мене виявити його в більшій мірі, ніж я його в собі запідозривав і, може, в більшій мірі, ніж я його й дійсно маю.

Правда, я був досить мало ліричний, — бути з нею таким зовсім неможливо; — проте, це не тому, що вона ніби не має поетичної вдачі, — ні, вона її має, хоч де С*** сказав про неї що інше; але вона така повна життя, сили, руху, вона, здається, так гарно себе відчуває в своєму осередкові, що не маєш охоти вийти з нього, щоб підняти до хмар. Вона так приємно наповняє реальне життя і робить з нього таку забавну річ для себе й для других, що мариння не має нічого кращого вам запропонувати.

Предивна річ! ось коло двох місяців, що я її знаю, і з того часу я нудьгував тільки тоді, коли не був з нею. Ти мусиш згодитись, що звичайна жінка не в стані зробити подібного впливу, бо звичайно жінки роблять на мене саме протилежне вражіння і подобаються мені значно більше здалеку, ніж зблизу.

Розета має найкращий в світі характер, розуміється, у відношенні до чоловіків, бо що до жінок, то вона зла, як чорт; вона весела, жвава, спритна, готова на все, дуже оригінальна в своїй манері розмовляти; вона завжди має вам сказати кілька чарівних жартів, яких не чекаєш почути: — це скорше прегарний приятель, чудесний товариш, з котрим лежиш разом у ліжку, ніж коханка; і як-що я мав би кілька років більше і кілька романтичних ідей менше, для мене це було б зовсім однаково, і, навіть, я почував би себе найщасливішим з усіх смертних. Але... але... — ось частка, котра не віщує нічого доброго, і це бісове маленьке обмежуюче слівце є, на жаль, тим, яке найчастіш вживається в усіх людських мовах; — але я йолоп, ідіот, справжнє гусеня, яке не вмів нічим задовольнитись і яке завжди хоче знайти південь у чотирнадцятій годині; і, замість того, щоб бути зовсім щасливим, я щасливий тільки наполовину; — наполовину, це вже багато для цього світу, а між тим я знахожу, що цього не досить.

В очах усіх я маю коханку, котрої багато бажає та заздрить мені, і від якої ніхто б не відмовився. Отже, моє бажання, назверх, ніби виконалось, і я більш не маю права шукати сварки з долею. А між тим, мені не здається, що я маю коханку; я розумію це міркуванням, але я цього не відчуваю, і, як-що

хтось спитав би мене зненацька, чи я маю якусь коханку, я думаю, що відповів би: ні.

Одначе володіння жінкою, яка має красу, молодість та розум, складає те, що у всіх часах та у всіх країнах називалось та називається мати коханку, і я не думаю, що існує можливість називати це инакше. Це не заважає мені мати дивні сумніви з цього приводу, і ці сумніви доходять до того, що коли б кілька осіб умовилось підтримувати в мені переконання, що я не фаворизований коханець Розети, я, проти ясної очевидности справи, кінчив би тим, що повірив би їм.

Не почни думати з огляду на це, що я тобі кажу, щоб я її не кохав, або щоб вона мені в чомусь не до вподоби: навпаки, я її дуже люблю і знахожу її такою, якою знайшли б її усі: гарним та пікантним створінням. Просто я не почуваю, що володію нею, ось і все. А між тим ні одна жінка не дала мені стільки насолоди, і як-що я коли будь зрозумів насолоду, так це в її обіймах. — Один єдиний з її поцілунків, найчистіше з її милувань, змушує мене здригнутись аж до підощв моїх ніг та жене всю мою кров до серця. Повдняйте все це. А проте справа стоїть так, як я тобі оповідаю. Але серце чоловіка повне оцих абсурдів; і як-що б доводилось погоджувати всі ті суперечности, які воно в собі містить, було б забагато праці.

Звідки це може з'являється? Правду сказати, я не знаю.

Я бачу її цілісінький день, і навіть цілу ніч, як-що хочу. Я її голублю так, як мені це тільки подобається; я маю її голу чи вдягну, в місті чи десь на селі. Вона невичерпано ласкава й цілковито погоджується на всі мої капризи, які б дивні вони не були: одного вечора на мене найшла ця фантазія, оволодіти нею посеред залі, при люстрах, запалених свічках, при палаючим камині, поміж настановленими в коло, немов для великого вечірнього прийняття, кріслами; вона мала бути в балевій сукні з своїм букетом та своїм віялом, з усіма своїми брилянтами на пальцях і шиї, з піррями на голові, в можливо найроскішнішій убранні, а я вдягнений ведмедем; вона згодилась на це.

Коли все було приготовано, слуги були дуже здивовані, бо отримали наказ замкнути всі двері й нікого не впускати; вони нічогісінько в цім не розуміли і віддалились з таким дурацьким виглядом, що ми почали реготати. Безумовно вони подумали, що їх господиня певно збожеволіла; але те, що вони думали або не думали, зовсім нас не цікавило.

Цей вечір найкумедніший у моїм житті. Чи ти собі уявляєш, який я мусів мати вигляд з шляпою з піррями під лапою, з перстнями на всіх кігтях, з маленькою шпагою з срібним

держакон та небесно блакитною стрічкою на її ручці? Я наблизився до красуні; і, зробивши їй найіграціозніший реверанс, сів біля неї та почав по всім правилам її облогу. Перебільшені упадання, вишукані мадриґали, котрі я їй казав, увесь той жарґон, який вживається в подібних випадках, все це набірало дивовижного відтінку, проходячи через мою ведмежу морду; бо я мав розкішну намальовану на картоні голову, яку я був хутко змушений кинути під стіл, остільки було в цей вечір принадним мое божество й остільки сильною була моя жадоба поцілувати її руку, і більше ніж руку. Незабаром шкіра послідувала за головою; бо, не маючи звички бути ведмедем, я дуже добре, і більш ніж це було потрібно, задихувався в ній. Тоді, як ти можеш собі уявити, розпочалась сильна гра з балевим туалетом: як сніг падало пірря навколо моєї красуні, плечі хутко вийшли з рукавів, груди з корсета, ніжки з черевиків і ноги з панчоx: рознизане колье покотилось по підлозі, і я гадаю, що ніколи свіжіша сукня не була ще так немилосердно зімнята та потріпана; сукня була з сріблястого газу, а підкладка з білого отласу. При цій нагоді Розета виявила героїзм, зовсім не істотний її полові, і який надав мені про неї найвищу оцінку. — Вона була присутна при грабунку свого туалету, як незацікавлений свідок, і не виявила ані на хвилинку найменшого жалю за своєю

сукнею та своїми мережевами; навпаки, вона була скажено весела, та сама допомогала розривати та роздирати те, що не досить швидко, згідно з моїм або її бажанням, розв'язувалось або відстьобувалось.

Чи ти не знаходиш цього таким гарним, що його варто б занести до історії, поруч з найблискучішими вчинками героїв античності? Найбільший доказ кохання, який тільки може дати жінка своєму коханцеві, це коли вона не каже йому: будьте обережні, не зімніть мені убрання та не зробіть плям, — особливо, як-що її сукня нова. — Нова сукня це більша гарантія безпечности для чоловіка, ніж це загально прийнято вважати.

Розета мусить мене або дуже міцно кохати, або ж її філософія вища навіть філософії Епіктета.

В кожному разі, я певний, що гарно оплатив Розеті вартість її сукні і більш за цю вартість, монетою, котра від того, що не має курсу у торговців, не менш, одначе, поважана й цінна. Такий героїзм дійсно заслуговував подібної винагороди. Зрештою, як щедра жінка, вона мені чудово звернула те, що я їй дав.

Я мав божевільну насолоду, майже конвульсійну, таку, якої я не вважав себе здібним відчувати. Ці дзвінки поцілунки, змішані з оглушливим сміхом, ці тремтячі й повні нетерпіння голублення, всі ці жагучі та дратуючі сласно-

сти, ця насолода, не вповні спробована з огляду на вбрання та на ситуацію, але в сто раз жвавіша, ніж коли б вона не мала перешкод, усе це так вплинуло на мої нерви, що мене схопили спазми, котрих я позбавився тільки з деяким трудом.

Ти не можеш собі уявити того ніжного і гордовитого вигляду, з котрим Розета дивилась на мене, дбаючи, щоб я прийшов до себе, і туповну радості та неспокою манєру, з якою вона захожувалась навколо мене: її обличчя сяяло ще від задоволення, яке вона відчувала від того, що робить на мене подібне вражіння, тоді як її очі, зовсім зрошені ніжними слізми, свідчили про її боязнь бачити мене хорим, та про участь, котру вона виявляє до мого здоровля. — Вона ніколи не здавалась мені такою розкішною, як у цю мить. В її погляді було щось таке материнське та невинне, що я цілковито забув про ту більш ніж анакреонтичну сцену, яка тільки що відбулась, і став навколюшки перед нею, прохаючи у неї дозволу поцілувати її руку; вона дозволила мені це зробити, з дивною поважністю й гідністю.

Безумовно, ця жінка не остільки розпустна, як про це запевняє де С***, і якою вона мені самому дуже часто здавалась; її зіпсованість в її розумі, але не в її серці.

Я оповів тобі про цю сцену зпоміж двадцяти інших: я гадаю, що після цього можна

без перебільшеного самохвальства вважати себе коханцем жінки.

Ну й що ж! саме цього я й не роблю. — Як тільки я повернувся додому, ця думка знов охопила мене та почала працювати в мені, як звичайно. — Я чудесно памятав усе те, що робив і що робилось. — Найслабші рухи, найнезначніші пози, всі найменші деталі дуже ясно вирисовувались у моїй памяти; я памятав усе, аж до найлекших модуляцій голосу, аж до найнепомітніших нюансів насолоди; тільки мені здавалось, що всі ці речі трапились не зі мною, а скорше з кимсь иншим. Я не був певний, чи це не була ілюзія, фантазмагорія, мрія, або, чи я не перечитав цього де-небудь, або, навіть, чи це не була одна з тих скомпонованих мною історій, які я собі дуже часто уявляв. Я боявся, чи я не ошахрований своєю довірливістю, чи я не іграшка якоїсь містифікації; і, не зважаючи на свідоцтво моєї стоми та на матеріальні докази, що я спав не вдома, я б охоче повірив, що я ліг до свого ліжка в звичайну годину і що я спав до самого ранку.

Я дуже нещасливий, що не можу придбати моральної певности в річі, в якій маю фізичну певність. — Звичайно буває противне, і факт доводить думку. Я хотів би собі довести факт думкою; я цього не в стані зробити; хоч це й досить дивно, але це є так. Від мене, до певної міри, залежить мати коханку; але я не

можу змусити себе повірити, що я маю її, хоч я її й маю. Як-що я не маю в собі необхідної віри навіть у такій очевидній справі, я так само не в стані повірити в якийсь простий факт, як хтось інший у Пресвяту Тройцю. Віри не можна придбати, вона — це чистий дар, спеціальна милість неба.

Ніхто ніколи так не бажав жити життям інших та прищепити собі чужу природу як я; ніхто ніколи не встиг досягти у цьому менше за мене.

Що б я не робив, інші люди для мене тільки привиди й я не почуваю їх існування; одначе в мене не бракує бажання пізнати їх життя і прийняти в нім участь. — Це нездатність або брак реальної симпатії до чого б то не було. Існування або неіснування якоїсь речі чи якоїсь особи не цікавить мене досить, щоб це вражало мене чутливим та переконуючим способом. — Коли я бачу якусь жінку або чоловіка, котрий з'являється мені реально, це не лишає в моїй душі сильніших слідів за фантастичне марево сну; — навкруги мене хвилюється блідий світ тіней та фальшованих або справжніх примар, що глухо гудуть, у цьому світі я почуваю себе, остільки, оскільки це можливо, самотнім, бо ні одна з тих тіней не впливає на мене добре чи зле, і вони, так мені здається, мають зовсім відмінну від мене природу.

Як-що я промовляю до них і вони мені щось відповідають, що має приблизно загальний змісл, я так само здивований, як коли б мій собака або мій кіт раптом взяли собі слово та встряли до розмови: — згук їх голосу завжди дивує мене і я дуже охоче повірив би, що вони є тільки таке втікаюче марево, об'єктивним дзеркалом котрого я сам є. Нижчий чи вищий, я безумовно не належу до їх породи. Бувають хвилі, коли я визнаю вищим за себе тільки Бога, — й інші, коли я вважаю себе рівним із мокрицею під камнем чи слимаком на його піскуватій міліні; але в яким би стані розуму я не знаходився, високо чи низько, я ніколи не зміг себе упевнити, що люди справді до мене подібні. Коли мене називають „добродію“, або коли, говорячи про мене, кажуть: — „цей чоловік“, — мені це здається дуже дивним. Навіть само моє ім'я вважається мені якимсь імям у повітрі, що не є моє справжнє; між тим, як би тихо його не промовили посеред найсильнішого галасу, я обертаюсь зненацька з конвульсійною та гарячковою поспішністю, котрої я ніколи не міг відповідно зрозуміти. — Чи це може побоювання знайти антагоніста або ворога в цій людині, що знає моє ім'я і для якої я вже не являюсь юрбою?

Особливо, коли я жив з якоюсь жінкою, почував я найліпше, оскільки моя природа не-

помітно відштовхувала всякий звязок та всяке змішування. Я наче крапля оливи в шклянці води. Скільки б ви не вертили та не струшували, олива ніколи не зможе з водою звязатись; вона поділиться на сотню тисяч малесеньких кульочок, котрі зеднаються та впливуть знов на поверхню при першій хвилині спокою; крапля оливи та шклянка води — оце моя історія. Навіть сама насолода, цей ланцюг діамантів, що звязує всі істоти, цей зажерливий вогонь, котрий розтоплює скелі й металі душі та змушує їх падати назад до неї сльозами, подібно до того, як матеріальний вогонь розтоплює залізо й ґранит, хоч яку могутність має вона, ця насолода, вона ніколи не змогла мене приборкати або помягчити. Між тим, я маю дуже жваві почуття; але моя душа являється для мого тіла ворогуючою сестрою, і нещасна пара, як усяка инша законна чи незаконна пара, перебуває в постійному стані війни.

Обійми жінки, себ-то те, що, як кажуть, найкраще звязує на землі, це для мене дуже слабкі привязи, і я ніколи не бував більш віддалений від моєї коханки, ніж коли вона мене пригортала до свого серця. — Я задихувався, ось і все.

Скільки раз я злостився сам на себе! скільки зусиль проробив я, щоб не бути таким! Як я себе умовляв бути ніжним, закоханим, пристрасним! як часто я брав свою душу за во-

лося і тяг її до своїх уст підчас якогось поцілунку! Що б я не робив, вона завжди усувалась, зникаючи, як тільки я її пускав. Яка мука для цієї нещасної душі бути присутною при розпустах мого тіла та постійно сидіти на бенкетах, на котрих вона не має жадної їжі!

Так ось, я рішив саме з Розетою раз на завжди спробувати, чи я не являюсь може дійсно негромадським, і чи я можу бути досить зацікавлений в існуванні другого, щоб вірити загалом у його існування.

Я дійшов у своїх досвідах аж до виснаження, і не дуже ясно розбірався в своїх сумнівах. З нею насолода така жвава, що часто душа стає як-що не схвильована, то принаймні розвіяна, що трохи заважає точності спостережень. Зрештою, я переконався, що це не проходило повз шкіру і що я відчував тільки насолоду епідерми, в котрій душа приймала участь тільки з цікавості. Я маю задоволення, бо я молодий і палкий; але це задоволення походить у мені від мене, а не від когось іншого. Причина знаходиться скорше у мене самого, ніж у Розети.

Як я не намагався, я не зміг ні на хвилину вийти із себе.

Я все той же, чим був, себ-то щось дуже нудьгуюче і дуже нудне, що мені дуже не до вподоби. Я не зумів перейняти свого мізку уявою про когось іншого, моєї душі почуттям

когось іншого, мого тіла — стражданням або насолодою когось іншого. — Я увязнений сам у собі, і неможливе жадне вмішування: вязень хоче втікти, стіни тільки й чекають того, щоб впасти, двері — того, щоб відкритись та дати йому прохід; я не знаю, яка фатальність непереможно затримує кожен камінь на його місці, а кожен засув у його оправах; мені так само неможливо впустити когось до себе, як і самому піти до інших; я не можу ні робити ні приймати візити, і я живу в оточенні юрби в найсумнішій ізолюваності: моє ліжко може не бути ліжком удовиці, але моє серце лишається завжди таким.

Ах! не бути в силі побільшитись на одну єдину частинку, на один єдиний атом; не бути в стані змусити текти кров других по своїх жилах; завжди бачити своїми очима, ані ясніш, ані далі, ані інакше; чути згуки все тими ж вухами та з тим же хвилюванням; доторкатись до всього все тими ж пальцями; помічати ріжні речі незмінним органом; бути засудженим на один і той самий тембр голосу, на поворот тих самих тонів, тих самих речень та тих самих слів, і не могли віддалитись, втікти від самого себе, схватись у якомусь куткові, куди не пішов би сам за собою; бути приневоленим завжди мати себе при собі, обідати й спати з собою, — бути все тим самим чоловіком для двадцяти нових жінок; волочитись поміж найдивовижнішими

пригодами драми нашого життя, як звичайна особа, котрої ролю ви знаєте вже на память; мислити про одні й ті ж таки речі, мати все одні й ті ж мрії: — яка це мука, яка нудьга!

Я бажав ріг братів Танію, капелюх Фортуната, ціпок Абаріса, перстень Жіжеса; я б продав свою душу, щоб видерти чарівну паличку з рук якоїсь феї, але я ніколи нічого не жадав так жагучо, як зустріти на горі, подібно до божественного Тірезіяса, цих зміїв, котрі примушують змінити пол; але в чому я найбільше заздрю чудодійним та дивовижним індійським богам, так це їх постійним аватар'ам та їх нечисленним трансформаціям.

Я почав хотіти бути іншою людиною; — потім, подумавши, що я можу, по анальогії, передбачити приблизно те, що я почував би, і що я можу не відчути тоді того здивування й зміни, що їх чекав, я почав уважати за краще зробитися жінкою; ця думка завжди опановувала мене, коли я мав невірродливу коханку; бо негарна жінка, що до мене, це чоловік; у хвилини втіх я охоче змінявся б ролями, тому що дуже неприємно не бути свідомим того ефекту, який утворюєш, та судити про насолоду інших тільки по своїй власній. Ці думки й багато інших часто надавали мені, в найбільш невідповідні хвилини, роздумливий та мрійний вигляд, котрий був причиною того,

що мене обвинувачували, на правду зовсім даремно, в байдужості та невірності.

Розета, яка, на велике щастя, не знає всього цього, вважає мене найбільш закоханим на цій землі чоловіком; вона приймає цю безсилу шаленість за шаленість пристрасті, і вона віддається як найкраще всім тим експериментальним капризам, які трапляються в моїй голові.

Я зробив усе, що міг, щоб упевнитись, що володію нею: я пробував спуститись до її серця, але я завжди зупинявся на першій приступці сходів, на її шкірі або на її вустах. Не зважаючи на інтимність наших тілесних відносин, я чудово почуваю, що між нами нема нічого спільного. Ніколи думка, подібна до моїх, не випростовувала своїх крил у цій молодій та посміхаючійся голові; ніколи це повне життя й вогню серце, що підносить таке трепечуче, кріпке та непорочне горло, не стукало в унісон з моїм серцем.

Моя душа ніколи не зєднувалась із цією душею. Купідон, бог з яструбовими крилами, не цілував Психеї в її розкішне із слонової кости чоло. Ні! — ця жінка не є моєю коханкою.

Як би ти знав, чого тільки я не робив, щоб присилувати свою душу взяти участь у коханні мого тіла! з яким запалом я поринав своїми вустами до її вуст, опускав свої руки в її волосся й як я міцно стискав її округлий та гнучкий стан. Подібно до античної Сальмаціс,

коханки молодого Гермафродита, я намагався злити її тіло з моїм; я пив її подих і теплі сльози з повних чашечок її очей, котрі насолода викликала в неї. Чим більше зєднувались наші тіла, чим інтимніші ставали наші обійми, тим менше я її кохав. Моя душа, лишаючись сумна, дивилась із жалісним виглядом на цей журний шлюб, на котрий її не було запрошено, або вкривала від огиди своє чоло завивалом та мовчазно плакала під полою своєї мантиї. — Все це, можливо, походить від того, що я справді не люблю Розети, хоч як вона заслуговує бути коханою й хоч як я бажаю її кохати.

Щоб позбавитись думки, що я це й є я, я створив собі дуже дивні осередки, де було зовсім неймовірно мені самого себе здібати, і, не будучи в стані викинути мою індивідуальність до кропиви, я намагався принаймні так її сплутати, щоб вона сама себе більш не впізнала. Я мав у цьому дуже незначний успіх, і це чортове я настирливо йде за мною, нема можливости позбавитись його; — я не маю змоги наказати передати йому, як иншим уїдли-вим, що я вийшов кудись чи виїхав на село.

Я мав свою коханку підчас купання, і як тільки міг, намагався бути Тритоном. — Морем був дуже великий мармуровий чан. — Що ж до Нереїди, то те, що вона давала побачити, виявляло, що вода, яка б вона не була прозора, все ж не є досить проглядна для досконалої

краси тих річей, котрі вона ховала. — Я мав її вночі, при сяйві місяця, в гондолі, під гру музики.

Це дуже звичайне в Венеції, але тут це дуже мало звичайне. — В її кареті, що неслась вперед швидким гальопом, під гуркіт колес, скоків та товчків, то в світлі ліхтарів, то впірнувши в найглибшу темряву... — це спосіб, якому не бракує певної пікантності, і я тобі раджу ним скористатись: але я забув, що ти поважний патріарх, і що ти не кохаєшся в подібних витонченостях. — Я влазив до неї через вікно, маючи ключ у моїй кишені. — Я змусив її прийти до мене серед білого дня, і, нарешті, я так скомпромітував її, що тепер ніхто (виключаючи мене, звичайно) не має сумніву, що вона моя коханка.

Завдяки всім цим винаходам, котрі, як-що я б не був такий молодий, мали б вигляд пересиченої розпусти, Розета страшенно кохає мене, більш, ніж усіх інших. Вона бачить у цьому запал буйного кохання, котрого ніщо не всилі стримати і котре лишається однакове, не зважаючи на різниці в часі та в місці. Вона бачить у цьому безнастанно відроджений вплив її чарувань та тріумф її краси, і, правду сказати, я хотів би, щоб вона мала рацію, і не моя вина, а також і не її, — треба бути справедливим, — як-що вона її не має.

Єдина провина, котру я маю супроти неї,

це те, що я — я. Як би я їй сказав це, дитина відповіла б дуже швидко, що в її очах у цьому як-раз моя найбільша вартість; а це було б скорше чемно, ніж розумно.

Одного разу, — це було на початку нашого звязку, — мені здалось, ніби я досяг своєї ціли, одну хвилинку мені навіть здалось, що я кохав; — я кохав. — О мій друже! Я жив тільки впродовж цієї хвилинки, і коли б вона була годиною, я міг би зробитись богом.

Ми виїхали вдвох на конях, я на моємулюбому Феррагіусі, вона на сніжно білій кобилі, котра нагадує однорога, такі в неї свобідні ноги та тонка шия. Ми їхали по широкій алеї, поміж на диво високими вязами; сонце спускалось на нас — теплувате й біляве, пересіване через прорізи листви; — ультрамаринові ромби місцями виблискували в дрібно розпорошених хмарах, довгі, блідоблакітні лінії встеляли краї обрію та змінювались на надзвичайно ніжні зелено-яблучні, коли зустрівались з оранжевими тонами заходячого сонця. — Вигляд неба був чарівний та дивний; вітрець доносив до нас не знати який надзвичайно розкішний запах диких квітів. — Час від часу перед нами летів якийсь птах та перелітав, співаючи, алею. — Дзвін з якогось села, котрого не було видно, тихо дзвонив Антелюс, і сріблясті згуки, які доносились до нас тільки дуже ослаблені віддаленням, мали безмежну ніжність. Наші коні

йшли ходою та ступали поруч так рівно, що один не випережував другого.

Моє серце розширювалось, а душа моя виступала з меж мого тіла. — Я ніколи не був ще такий щасливий. — Я нічого не казав, Розета також ні, а між тим ми ніколи так добре не розуміли одно одного. — Ми були так близько одно від одного, що моя нога торкалась черева коня Розети. Я схилився до неї та обійняв її стан своєю рукою; вона з свого боку зробила подібний же рух та поклала свою голову на моє плече. Наші вуста зєднались; о який невинний та чарівний поцілунок!

Наші коні все ще йшли з вільно спущеною на шию уздечкою. — Я почував, що рука Розети все слабшає, а поясниця її все більше й більше згинається. Сам я теж слабшав і був недалекий від зомління.

Ах! Запевняю тебе, що в цю мить я зовсім не мислив про те, чи я був собою, чи кимсь иншим. Ми їхали так до кінця алеї, де гуркіт ходи змусив нас раптом прийняти знов наше перше положення; це були наші знайомі, також верхи; вони підїхали до нас і почали з нами балакати. Коли б я мав пістолі, мені здається, я стрільнув би в них.

Я дивився на них з похмурим та розлюченим виглядом, котрий мусів їм здатись дуже дивним. — Зрештою, я не був у праві, коли так сильно роззлостився на них, бо вони, не

бажаючи того, зробили мені послугу, вчасно спинивши мою насолоду, в мить, коли саме, з огляду на свою інтенсивність, вона перетворилась би в страждання або виснажилась би під виливом своєї власної сили.

Вміння спинитись у пору — це наука, котрій не дають усієї тієї пошани, на яку вона заслуговує. Інколи, лежучи з жінкою, простягають руку під її стан: спочатку це велика насолода почувати палку теплоту її тіла, ніжну та оксамитову шкіру її поясниці, м'яку білизність її боків та торкатись своєю рукою її горла, що випростовується та здригається. — Красуня засипає в цій закоханій та чарівній позі; згиб її поясниці стає менш виразним; її живіт підіймається більш широким та рівним подихом сну; її м'язи випростовуються, її голова ховається в її волоссі. — Між тим, ваша рука все більше здушена, ви починаєте помічати, що це жінка, а не сільфіда; але ви ні за що в світі не витягнете своєї руки, на це є багато причин: перша, бо досить небезпечно збудити жінку, з котрою спиш; треба бути в стані замінити чарівний сон, котрий їй сниться, ще чарівнішою реальністю; — друга, бо, прохаючи її піднятись, щоб витягти вашу руку, ви їй кажете в непрямий спосіб, що вона важка і вам заважає, а це ж нечемне; або ще — ви даєте їй пізнати, що ви слабкий чи стомлений, річ для вас надзвичайно принижуюча

і котра вас безконечно принизить в її уяві; — третя полягає в тому, що коли раз мали приємність у цій позі, гадають, що, лишаючись у ній, може відчують її знов, у чому помиляються. — Нещасна рука лежить під пригноблюючою її масою, кров зупиняється, нерви пошарпані, а здеревенілість коле вас своїми мільонами голок: ви щось подібне до малого Мільона Кротоніята, а матрац вашого ліжка та спина вашого божества уявляють досить вірно дві частини дерева, котрі зєднались. Нарешті, надходить день, що визволяє вас від катування, і ви вискакуєте з цієї катувальні з більшою поспішністю, ніж з якою злізає який-будь чоловік із шлюбного ешафоту.

Така історія багатьох кохань.

Це історія всіх насолод.

У чому б тут не була справа, — не зважаючи на перерву або завдяки їй, я ніколи не відчував ще подібної насолоди: я дійсно почував себе іншим. Вся душа Розети пройшла в моє тіло. — Моя душа покинула мене та наповнювала її серце, як її власна душа наповнювала моє. — Мабуть вони зустрілись по дорозі в цім довгім поцілунку на конях, як його називала від тоді Розета (що мене трохи сердило), та перетялись і змішались так інтимно, як тільки можуть зробити це душі двох смертних істот на зерні тлінної грязі.

Янголи напевне цілються так, а справжній рай не на небі, а на вустах коханої істоти.

Я надармо чекав подібної хвилини і безуспішно намагався викликати знов її поворот.

Ми дуже часто робили знов прогулянки верхи по тій лісній алеї, при розкішних заходах сонця; дерева мали таку саму зелень, птахи співали ту ж пісню, але сонце здавалось нам безбарвним, листва пожовклою, спів птах здався нам пронизливим та недоладним, гармонія нас облишила. Ми пускали наших коней, щоб ішли ходою й ми пробували повторити той же поцілунок. — Та ба! еднались тільки сами наші уста, і це було тільки спогадом колишнього поцілунку. — Гарний, величний, божественний, єдиний справжній поцілунок, який я дав та дістав у своїм житті, відлетів на віки, на завжди.

Від цього дня я завжди повертався з лісу з невимовним почуттям суму. — Розета, хоч яка вона завжди дуже весела та жартівлива, не може уникнути цього вражіння й її мрійність зраджує себе невеличкою делікатно зібраною зморшкою, яка, що найменше, варта її посмішки.

Тільки спянілість від вина та ярке світло свічок в стані позбавити мене цієї меланхолії. Ми пемо обоє, як присуджені до смерти, мовчки, шклянку за шклянкою аж доти, доки ми не осягнемо потрібної нам дози; тоді ми починаємо сміятись і насміхатися від щирого

серця над тим, що ми називаємо нашою сентиментальністю.

Ми сміємось, — бо ми не можемо плакати.

Ах! хто зможе викликати сльозу в глибині мого висохлого ока?

Чому я мав таку насолоду в той вечір? це було б мені дуже важко сказати. Між тим, я був тоді тим самим чоловіком, Розета тою ж самою жінкою. Це не вперше прогулювавсь я верхи; вона — так само. Ми вже бачили, як заходило сонце, і це видовище нас не більше зворушувало, ніж якась картина, якою захоплюються в залежності від того, які на ній фарби: більш або менш блискучі.

На світі існує багато алей вязів та каштанових дерев, і ця не була перша, по котрій ми проїздили; хто ж допоміг нам знайти на ній таке найвище зачарування, хто перетворив зівяле листя в топази, зелене листя в смараґди; хто позолотив усі ці перелітаючі атоми та зробив перли з цих краплинок води, розсіяних на лужку, котрий надавав такої ніжної гармонії згукам дзвону, що були звичайно недоладні, — та цвірінканню не знати яких там пташок? — Мабуть у повітрі була справді дуже глибока поезія, бо ж здавалось, що навіть і наші коні її почували.

Між тим, ніщо в світі не було натуральнішим та простішим: кілька дерев, кілька хмар, пять чи шість паростів богородської травки,

жінка та промінь сонця, який з'являвся на всьому, наче золота смужка на якомусь гербі.

Проте в моїм почуванні не було ні здивування ні подиву. Я добре себе пізнавав. Я ніколи не бував у цій місцевості, але я чудово пам'ятав і форму листя і положення хмар, цієї білої смуги, що перетинала небо, пливучи в тім же напрямку; цей маленький сріблястий дзвін, котрий я чув уперше, дуже часто бренив у моїх вухах і голос здавався мені голосом друга; ніколи не бувши на ній, я проїздив по цій алеї багато разів з принцесами, які їхали на однорогах; найярливіші з моїх снів прогулювались тут що-вечора, а мої пристрастні бажання обмінювались тут поцілунками цілком подібними до того, котрий злучив мене й Розету.

В цьому поцілункові для мене не було нічого нового; але він був такий, яким я його собі уявляв. Це може вперше в моїм житті я не був розчарований у своїх надіях і реальність показала мені такою ж гарною, як ідеал. Коли б я міг знайти жінку, краєвид, архітектуру, щось, що б відповідало моєму інтимному бажанню так досконало, як ця ось хвилина відповідала тій хвилі, про котру я мріяв, я б у нічому не заздрив богам і я б дуже охоче відмовився від свого крісла в раю. — Але, справді, я не вірю, щоб звичайна людина могла опіратись впродовж години таким проймаючим насолодам; два такі поцілунки випомпували б

ціле існування та утворили б повну порожнечу в душі й у тілі.

Звичайно, це розумування не стримало б мене; бо, коли я не в стані до безконечности продовжити своє життя, мені однаково коли померти, і я охотніше помер би від насолоди, ніж від старости та нудьги.

Але ця жінка не існує. — Та ні, вона існує; — може я відділений від неї тільки одною перегородкою. — Може я вчора або сьогодні доторкнувся до неї ліктем.

Що бракує Розеті, щоб бути цією жінкою? — Їй бракує моєї віри в те, що вона нею є. Яка ж фатальність силує мене завжди мати коханками жінок, яких я не люблю? Її шия досить ясна, щоб повісити на неї найроскішніше мистецьки оброблене кольє; її пальці досить тонкі й гідні найгарніших та найдорожчих перстнів; рубин червонів би від приємности, що може блискіти на рум'яному кінчику її делікатного вуха; її стан міг би оперезатись цестом Венери; але тільки одне кохання вмів завязати повязку її матері.

Вся цінність, котру має Розета, в ній самій, я їй нічого не дав. Я не накинув на її красу цього покривала досконалости, котрим обгортає кохання улюблену особу; — покривало Ізиди прозоре поруч і в порівнянні з цим. — Підняти його куточок може тільки пересиченість.

Я не люблю Розети; принаймні, кохання,

яке я маю до неї, як-що я його маю, не схоже до того уявлення, яке я створив собі про любов. — Звичайно, може моє уявлення не є правдиве. Я не смію нічого рішати. — В кожному разі, вона робить мене цілком не чутливим до вартостей інших жінок, і від часу, як я її маю, я зовсім не бажав ні одної з них.

Як-що вона й має до кого мене ревнувати, так це тільки до привидів, а ці досить мало її турбують; між тим, моя уява — це найстрашніший ворог; це така річ, якої вона, при всій своїй тонкості, мабуть не помітить ніколи.

Як-що б жінки знали це! — Скільки невірностей dokonує найменш пустотливий коханець своїй найкоханішій коханці! — Можна припустити, що жінки відповідають нам тим самим, і, навіть, у більшій мірі; але вони роблять так, як і ми, вони про це нічого не кажуть. — Коханка це звичайна тема, яка зникає під фіюрітурами та прикрасами. — Часто-густо поцілунки, які їй дають, не для неї; в її особі обіймають уяву іншої жінки і вона не раз користується (як-що це можна назвати користуванням) бажаннями, викликаними якоюсь другою. Ах! бідна Розето, скільки разів ти служила тілом моїм мріям і надавала реальності своїм суперницям; скільки невірностей була ти мимохітним спільником! Коли б ти могла подумати, що коли мої руки стискали тебе з такою силою, коли мої уста зливалися з твоїми,

твоя краса й твоє кохання були тут не причому, і що твоя уява була за тисячу верстов від мене; як би тобі сказали, що ці, повні закоханої втоми, очі заплющуються для того, щоб тебе не бачити й не розвіяти ту ілюзію, яку ти лише доповнюєш, що замість того, щоб бути коханкою, ти була тільки предметом насолоди, засобом для обдурення неможливого до здійснення бажання!

О небесні створіння, гарні крихкотілі й прозорі діви, що схиляєте свої барвінкові очі та складаєте свої руки, подібні до лілей, на золотому фоні малюнків старих німецьких майстрів, святі — на великих розписних шклах церкви, мучениці требника, що так солодко посміхаєтесь між визерунками арабесків та виходите такі біляві та свіжі з дзвону квітів! — о ви, вродливі куртизанки, що лежите зовсім голі, сховавшись у волоссі на всипаних рожами ліжках, під широкими пурпуровими фіранками, з браслетами та кольє з великих перел, з вашими віялами та вашими дзеркалами, на які заходяче сонце підвішує в тіні свої палаючі блески! — смагляві доньки Тіціяна, що так сласно виставляєте перед нами свої хвилясті стегна, свої міцні й тверді кульші, свої блискучі ясні лона, свою гнучку та мязку поясницю! — античні богині, що підіймаєте свій білий привид у темрявах саду! — ви також побували в моєму гаремі; я володів вами по

черзі. — Свята Урсуле, я цілував твої руки на гарних руках Розети; — я грав чорним волоссям Міюранези, і ніколи Розеті не було після того так важко знов зачесатись; невинна Діано — я був до тебе ближче, ніж Актеон, але не був перевернутий в оленя: я заступив твого вродливого Ендиміона! — Скільки суперниць, яких навіть і не запідозрюють, і на котрих неможна помститись! а вони ж ще й не завжди бувають намальовані чи зроблені різьбаром!

Жінки, коли ви бачите, що ваш коханець стає ніжніший ніж звичайно, коли він стискає вас у своїх обіймах з надзвичайним зворушенням, коли він кладе свою голову на ваші коліна й піднімає її, щоб подивитись на вас вохкими та блукаючими очима, коли насолода буде тільки побільшувати його бажання і він заглушатиме ваш голос своїми поцілунками, немов би боявся його почути, будьте певні, що він навіть не знає, чи ви тут, чи ви з ним; що в цей мент у нього rendez-vous з химерою, яку ви робите реальною й якої ролі ви граєте. — Багато покоївок скористалось коханням, яке запалювали королеви. — Багато жінок скористалось коханням, яке запалювали богині, і досить вульгарна реальність часто служила підніжжям ідеальному ідолові. Ось чому поети звичайно вибирають собі коханками досить брудних шлюх. — Можна десять років спати з якоюсь жінкою, ніколи її не бачивши; — це історія

багатьох великих геніїв, яких негідні або тмяні звязки дивували світ.

Я був невірний Розеті тільки в подібних випадках. Я обдурював її тільки з малюнками та статуями і в ошукуваннях вона брала рівну участь. На сумлінні я не маю ні одного найменшого матеріального гріха, котрим міг би собі дорікати. З цього боку я такий білий, як Юнг-Фрау, а, одначе, не будучи ні в кого закоханим, я хотів би бути закоханий у когось.

Я не шукаю нагоди, але я не гнівався б, коли б вона зявилась; коли б вона прийшла, я може б і не скористався нею, бо я маю внутрішнє переконання, що так само було б і з другою, і я волюю краще, щоб так було з Розетою, ніж з усякою іншою; — бо, поза жінкою, мені, принаймні, лишається гарний приятель, повний дотепу і дуже приємно здеморалізований; а це міркування не з тих найменших, які мене стримують, бо, гублячи коханку, я був би страшенно огірчений, що втрачу друга.

IV.

Чи ти знаєш, що як-раз минає ось уже п'ять місяців, — так, п'ять місяців, це майже все одно, що п'ять віків, — як я ніжний коханець пані Розети? Це надзвичайно. Повір, я не вважав себе здатним на таку сталість і не сподівався, щоб вона була така. Ми справді пара обскубаних голубів, бо тільки горлиці й здатні на такі ніжності. Як ми воркували! Ах, як ми цілувались! Чи ж ми не звивались в обіймах, як плющ! Яке існування вдвох! Ніщо в світі не було зворушливіше, і наші обоє бідні маленькі серця могли б бути поставлені на годинник, проколоті однією шпилькою, з бурхливим полум'ям, намальованим навкруги них.

П'ять місяців, так би мовити, в tête-à-tête, бо ми бачились що-дня й майже що-ночі, — двері ж для всіх інших були зачинені; — чи не досить цього, щоб шкіра, тільки при думці про це, стала така, як у курки! Ну ось! я мушу сказати ще на славу незрівняної Розети, що я не дуже нудьгував, і цей час буде без сумніву найприємнішим, який я зазнав у житті. Мені здається, що неможливо розважати більш

витриманим та цікавим способом не маючого пристрасти чоловіка, бо хіба не відомо, яке страшне буває ледацтво, котре походить від порожнього серця! Неможна собі навіть уявити засобів цієї жінки.

Вона почала витягати їх із свого розуму, потім із свого серця, бо вона кохає мене до обожування. — З яким мистецтвом використовує вона найдрібнішу іскру, і як вона вміє зробити з неї полум'я! Як вона влучно керує найменшими рухами душі! Як вона обертає приглуху в ніжне маріння! І якими манівцями змушує вона повернутись до себе розум, який від неї віддаляється! — Це дивовижне! — Я захоплююсь нею, як одним з найвищих існуючих геніїв.

Я прийшов до неї дуже похмурий, у дуже лихій настрої та шукаючи сварки. Я не знаю, як вона — чарівниця — робила це, але через кілька хвилин вона примусила мене казати їй галлянтні речі, хоч я не мав до цього найменшої охоти, цілувати їй руки та сміятись від усього серця, хоч я й почував страшенну злість. Чи хто має уяву подібної тиранії?

Між тим, яка б вона не була спритна, tête-à-tête не може довше продовжуватись і в останніх тижнях мені досить часто траплялось те, чого я ніколи не робив до цього часу: одкривати книжки, що лежать на столах, та читати в них кілька рядків підчас перерв у розмові. Розета

помітила це, відчула від того жах, який ледви вгамувала, і наказала віднести всі книги до своєї кімнати. Признаюсь, що я за ними нудьгую, але не смію попрохати, щоб їх повернула.

На цих днях, — страшний симптом! — хтось приходив у той час, як ми були разом, і замість зробитись скаженим від того, як це було на початках, я відчув якусь радість. Я був майже ввічливий: а підтримував розмову, яку Розета намагалась скінчити, щоб цей добродій пішов, а коли він віддалився, я почав казати, що він має розум і що бути в його товаристві досить приємно. Розета нагадала мені, що два місяці тому я як-раз знайшов його дурнем і найгіршим йолопом, який є на землі, і на це я не мав що відповісти, бо справді я це сказав; а проте я мав рацію, не зважаючи на своє очевидне протиріччя: бо в перший раз він заважав чарівному tête-à-tête, а в другий — він приходив на поміч виснаженій та млявій розмові (принаймні з одного боку), та позбавляв мене, на цей день, необхідности грати досить втомлюючу сцену ніжності.

Ось так стоїть тепер справа; — положення серйозне — особливо коли при ньому один з обох ще закоханий та безнадійно прив'язується до останків кохання другого.

Хоч я й не закоханий у Розету, але почуваю до неї дуже сильну приязнь, і я не хотів би зробити нічого такого, що могло б їй заподіяти

біль. — Я хочу, щоб вона думала, як тільки можна довше, що я її кохаю.

Я хочу цього, в подяку за всі ті години, котрі вона зробила криластими, в подяку за любов до насолоди, яку вона мені дала.

Я її дуритиму; але хіба приємна облуда не варта більш, ніж гірка правда? — бо ніколи я не осмілюсь сказати їй, що я її не кохаю. — Марна тінь кохання, якою вона живиться, здається їй такою розкішною та дорогою, вона цілує цей блідий привид з такою ніжністю та з таким запалом, що я не смію його примусити зникнути; проте, я боюсь, щоб вона не помітила під кінець, що, зрештою, це тільки примара. Цього ранку ми мали розмову, яку я передам для більшої вірності в її драматичній формі, і яка примушує мене боятись, що ми не зможемо на дуже довго продовжувати нашого звязку.

Сцена уявляє з себе ліжко Розети. Через фіранки дивиться сонце: десята година. Одна рука Розети під моєю шиєю; вона не ворухиться, боючись мене збудити. Час від часу вона трохи підводиться на лікоть та схиляє своє обличчя до мого, стримуючи свій подих. Я бачу все це повз ґрати моїх вій, бо вже година, як я більш не сплю. На сорочці Розети зовсім розірвані мережева й ковнір: ніч була бурхлива; її волосся тікає без ладу з її маленького чепчика. Вона така гарна, якою може

бути жінка, котрої не любиш, але з якою лежиш.

Розета (бачучи, що я вже не сплю). О, бридкий сплюха!

Я (позіхаючи). Гааа!

Розета. Не позіхайте ж так, бо я вас не поцілую впродовж вісьмох днів.

Я. Уф!

Розета. Здається, добродію, ви не дуже зацікавлені в тому, щоб я вас цілувала?

Я. А так.

Розета. Ви кажете це дуже відважно! — Добре; числіть, що від сьогодні я вісім днів до вас не доторкатимусь краями своїх уст. — Сьогодні вівторок; отже, до слідуючого вівторка.

Я. Ба!

Розета. Як, ба?!

Я. Так, ба! Ти мене поцілуєш ще до сьогоднішнього вечора, або я умру.

Розета. Ви помрете! Ну й самохвал! — Я вас зіпсувала, добродію.

Я. Я житиму. — Я не самохвал і ти мене не зіпсувала, навпаки. — Поперше, я прохаю тебе знести слово добродію; я остільки добре з тобою знайомий, що ти можеш мене називати по моему імені, та звертатись до мене на „ти“.

Розета. Я розбалувала тебе, Альберте!

Я. Добре. — Тепер наблизи свої вуста.

Розета. Ні, у найближчий вівторок.

Я. Лиши! хіба тепер ми будемо голубитись тільки з календарем у руках? Для цього ми обоє ще трохи за молоді. — Ну, дай же твої уста, моя інфанто, або я дістану ревматизм шії.

Розета. Ні.

Я. А! ви хочете, щоб вас знасилували, моя гарна; чорт візьми! вас знасилують. — Це річ можлива, хоч мабуть її ще ніколи не було зроблено.

Розета. Нахаба!

Я. Вважай, моя красуне, що я тобі сказав приємність словом мабуть; це дуже чемно з мого боку. — Але ми віддалюємось від теми. Схили свою голову. Слухай: що з тобою, моя найбільш кохана султанше? Чому ми маємо такий похмурий вираз обличчя? Ми хочемо поцілувати посмішку, а не їримасу.

Розета (схиляючись, щоб мене поцілувати). Як же я можу сміятись? Ти мені кажеш такі неприємні речі!

Я. Мій намір був казати тобі ніжні. Чому ж би я мав тобі казати неприємні речі?

Розета. Я не знаю; — але ви мені їх кажете.

Я. Ти приймаєш за різкості незначні жарти.

Розета. Незначні! Ви називаєте це незначним? Усе має значіння в коханні. — Слухайте, я б краще воліла, щоб ви мене били, ніж сміялись, як ви це робите.

Я. Отже, ти хотіла б бачити, як я плачу?

Розета. Ви завжди йдете від одної крайности до другої. Вас не прохають плакати, але балакати розсудливо й полишити цей на-смішливий тон, який вам дуже не до лиця.

Я. Для мене розмовляти розсудливо та не насміхатися — це неможлива річ; отже, коли вже ти маєш до цього смак, я буду тебе бити.

Розета. Бийте.

Я (даючи їй кілька маленьких стусанців по плечу). Я краще б дав відтяти собі голову, ніж згодився б зіпсувати твоє чудесне маленьке тіло та вкрити синяками білявість твоєї чарівної спини. — Моя богине, яке не в велике задоволення жінки бути побитою, але, справді, ви його не матимете.

Розета. Ви мене більш не любите.

Я. Ось що не дуже прямо впливає з попереднього; це майже так же льоґічно, як сказати: — Йде дощ, отже не давайте мені парасолі; або: на дворі холодно, одчиніть вікно.

Розета. Ви мене більш не любите, ви ніколи мене не любили.

Я. А! справа ускладнюється: ви мене більш не любите і ви мене ніколи не любили. Це досить нельоґічно: як я міг перестати щось робити, чого я ніколи не починав? — Ти добре бачиш, моя маленька королівно, що ти не знаєш, що кажеш і що ти цілковито безглузда.

Розета. Я так хотіла, щоб ви мене кохали, що я сама допомогла собі утворити цю ілюзію.

Охоче вірять тому, чого бажають; але тепер я добре бачу, що я помилилась. — Ви сами також помилились; ви прийняли прихильність за кохання, а бажання за пристрасть. — Це трапляється що-дня. Я на вас за це не гніваюсь; не від вас залежало те, що ви не закохались; я повинна обвинувачувати себе за брак чарів. Я повинна була бути гарніша, більш весела та кокетлива; я повинна була подбати підвестись до тебе, о мій поете! замість того я хотіла тебе знизити до себе; я боялась, що втрачу тебе в хмарах, я мала страх, що твоя голова відбере в мене твоє серце. — Я увязнила тебе в моєму коханні, і я думала, що коли віддамся тобі цілком, ти збережеш щось від мене...

Я. Розето, відсунься трохи; твоє стегно пече мене, — ти наче гарячий вугіль.

Розета. Як-що я вам заважаю, я встану. — Ах! серце із скелі, краплі води пробивають камінь, але мої сльози не проймають тебе. (Вона плаче.)

Я. Коли ви будете так плакати, ви обернете наше ліжко в купіль. — Що я кажу, в купіль? В океан! — Чи ви вмієте плакати, Розето?

Розета. Злодій!

Я. Ну ось, я вже став злодієм. Ви мене лестите, Розето, я не маю цієї чести; та бал я всього тільки тихий буржуа, і я не зробив найменшого лиходійства; я може зробив одну

дурницю, а саме ту, що шалено закохався у вас: ось і все. — Невже ж ви хочете за всяку ціну примусити мене цього жалкувати? — Я вас кохав, і я кохаю вас, як тільки можу. З того часу, як я зробився вашим коханцем, я весь час ішов у вашій тіні: я вам віддав увесь мій час, мої дні й мої ночі. Я не казав вам гучних фраз, бо я люблю їх тільки коли вони написані, але я вам дав тисячу доказів моєї ніжності. Я не кажу вам про свою найточнішу вірність, це само собою розуміється; нарешті, з того часу, як ви зробились моєю коханкою, я схуд на сім картеронів. Чого ж ви ще хочете? Ось я у вашому ліжку; я був тут учора, я буду тут завтра. Хіба так поводяться з людьми, яких не люблять? Я роблю все, що ти хочеш; ти кажеш: „ходім“, — я йду; „лишавмось“, — я лишавюсь; мені здається, що я зразок закоханого на цілий світ.

Розета. Ось як-раз на це я й скаржусь, — дійсно, світовий зразок закоханого.

Я. Чим ви можете мені докорити?

Розета. Нічим, але я воліла б краще мати щось, за що могла б на вас скаржитись.

Я. Ось дивна сварка.

Розета. Це значно гірше. — Ви мене більш не любите. — Ні я, ні ви тут ні при чому. Що ж ви хочете, з цим нічого не поробиш? Певно, я б воліла краще, щоб ви зробили якусь помилку, за котру я могла б вам вибачити. —

Я б вас вилаяла; ви б вибачились якось і ми помирилися би.

Я. Вся користь була б для тебе. Чим значніший був би злочин, тим яскравіше було б і примирення.

Розета. Ви добре знаєте, добродію, що я ще не мушу вживати цього засобу, і як би я тепер хотіла, то не зважаючи на те, що ви мене не любите, і що ми тепер сваримось...

Я. Так, я згожуюсь, що це справжній наслідок твого милосердя. — Отже забажай трохи; це буде краще, ніж ті безкраї філософування, якими ми займаємось.

Розета. Ви хочете припинити неприємну для вас розмову; але, будь ласка, мій гарний друже, ми задовольнимось тільки балачками.

Я. Це не дуже цінне частування. Запевняю тебе, що ти не маєш рації, ти чарівно гарна і я почуваю до тебе щось...

Розета. Що ви виявите іншим разом.

Я. Ну ж бо, — моя кохана, та ж ви сьогодні маленька тигриця з Гірканії? Ви сьогодні безмірно жорстока! — Чи може це вас охопило палке бажання зробитись весталькою? — Це була б оригінальна примха.

Розета. А чому ні? Траплялись іще більш дивовижні примхи; але певно, весталькою для вас я буду. — Знайте, добродію, що я віддаюсь лише тим людям, які мене кохають, чи тим, яким я вірю, що вони мене кохають. Ви

не належите до жадного з цих двох родів. —
Дозвольте мені встати.

Я. Як-що ти встанеш, я також встану. —
Тобі буде потім трудніш знов лягти: ось і все.

Розета. Лишіть мене!

Я. Бігме, ні!

Розета (боронячись). О! ви мене пустите!

Я. Я смію, пані, довести вам протилежне!

Розета (бачучи, що вона не сильніша).

Ну добре, я лишаюсь; ви мені стискаєте з такою силою руку!... Чого ви хочете від мене?

Я. Я думаю, що ви це знаєте. — Я не дозволив би собі сказати те, що я дозволяю собі робити; я занадто поважаю пристойність.

Розета (яка вже не в стані захищатись).

На умові, що ти мене будеш дуже кохати...
Я здаюсь.

Я. Коли ворог уже в місті, тоді вже трохи запізно капітулювати.

Розета (обіймаючи мою шию, напів зомліла). Без умов... Я покладаюсь на твою милість.

Я. Це добре.

Тут, мій любий друже, я думаю не буде недоречним поставити рядок крапок, бо решту діяльога можна б перекласти хіба тільки згуко-подібними словами.

.....

Промінь сонця встиг від початку цієї сцени пройти круг цілої кімнати. З саду надходить запах липи, ніжний і проймаючий. Година най-

краща, яка тільки буває; небо синє, як зіниця Англійки.

Ми встаємо, і, поснідавши з великим апетитом, ідемо зробити довгу прогулянку по полях. Прозорість повітря, величч сельської місцевости та вигляд цієї радісної природи надали моїй душі досить сентиментальности й ніжности, так що я змусив Розету визнати, що, зрештою, у мене таке ж таки серце, як і у всякого іншого.

Чи ти ніколи не помічав, як тїнь лісів, шепотіння водограїв, спів птахів, радісні краєвиди, пахощі листви та квітів, увесь цей багаж екльог та опису, з котрих прийнято глузувати, які б ми не були зіпсовані, тримають тим не менше нас під впливом своєї таємничої могутности, котрій неможливо опіратись? Я признаюсь тобі, під умовою найбільшого секрету, що я ще зовсім недавно піймав себе на найпровінціяльнішому розчуленні в місці, де виспівував соловейко.

Це було в саді де ***; небо, хоч це вже було зовсім вночі, було світле, майже таке, яке буває в середині найкращих днів; воно було таке глибоке й таке прозоре, що погляд вільно сягав аж до бога. Мені здавалось, ніби я бачу, як розвіваються останні складки убрання янголів на білих закрутах дороги святого Якова.

Місяць зійшов, але велике дерево цілком ховало його; він пронизував його чорну листву міліоном маленьких сяючих дірочок, та навя-

зував до нього більше блисток, ніж їх коли будь мало віяло якоїсь маркизи. Тиша, повна шумів і здушених зітхань, чулась у цілому саді (це може нагадує пафос, але це не з мові вини); хоч я нічого не бачив крім синього світла місяця, мені здавалось, немов би я оточений якимсь населенням незнаних і коханих привидів, і я не почував себе самотнім, хоч на терасі й не було нікого крім мене.

Я не думав, я не мріяв, я злився з природою, що оточувала мене, я почував, що здригаюсь разом з листвою, виблискую разом з водою, свічусь разом з промінем, розгортаюсь разом з квіткою; я був собою не більше за дерево, воду чи чудоцвіт. Я був усим цим, і не гадаю, що можна бути більш позбавленим самого себе, ніж був я в цю мить. Зненацька, так наче мало статись щось зовсім надзвичайне, лист спинився на краї гілки, крапля води з водограя зависла в повітрі і не впала. Срібний промінь, що злетів з краю місяця, став нерухомий на своїм шляху: тільки мов серце стукало з такою звучністю, яка, здавалось мені, заповняла шумом усю цю велику просторінь.

Мов серце перестало стукати й настала така тиша, що можна було почути, як росте трава та як згучить те слово, яке хтось зовсім стиха промовив за дві сотні верств. Тоді соловейко, котрий мабуть тільки й чекав цієї хвилини, щоб

почати свій спів, кинув із свого горла таку різку та оглушливу ноту, що я почув її грудьми не менше як вухами. Згук несподівано розповсюдився в цьому прозорому небі, порожньому від шелестів, та утворив у ньому гармонійну атмосферу, в котрій інші ноти, що пішли за ним, літали, махаючи крилами.

Я чудово розумів усе те, що він казав, так наче б мав секрет пташиної мови. Соловейко оспівував історію кохання, якого я не зазнав. Ніколи історія не була точнішою та правдивішою. Він не опускав ні одної найдрібнішої подробиці, ні одного незловимого відтінка. Він казав мені про те, чого я не міг собі сказати, він пояснював мені те, чого я не міг зрозуміти; він давав голос моїм мріям і примушував відповідати на німий досі привид. Я знав, що мене кохають, і найтомніша руляда, яку він витягав, казала мені, що скоро я буду щасливий. Мені здавалось, що через трелі його співів, під дощем нот, до мене простягаються в промінні місяця білі руки моєї коханої. Вона поволі підводилась із пахощами серця великої стolistої рожі.

Я не пробуватиму описувати тобі її красу. Є речі, для яких не вистарчає слів. Як висловити невисловиме? Як намалювати те, що не має ні форми, ні кольору? Як записати голос без тембру й без слів? — Я ніколи не мав стільки кохання в серці; я б притулив природу до своїх

грудей, я б стиснув порожнечу між руками так, як обійняв би стан діви; я цілував повітря, котре проносилось біля моїх уст, я плавав у промінні, яке виходило з мого сяючого тіла. Ах! як би Розета знаходилась тут! Яку чарівну нісенітницю розповів би я їй! Але жінки ніколи не вміють прибути вчасно.

Соловейко перестав співати; місяць, якому вже страшенно хотілось спати, натяг собі на очі чепчик із хмар; я покинув садок, бо нічний холод починав уже проймає мене.

Мені було холодно, і я цілком природно подумав, що в ліжку Розети мені буде тепліш, ніж у своєму, і я пішов спати до неї. — Я ввійшов, скориставшись своїм ключем, бо в домі всі вже спали. — Спала й Розета, і я одержав задоволення побачити, що вона заснула, маючи ще нерозрізаний примірник моїх останніх віршів. Її обидві руки лежали понад головою, вуста посміхались і були трохи відкриті, одна нога була простягнута, друга трохи підгорнута, вона лежала в позі, повній грації й забуття; вона була така гарна в цій позі! Я почув смертний жаль, що я більш у неї не закоханий.

Дивлячись на неї, я думав про те, що я такий дурний, як струс. Я мав, чого бажав уже так віддавна, свою коханку, свою, як свого коня та свою шпагу, молоду, гарну, закохану й розумну; що не мала матері з великими

принціпами, батька з орденами, похмурої тітки, задиракуватого брата, але мала ту невимовну приємність, що її чоловік був як слід запечатаний та забитий у чудовій дубовій, підбитій оливом труні, прикритий значною кількістю камяних плит, а цього не слід зневажати; бо, зрештою, дуже мала розвага бути схопленим підчас жагучих спазм, та полетіти доповняти насолоду на бруку, проробивши, в залежності від поверху, на котрому знаходивсь, 40 або 45 градусну дугу; — коханку вільну, як гірське повітря, і досить заможну, щоб дозволити собі найвибагливіші витончености та приємности; до того ж таку, що не мала жадного сорту моральної уяви, яка ніколи не говорить вам ні про чесноту, коли сама випробовує якесь нове положення тіла, ні про свою репутацію, так ніби вона її ніколи й не мала, яка не бачить інтимно жадної жінки, та зневажає їх усіх майже так, ніби сама вона була чоловіком; яка дуже мало присвячує уваги плятонізму і не ховає зовсім цього, і, між тим, завжди вкладає в кохання своє серце; — жінку, котра, коли б вона знаходилась у іншій сфері, стала б безсумнівно найчарівнішою куртизанкою в світі і примусила б збліднути славу Аспазій та Імперія!

Отже, ця жінка, з цими заслугами, була моєю. Я робив з нею все те, що хотів; я мав ключ від її кімнати й від її шухляд; я розпе-

чатував її листи; я забрав у неї її ім'я і дав їй друге. Це була моя річ, моя власність. Її молодість, її краса, її кохання, все це належало мені, всім цим я користався, всім цим я зловживав. Я примушував її спати вдень та вставати вночі, як-що мені приходила така фантазія, і вона корилась просто, не прибіраючи вигляду покірливої жертви. — Вона була уважна, ніжна, і, дивна річ, цілковито вірна; — інакше сказати, як би шість місяців тому, в час, коли я жалівся, що не маю коханки, мені б показали, навіть здалеку, подібне щастя, я б зробився від того скажений від радості, і в знак задоволення я б підкинув свій капелюх аж до небес. І що ж! тепер, коли я його маю, це щастя лишає мене холодним; я ледви почуваю його, я його не почуваю, і той стан, у котрому я знаходжусь, так мало на мене впливає, що я часто сумніваюсь, чи він у мене мінявся.

Я покину Розету, в цьому я внутрішнє переконаний, я певний, що через місяць, може й скорше, я так цілком та так старанно забуду її, що зовсім би й не знав, чи я з нею знайомий, чи ні! Чи це ж саме трапилось би також із нею?

Думаю, що ні.

Отже, я мислив про всі ці речі та, в якімсь почутті каяття, я поцілував у чоло сонну красуню, найчистішим та найбільш мелянхолійним

поцілунком, яким коли-будь обдаровував молодий чоловік молоду жінку в дванадцятій годині ночі.

Вона зробила якийсь маленький рух, але не пробудилась.

Я поволі роздягся, та, залівши попід ковдру, простягся вздовж неї як вуж. — Свіжість мого тіла здивувала її; вона відкрила свої очі, і, нічого не кажучи, наблизила свої вуста до моїх, та так добре оповила мене, що я в мить зігрівся. Весь ліризм вечора обернувся в прозу, але, принаймні, в поетичну прозу. — Ця ніч одна з найчудовіших білих ночей, які я провів: я не можу більше сподіватись подібних.

У нас ще бувають приємні хвилини, але вони трапляються тільки тоді, коли їх підготують та приведуть якісь зовнішні, подібні до цієї, обставини, а на початках я не потребував накручувати собі уяви зорінням на місяць та слуханням співу солов'я, щоб мати всю ту насолоду, яку тільки можна мати, коли не справді закоханий. В нашій основі нема ще розірваних ниток, а там і тут є вузли, і ланцюжок не так уже добре поєднаний.

Розета, яка ще закохана, робить усе можливе, щоб не допустити до цих неприємностей. На нещастя існують на світі дві речі, котрим ніхто не в стані наказувати: кохання та нудьга.

Я, з свого боку, роблю надлюдські зусилля, щоб перемогти цю сонливість, яка мене охоп-

лює проти моєї волі і, подібно до тих провінціалів, які засипають в десятій годині у сальонах міст, я тримаю свої очі як тільки можна більш витріщеними й підіймаю свої вії пальцями! — ніщо не допомагає, і я починаю позіхати найбільш непристойно.

Люба дитина, якій на цих днях дуже подобалась гулянка по полі, повела мене вчора на село.

Може б не було зайвим зробити тобі маленький опис цієї сільської місцевости, яка досить гарна; це б трохи звеселило всю цю метафізику, а, до того, потрібний же і якийсь фон для персонажів; обличчя не можуть ви-малюватись на порожнечі або на цім темнім та неяснім відтинку, котрим малярі заповняють поле свого полотна.

Її околиці дуже величаві. — Наближаєшся широкою дорогою, обведеною старими деревами, до зорі, посеред котрої знаходиться кам'янийobelіск, увінчаний позолоченою олив'яною кулею: пять шляхів творять її вістря; — потім, зненацька, ґрунт поглиблюється. — Дорога спускається до досить вузької долини, на дні якої тече маленька річка; дорога переступає через цю річку одноарковим мостом, потім знову підіймається великими кроками на протилежний схил, на котрому сидить село; гостра дзвіниця його просвічує поміж дахами хатинок та округлими головами яблунь.

Обрій не дуже широкий, бо він з обох боків обмежений гребнем пригорку, але він веселий та дає відпочити оку.

Коло мосту стоїть млин та будівля з червоного каміння у формі башти; майже безперестанне гавкання, кілька вижелів та кілька молодих даксів з кривими лапами, що гріються на сонці перед дверима, коли б вам і надали сумнів водопроводи, то ості, прибиті до віконниць, оповіщають вас, що тут мешкає доглядач за полюванням. — В цім місці починається алея горобин, котрих червоні плоди притягають хмари птахів; через те, що по ній не дуже часто проїзять, по середині її є тільки смуга білого кольору; все ж останнє вкрите коротким та тонким мохом, і в подвійній колії, зробленій колесами повозок, крюкають та стрибають жаби, такі зелені, як хризопрази.

Пройшовши якийсь час, опиняєшся перед залізними ґратами, які були позолочені та покрашені і сторони яких прикрашені корчоками та рогатками. Потім дорогою прямуєш до замку, якого ще не видно, бо він сховався в зелені, як пташине гніздо, не дуже одначе поспішаючи та досить часто звертаючи вбік, щоб піти відвідати якесь джерельце або водограй, елегантний кіоск або гарний краєвид, йдучи та знов вертаючи через річку по китайських та сільських мостах.

Нерівність ґрунту та піднесені для потреб

млинів греблі роблять те, що в кількох місцях річка має спади висотою від чотирьох до пяти футів, і нема нічого приємнішого, як чути коло себе дзюрчання всіх цих каскадів, найчастіш не бачучи їх, бо верби та бузина, що оточують беріг, творять над ним майже непроникливу завісу; але вся ця частина парку являється, тільки до де-якої міри, передпокоєм другої частини: широка дорога, що проходить повз цей маєток, нещасливо розтинає її на двоє; але це незручність, яку виправили дуже хитромудрим способом. Дві високі зубчасті стіни, повні бійниць та амбразур та імітуючі зруйновану кріпость, підносяться по обох боках дороги; вежа, з якої спускається величезна купа плющу й котра обернена в бік замку, перекидає на протилежний бастион справжній звідний міст з залізними ланцюгами, котрий спускають щоранку.

До середини башти проходиш через роскішну лучкову аркаду, а звідсіль до другого проходу, в котрому стоять дерева, які не підрізувались уже більш століття, величезної височини, з оповитими паразитарними рослинами стовбурами, найгарніші та найдивовижніші з усіх тих, які я коли бачив. Де-котрі з них мають листя тільки на вершках та закінчуються широкими зонтиками; другі розпускаються китцями; інші, навпаки, мають буйний пук зелені коло прикорня, звідкіль оголений стовбур

здіймається до неба, наче друге дерево, що росте в першому; можна б сказати, що це передні пляни складного краєвиду або куліс театральної декорації, такі вони дивовижні в своїм безпорядку; — плющі, що тягнуться від одного до другого і цілують їх так, що ледви не задушують, змішують свої чорні серця з зеленим листям і здаються їх тіннями. Нема нічого більш мальовничого в світі.

В цій місці річка поширюється й творить щось подібне до маленького озера, і невелика глибина дозволяє бачити під прозорістю води роскішні водяні рослини, котрі вкривають килимом її річище. Це німфи та льотоси недбало й ліниво плавають у найчистішим кришталі, відсвітлюючи хмари та схилені на березі плакучі иви; замок на другому боці, але маленький човник, пофарбований в яблучно-зелений та червоний колір, позбавляє вас необхідности проробити досить довге коліно, щоб досягти мосту.

Це збір будівель, побудованих у різних добах, з нерівними стінами та купою маленьких дзвінничок. Цей павільон із цегли, з рогами з каміння; цей головний будинок в рустичнім стилі, повний випусків та дрібних оздоб. Цей другий павільон зовсім модерний; він має італійський плоский дах з вазами та балюстрадами з черепиці і сіни в формі шатра: всі вікна різної величини та неподібні одно до од-

ного; є різноманітні: можна побачити навіть хрестоподібні та гостроверхі, бо каплиця в іотичному стилі. — Де-які частини мають, як китайські будинки, пофарбовані в різні кольори ґрати, по котрих повзе жимолость, жасмин, красоля та дикий виноград, котрого віття вільно вповзають у кімнати й наче простягають вам руку, кажучи добридень.

Не зважаючи на цю відсутність правильності, або скорше завдяки цій відсутності правильності, вигляд будівлі чарує: принаймні, не оглянеш усього одразу; є вибір, і постійно помічаєш щось нове, чого ще не бачив. Цей будинок, якого я не знав, бо він приблизно в двадцяти лє*), одразу подобався мені й я був дуже вдячний Розеті за те, що їй прийшла ця чудова думка обрати подібне гніздо для нашого кохання.

Ми прибули туди на заході дня; і через те, що ми стомились, ми повечеряли з великим апетитом і поспішили зараз же піти лягти спати (само собою розуміється, окремо), бо ми мали намір серіозно спати.

Мені снівся, не знаю напевно який саме, сон рожевого кольору, повний квітів, похощів і птахів, коли я почув, що до мого чола доторкнувся гарячий подих і що на нього тремтучими крилами спустився поцілунок. Ніжне приторкнення уст та солодка вохкість на чолі дали

*) Коло 4 верств. Прим. пер.

мені зрозуміти, що це не був сон: я одкрив очі, і перше, що я помітив, це була свіжа й біла шия Розети, котра схилялась над ліжком, щоб мене цілувати.

Я схопив її стан в обійми та повернув її поцілунок з таким закоханням, як це я вже давно не робив.

Вона пішла спустити фіранку та відчинити вікно, потім повернулась і сіла на краю мого ліжка, тримаючи мою руку поміж обома своїми та граючись моїми перстнями.

Її вбрання було дуже просте, але й дуже кокетливе. Вона була без корсета, без спідниці, і мала на собі виключно довгий пенюар з білого, як молоко, батисту, дуже просторий і з широкими складками; її ноги з слонової кости сяли в вишиваних яркими та сорокатими фарбами пантофлях, надзвичайно гарненькі, хоч вони й були трохи за-великі, майже такі, як у молодих римлянок.

Бачучи її такою, я жалкував, що я вже її коханець, а не маю ще ним ставати.

Сон, який мені снився в хвилину, коли вона прийшла мене збудити таким приємним способом, не був дуже далекий від дійсности.

Моя кімната виходила на маленьке озерце, котре я недавно описував. — Жасмин опраляв вікно та струшував свої зірки, подібні до сріблястого дощу, на мій паркет; великі чужоземні квіти гойдали свої урни під моїм бальконом,

немов би для того, щоб зачарувати мене; ніжні та неясні пахощі, створені з тисячі ріжних парфумів, досягали аж до мого ліжка, з котрого я бачив, як одсвічує та виблискує мільонами своєї луски вода; птахи розмовляли, цвірінькали, щebetали й висвистували: це був гармонійний та неясний гомін, подібний до шуму якогось свята. — Напроти, на освітленім сонцем пригорку, розгортався муріжок позолоченої зелені, на котрому там і тут, під доглядом малого хлопця, паслось кілька великих бугаїв. — Зовсім на горі, десь там, у далечині, виднілись величезні квадрати лісу, вже темно-зелені, від яких підіймався, скручуючись у спіралі, синюватий дим вуглярень.

У цім краєвиді все було спокійне, свіже та усмішливе, і куди б я не кинув оком, я всюди бачив тільки гарне й молоде. Моя кімната була обита ситцем, мала рогожку на підлозі, блакитні японські вази, що мали округлі боки та довгі шийки, були повні дивного квіття й були артистично приладжені на етажерках та на камені з синього мармору, також повному квіття; на верхніх частинах дверей були приємно намальовані селяські або пасторальні сцени в веселих кольорах; канапи й дивани стояли в усіх кутках; — а потім, гарна та молода жінка, вся в білому, котрої тіло робило прозору сукню ніжно рожевою в тих місцях, де вона його доторкалась: не можна уявити

нічого кращого для втіхи душі й для втіхи, так само, очей.

Мій задоволений та безжурний погляд переходив, з однаковою приємністю, від розкішного горщика, всього усіяного крилатими зміями та мандаринами, до пантофлі Розети, а звідсіль до краю її плеча, яке блистіло попід батистом; він затримувався на тремтючих зірках жасмину та на білому волоссі верб, що схилялись над берегом, переходив по воді та гуляв по пригорку, а потім вертався знов до кімнати, щоб спинитись на рожевого кольору вузлах корсетки якоїсь пастушки.

Крізь розрізи листви небо одкривало тисячі синіх очей; вода зовсім тихо дзюрчала, а я, я віддавався всій цій радості, поринувши у спокійний екстаз, не розмовляючи, все ще тримаючи свою руку в обох маленьких ручках Розети.

Що б не робили: щастя біле й рожеве; інакше його неможливо представити. Ніжні кольори належать йому по праву.

Воно має на своїй палітрі тільки зелень води, синяву неба та жовтий кольор соломи; його малюнки всі ясні, як малюнки китайських малярів. — Квіти, світло, парфуми, шовковиста та ніжна шкіра, яка торкається вашої, завулалена й невідомо звідкіль ідуча гармонія, — це дає повне щастя; немає змоги бути щасливим без цього, інакше. Я сам, що ненавижу зви-

чайне, що тільки й мрію про дивні пригоди, сильні пристрасти, горячкові екстази, дивовижні та важкі ситуації, я буваю зовсім по дурному щасливий як-раз таким чином і, що б я не робив, я не знаходив іншого способу.

Прошу тебе повірити, що я не мав тоді ні одного з цих міркувань; вони з'явилися уже потому, коли я писав тобі; а в ту мить я був зайнятий тим, що насолоджувався, — єдиним заняттям розсудливого чоловіка.

Я не буду тобі описувати того життя, котре ми тут проводимо; його легко собі уявити. Воно складається з прогулянок по великих лісах, з фіялок та полуниць, з поцілунків та маленьких блакитних квітів, із сніданків на траві, з читання та забутих попід деревами книжок; — з плавання човном на воді, коли кінчик шарфа чи біла рука тягнеться по струмку, з довгих пісень та довгого сміху, котрі повторяються луною річки; — найбільш аркадське життя, яке тільки можна собі уявити!

Розета осипає мене ласками та запобіганнями; вона воркує ніжніше, ніж горлиця в травні; вона кружляє круг мене та огортає мене своїми складками; вона дбає про те, щоб я не мав іншої атмосфери за її подих і іншого обрію за її очі; вона робить дуже точно свою облогу й ніщо не може до мене вийти або вийти без її дозволу; вона збудувала собі біля мого серця маленьку вартівню, з котрої пильнує день і

ніч. — Вона мені каже чарівні речі; вона мені складає дуже милі мадриґали; вона стає біля мене навколюшки й поводить ся зо мною, як покірлива невольниця із своїм власником та паном; а це мені досить подобається, бо я люблю ці покірливі манери; я маю нахил до східнього деспотизму. — Вона не робить найдрібнішої річи, не спитавшись мого погляду, і, здається, цілком відмовилась від своїх примх та від своєї волі; вона намагається вгадати мою думку і запобігти їй; вона нудна із своїм розумом, ніжністю, поблажливістю; вона така досконала, що цю її досконалість хочеться викинути за вікно.

Як, біс його візьми, я міг би покинути таку чудову жінку, не скидаючись на недолюдка? — Цим можна назавжди знеславити своє серце.

О! як би я бажав зловити її на якійсь помилці, знайти в неї хибу! з яким нетерпінням я чекаю приводу для сварки! але нема надії, що вона, ця негідниця, мені його дасть! Коли, щоб викликати суперечку, я починаю розмовляти з нею грубим та різким голосом, вона відповідає мені такими солодкими річами й таким срібним голосом, з такими вохкими очима, з таким сумним та закоханим виглядом, що я сам роблю на себе вражіння тигра, або, принаймні, крокодила, і що, продовжуючи все скаженіти, я примушений прохати в неї вибачення.

Вона мене цілком вбиває своїм коханням; вона катує мене й що-дня, потроху, все більше стискує лещата, в які мене взято. — Мабуть вона хоче довести мене до того, щоб я казав їй, що я її ненавижу, що з нею мені до смерти нудно, й що, коли вона не дасть мені спокою, я роздеру їй її обличчя ударами канчука. — Чорт візьми! вона дійсно досягне цього, коли лишиться такою неввічливою, і це станеться хутко, або ж біс мене забере.

Незважаючи на всю цю гарну зовнішність, Розета пересичена мною так само, як я пересичений нею, але, що вона поробила для мене страшні божевілля, вона не хоче взяти на себе перед очима всієї чесної корпорації чутливих жінок вини розриву. — Кожна велика пристрасть має претенсію бути вічною, і дуже зручно взяти собі вигоди цієї вічності, не беручи її за трудень.

Розета міркує так:

Ось молодий чоловік, в якого лишилось не багато прихильности до мене; він досить наївний та лагідний і тому не відважується одверто це виявити й не знає, з якого дерева зробити стрілу; ясно, що я йому надокучила, але він скоріше поволі вмере від суму, ніж перший мене покине. Як усі поети, він має повну голову всяких гарних фраз про кохання й пристрасти, і в своїм сумлінні почуває себе обов'язаним бути Тристіяном чи Амадісом. — Отже, через

те, що нічого в світі не може бути нестерпиміше за ласки особи, яку перестають кохати (а не кохати жінку, це означає страшенно її ненавидіти), я буду ласкати його до нестями та всякими способами, і тоді він таки буде змушений послати мене під три чорти або знов покохати так, як у перший день; але цього останнього він дбайливо постарається уникнути.

Не можна вигадати нічого кращого. — Хіба не чудово бути покинутою, немов Аріяна? — Вас жаліють, вами захоплюються, нема досить прокльонів для негідного, котрий мав жорстокість покинути таке принадне створіння; приймають покірливий та страждаючий вигляд, рука підпирає підборіддя, а лікоть кладуть на коліна так, щоб таким способом визначити гарні блакитні жилки своєї кисти руки. Носять більш невітшне волосся, і впродовж де-якого часу вдягають темніші сукні. Уникають вимовляти, але роблять натяки, зітхаючи маленьким, надзвичайно добре модульованим зітханням.

Така добра, така гарна, така жагуча жінка, що принесла такі значні жертви, якій неможна докорити в найменшій речі, виборча урна, перлина кохання, дзеркало без плям, молочна крапля, біла рожа, ідеальна есенція, яка може проїняти пахощами ціле життя; — жінка, яку треба б кохати навколюшках, а після смерти порізати на маленькі шматочки, щоб зробити реліквії: і ось таку жінку злочинно, оманю,

підло залишити! І розбійник не зробив би гірше! Нанести їй смертний удар! — бо вона напевно б умерла від цього. — Треба мати асфальт у грудях, замість серця, щоб поводитись у такий спосіб.

О, чоловіки! чоловіки!

Я кажу собі все це; але може ж це неправда.

Якими б великими комедіантками не були звичайно жінки, я ледви можу повірити, що вони можуть бути ними до такої міри; і, на решті, чи всі вияви Розети не являються тільки точним виразом її почуття до мене? — Але, як би там не було, я не можу продовжувати tête-à-tête із нею, й гарна господиня замку на решті розіслала запрошення знайомим сусідам. Ми заняті приготуваннями до прийняття цих ловажних провінціалів та провінціалок.

Прощай, дорогий.

V.

Я помилився. — Моє погане серце, нездатне до кохання, дало це пояснення, щоб звільнитись від тягости вдячності, якої воно не хоче переносити; я з радістю схопився за цю думку, щоб вибачити самого себе; я привязався до неї, але ніщо в світі не було таке фальшиве. Розета не грала ролі, і як-що коли-будь жінка була щира, так нею була Розета. — Ну й що ж! я майже сердюсь на неї за щирість її пристрасти, яка є зайвою звязю і робить розрив ще важчим чи менш вибачливим; я б краще волів, щоб вона була брехлива та легковажна.

Яке це дивне становище! Хотів би піти, а лишаєшся, хотів би сказати: „я тебе ненавижу“, а кажеш: „я тебе люблю“; — ваше минуле штовхає вас наперед і заважає вам обернутись назад або зупинитись. — Жалкуєш, що лишаєшся вірний. Я не знаю, який рід сорому заважає вам цілком віддатись иншим знайомим і змушує вас входити в згоду з своїм сумлінням. Давш одному все, що можеш вкрасти у другого, захищуючи зовнішню пристойність; час та випадки побачитись, які колись так натурально

траплялись, знаходяться тепер уже лише з труднощами. — Починаєш згадувати, що маєш важні справи. — Це повне турбот становище одно з найбільш важких, але воно все ж іще не таке, в якому я знаходжусь. — Коли нова приязнь одбірає вас у старої, тоді буває легше звільнитись. — З порогу будинку, який заховує в собі ваше нове кохання, солодко посміхається вам надія. Ще більш русява й рожева ілюзія літає білими крилами над тільки що зачиненою могилою своєї недавно помершої сестри; друга квітка, що ще більш розцвіла та ще більш пахуча, в якій тремтить небесна сльозка, зненацька виросла поміж зівялими чашечками старого букету; перед вами одкриваються гарні блакитні перспективи; до обрію простягаються алеї вохких та обережних буків; це сади з кількома блідими статуями чи якоюсь лавкою, що притулилась до стіни, вкритої плющем; муріжки з марґаритками, вузькі балкони, що на них спіраються, дивлячись на місяць, тіні, перерізані промінням таємного світла; сальони з затемненим під широкими фіранками світлом; вся ця темрява це та самотність, що вишукує кохання, не відважуючися вийти на світ. Наче нова молодість приходить до вас. Крім того маєш зміну місць, звичок, осіб; добре почуваш щось подібне до гризот, але бажання, котре, як весняна бджола, порхає й гуде біля вашої голови, заважає вам чути їх голос;

порожнеча вашого серця наповнена, і ваші спомини зникають під вражіннями. Але тут не те ж саме; я нікого не люблю і хотів би розійтись із Розетою не тому, що вона набридла та надокучила мені, але скорше тому, що я сам собі надокучив і набрид.

Мої старі думки, які трохи вгамувались, прокинулись ще більш шалені, ніж коли-будь. — Як колись, я знов зворушений бажанням мати коханку, і як колись, навіть в обіймах Розети, я сумніваюсь, чи я її коли-небудь мав. — Я знов бачу гарну пані у вікна, в її парку часів Людовика XIV, а верховиця на своєму білому коні гальопом переїздить шляхом у лісі. — Моя ідеальна краса посміхається мені з висоти своєї гойдалки з хмар, мені здається, що я пізнаю її голос у співах птахів, у шелесті листя; мені здається, що мене кличуть з усіх боків і що доньки повітря торкаються мого обличчя торками своїх невидимих шарфів. Як раніш у часи своїх хвилювань, я уявляю собі, що коли б я негайно виїхав і поїхав кудись дуже далеко й дуже швидко, я приїхав би в якусь місцевість, де відбуваються речі, що мене дуже обходять, і де вирішується моя доля. Я почувую, що в якомусь кутку землі мене хтось нетерпляче чекає, але я не знаю, в якому саме, якась страждаюча душа жагучо кличе мене і палко мене бажає, але вона не може до мене прийти. Це й є причина моїх турбот, це те

що заважає мені лишатись на місці; але мене страшенно тягне покинути своє оточення. Мій характер не є одним з тих, до яких наближаються інші; це не одна з тих постійних зірок, навколо яких і до яких гравітують інші світила; я мушу блукати по небесних полях, як зіпсований метеор, доки не стріну планети, якої супутником я повинен бути, Сатурна, котрому я мушу накласти свій перстень. О! коли ж буде цей шлюб! Доти я не можу сподіватись ні спокою, ні відпочинку, я буду як та тремтяча й схвильована стрілка компасу, що шукає свого полюса.

Я вмочив до цього віроломного птичого клею крило, в надії лишити там тільки одно перо та думаючи, що зможу одлетіти, як тільки мені того захочеться. Але немає нічого більш важкого; я наче вкритий непомітною сіткою, котру трудніш розірвати, ніж ту, яку змайстерив Вулькан; тканина її очок така тонка та стисла, що немає щілин, крізь які можна було б утікати. Зрештою, ця сітка досить широка, і в ній можна рухатись ніби цілком вільно; її почувавш тільки тоді, коли намагаєшся її розірвати; але тоді вона спротивляється й робиться міцна, як бронзова стіна.

О, мій ідеале! скільки часу я загубив, не роблячи ані найменшого зусилля, щоб тебе здійснити! Як підло я захопився цією насоло-

дою одної ночі! і як я мало гідний зустрічи з тобою!

Инколи я мрію про інші відносини, але в мене нема нікого на увазі; — частіш я рішаю, як-що мені вдасться розірвати, ніколи не вступати в подібні відносини, а між тим ніщо не виправдує подібної постанови: бо це кохання назовні було дуже щасливе й я рішучо ні в чому не можу поскаржитись на Розету. — Вона була завжди дуже добра зі мною й поводилась у відношенні до мене як найкраще; вона була примірної вірності й не дала навіть приводу до підозріння: найбільш невсипуча та неспокійна заздрість не могла б нічого знайти сказати про неї й повинна була б заснути. — Її можна було ревнувати лише до річей минулого; правда, в цьому разі можна було б стати дуже ревнливим. Але заздрість такого роду, це, на щастя, дуже рідка витонченість, і цілком досить сучасного, щоб не йти відшукувати в минулому попід руїнами старих пристрастей, аби добувати там пляшки з отрутою та чашечки ненависти. — Як би ми думали про все це, яку жінку можна було б тоді покохати?

Кожен дуже неясно знає, що всяка жінка мала й до вас коханця: але він каже собі, — остільки пиха чоловіка має нещирих зворотів та згибів! — що він, він перший, котрого вона справді кохала, і що тільки завдяки збігові фатальних обставин вона мала відносини з негідними її

людьми, або ще, що це була неясна жадова серця, яке постійно, невтомно шукало свого задоволення, не знаходячи його.

Може бути, що справді кохати можна тільки невинну діву — діву тілом й уявою, — крихкотілий бутон, якого не голубив жадний зефір і нерозкриті груди якого не дістали ще ані краплі дощу, ані перлинки роси, непорочну квітку, яка розгортає своє біле убрання тільки для вас одного, розкішну лілею з срібною урною, котра не зрошувалась жадним бажанням і котра золотилась лише вашим сянням, колихалась лише від вашого подиху, поливалась тільки вашою рукою.

Сяння сонця у південь не варте божественних блідостей світанку, а цілий запал досвідченої душі, яка знає життя, уступає перед небесною невинністю молодого серця, що пробуджується до кохання. — Ах! яка це гірька та соромна думка, думка про те, що витираєш поцілунки якогось другого, що може немає ані одного місця на цьому чолі, на цих устах, на цім горлі, на цих плечах, на всім цім тілі, що тепер вам належить, яке б не червоніло та не відзначувалось чужими губами; що ці божественні шепотіння, котрі приходять на поміч язикові, якому вже бракує слів, — що їх уже хтось чув; що ці такі зворушені почування не від вас навчились екстазу та забуття і що зовсім там, дуже далеко, десь зовсім збоку,

в одному з тих закутків душі, яких ніколи не досягавш, живе ще невблаганий спомин, який зрівнює колишні насолоди з сьогоднішніми!

Хоч моя природна лінь і змушує мене давати перевагу широким шляхам над непробиваними стежками та публичному водопоеві над гірським джерельцем, мені треба буде обов'язково подбати, щоб покохати якусь невинну істоту, таку наївну, як сніг, таку тремтячу, як мімоза, що вміє тільки червоніти та знижувати очі: може бути, під цією прозорою хвилею, в яку не поринав ще жаден ловець, я знайду перлину найчистішої води, гідну зрівнятись з перлиною Клеопатри; але для цього треба б розплутати вузол, котрий прив'язує мене до Розети, бо не з нею ж, певно, я зреалізую цю жадобу; але, правду сказати, я не почуваю в собі досить сили на це.

А потім, признатись, у глибині у мене існує глухий та соромницький мотив, який не сміє показатись удень, а про котрий, одначе, я мушу все ж тобі сказати, коли вже я обіцяв тобі нічого від тебе не укривати; аби сповідь була похвальна, необхідно, щоб вона була повна; — цей мотив багато значить у всіх цих непевностях.

Як-що я розірву з Розетою, необхідно му-
сить пройти якийсь час, доки вона буде замі-
нена, яким би легким не був той рід жінок,
серед котрого я шукав би їй заступника; я при-

звичаївся з нею до насолод, від яких мені було б важко відмовитись. Правда, можна звернутись до продажних жінок; — колись я їх досить любив і в подібних обставинах мені їх не бракувало; але тепер вони стали мені страшенно огидні й викликають у мене млість. — Отже про них не треба й думати; але я остільки розпещений насолодою, отрута так глибоко пересякла мої кістки, що я не можу перенести думки лишитись на місяць чи два без жінки. — Ось еґоїзм, і найбрудніший; але я думаю, що найдоброчинніші, як-що б вони захотіли бути одвертими, могли б признатись в анальогічних річах.

Ось цим я й найміцніше приклевний; не будь цієї причини, Розета й я вже давно б посварились назавжди. А потім, правду казати, упадати за жінкою — це така смертельно нудна річ, що я не почуваю до цього охоти. Знов починати казати всі ці чарівні дурниці, які я вже казав стільки разів, знов робити з себе закоханого, писати записки та відповідати на них; проводити ввечері красунь дві милі від свого дому; застужувати ноги та схоплювати нежит, стоячи під вікном та стежучи за дорогою тінню; рахувати, сидячи на дивані, скільки вдягнених тканин відділяє вас від вашої богині; презентувати букети та бігати по балях, щоб нарешті досягти того, що я й тепер маю, — чи ж це чого варте? — Краще вже лиша-

тись при своїх старих звичках. Покинути цю, щоб натрапити на другу, цілком подібну, після того, як багато хвилювався та багато попрацював, — нащо? Коли б я був закоханий, справа посунулась би сама собою і я знайшов би все це чарівним; але я зовсім не закоханий, хоч я й дуже хочу ним бути; бо, зрештою, в світі існує тільки кохання; і як-що втіха, котра є лише його тінню, має для нас стільки принад, якою ж мусить бути дійсність? В якій хвилі невиразних екстазів, в якому озері чистих насолод повинні плавати ті, чиє серце простромила стріла з золотим вістрям, і які палають приємними запалами взаємного полум'я!

Біля Розети я зазнаю той рівний спокій та рід лінивої приємности, які являються наслідком задоволення розуму, але більш нічого; а цього не досить. Часто ця солодка тупість переходить в одубілість, а цей спокій у нудьгу; тоді я вдаюся у безрічеву розвіянність та в якесь нежиттєве маріння, котрі мене стомлюють та виснажують; — це стан, з якого я мушу вийти за всяку ціну.

О! як би я міг бути таким, як де-які з моїх друзів, що з захопленням цілують стару рукавичку, що вважають себе дуже щасливими, якщо їм стиснули руку, що не проміняють кілька поганеньких квіток, на-пів висохлих від балевого поту, на скриньку з брилянтами султанш, що вкривають сльозами та зашивають

до своїх сорочок біля серця якусь записочку, написану таким бідним та дурним стилем, що думаєш, що її переписано з Досконалого Секретаря, — що дуже кохають жінок, які мають великі ноги, вибачаючи їм це, бо вони мають гарну душу!

Як би я міг, тремтючи, стежити очима за найменшими складками убрання, чекати, доки одчиняться двері, щоб побачити, як у хвили світла пройде дорога біла постать; як би одно тихо сказане слово примушувало мене червоніти або бліднути; як би я мав цю добродішність не обідати, щоб раніш прийти на побачення; як би я був здатний заколоти суперника чи битись у поєдинку з чоловіком; як би, особливою милостю неба, я міг вважати розумними виродливих жінок, та добрими — виродливих і дурних; як би я міг відважитись танцювати менуета та слухати сонати, які молоді особи грають на клявесинах або на арфі; як би мої здібності піднялись до того, що я міг би навчитись ломберу та реверсі*); нарешті, як би я був людиною, а не поетом, — я певно був би значно щасливіший, ніж є тепер; я б менше нудьгував і був би менше нудний.

Я завжди прохав у жінок тільки одного — краси. Я дуже охоче обійшовся б без розуму та душі. Для мене гарна жінка має завжди розум; — вона має розум бути гарною, і я не

*) Картярські гри. Прим. пер.

знаю, який інший вартий цього. Треба багато яскравих фраз та блискучих дотепів, щоб вони стали варті блискавок гарного ока. Я краще волю гарненькі вуста, ніж дотепне слово, й добре збудовані плечі, ніж навіть богословську добродичність; я б дав пятьдесят душ за маленьку ніжку і всю поезію та всіх поетів за руку Жанни д'Арагон або за чоло чистої діви де Фоліньо. — Я люблю красу форми більш, ніж усе інше; для мене краса це видиме божество, це дотикальне щастя, це небо, що спустилось на землю. — Існують певна хвилястість контурів, певні тонкості вуст, певний розріз вій, певні схилення голови, певне подовження овалу, які приводять мене в невимовне захоплення та притягають до себе на цілі години.

Краса, це єдина річ, якої не можна придбати, яка назавжди недоступна для тих, хто її спочатку не мав; це недовгочасна та крихка квітка, що росте непосіяна, чистий дарунок неба! — О красо! найроскішніше сяюча діядемо, якою коронувати чоло може тільки випадок, — ти чудесна й дорогоцінна, як усе, що є по-за досягненням людини, як блакить неба, як золото зірки, як пахощі янгольської лілеї! — Можна змінити стілець на трон, можна покорити все-світ, багато хто це зробив; але хто може не стати навколюшки перед тобою, справжнім втіленням Господньої думки?

Що правда, я хочу тільки краси; але вона потрібна мені така досконала, що мабуть я її ніколи не зустріну. Я бачив тут і там кількох жінок з чудесними частинами тіла; але інші частини були досить звичайні; я кохав у них те, що вони мали найкращого, не приймаючи на увагу решти; але в кожному разі, нищити так половину коханки і в думці ампутувати все, що вона має виродливого або звичайного, звертаючи свої очі тільки на те, що вона може мати гарного, — це досить важка праця та болізна операція.

Краса це гармонія, і дивитись на якусь особу, яка у всьому однаково виродлива, — часто менш неприємно, ніж на жінку нерівномірно у всьому гарну. Ніщо мені не буває так неприємно бачити, як нескінчений шедевр і красу, котрій чогось бракує; — товста пляма менше вражає око на грубій шерсті, ніж на розкішній матерії.

Розета — зовсім гарна; її можна вважати навіть красунею, але вона далека від реалізації того, про що я мрію; це статуя, котрої кілька частин зовсім закінчені; другі ще не так ясно визначаються з цілого; є місця, які виявлені з великою тонкістю та чаруванням, і кілька інших, які випрацьовані більш вяло та неуважно. — Невправним очам здається, що статуя зовсім закінчена і в повній красі; але уважніший споглядач хутко розпізнає в ній

місця, де праця не досить ретельна, а контури, аби досягти чистоти, яка їм належить, потрібують, щоб по них ще багато разів пройшов та знов перейшов пензель творця; навести полиск і закінчити цей мармур мусить кохання; отже не я його довершу. Зрештою, я зовсім не обмежую краси тим або іншим згибом ліній.

Повітря, рух, хід, подих, фарби, згук, пахощі, все те, що живе, це, на мій погляд, творить композицію краси; їй по праву належить усе, що напарфумоване, що співає чи сяє.

Я люблю дорогоцінну парчу, роскішні матерії з їх просторими та могутніми складками; я люблю великі квіти та коробки, прозорість живої води та відсвічуючий блиск шляхетної зброї, расових коней та великих білих собак, як їх бачиш на картинах Поля Веронез. — З цього боку я справжній поганець і зовсім не шаную негарних вродою богів: — хоч, у глибині, я не вповні те, що називають нерелігійним, проте, ніхто, фактично, не гірший християнин, ніж я. — Я не розумію цього умертвіння тіла, котре творить ество християнства, я вважаю, що вражати твір Бога — святотатство, і я не можу повірити тому, що тіло нечисте, бо він його створив сам своїми руками та подібне до свого образу.

Я не дуже одобряю ці довгі блюзи темного кольору, з котрих висувається тільки голова

та дві руки, і ці полотнища, на котрих усе залляте тінню, крім чола, яке світиться.

Я хочу, щоб усюди проходило сонце, щоб було яко мога більш світла та менше темряви, щоб фарби блистіли, щоб лінія звивалась, щоб голість гордовито виявляла себе, і щоб тіло не ховало того, що воно існує, бо воно, так само як і дух, вічний гимн похвали Богові.

Я чудово розумію скажений ентузіязм Греків до краси; і, що до мене, я не знахожу нічого абсурдного в цім законі, котрий примушував суддів слухати оборонних промов адвокатів тільки в темних місцях, зі страху, щоб врода, іграція рухів та постаті цих останніх не впливали на прихильність суддів та не переважували важок.

Я б нічого не купив у виродливої продавщиці; я більш охоче даю жебракам, котрих лахміття та худорлявість мальовничі. — Є маленький Італієць, хорий на лихоманку, зелений як цитрина, з великими чорно-білими очима, які займають половину його обличчя; — можна б подумати, що це Мурільо або Еспаньоле без рями, якого торговець-антиквар виставив коло підпорки: — цей завжди отримує на два су більше, ніж інші. — Я б ніколи не бив гарного коня чи гарного пса, і я не хотів би мати друга або слуги, котрий не мав би приємної зовнішности.

Мені справжня мука — дивитися на гидкі речі або огидні обличчя. Негарного смаку бу-

дівля, негарної форми меблі — не дозволяють мені добре себе почувати в якомусь домі, який би комфортабельний та приваблюючий він не був у всіх інших. Найкраще вино в негарній склянці здається мені несмашним, і, признаюсь, я б волів краще найпростішу їду Лакедемонян на поліві Бернара де Паліссі, ніж найніжнішу дичину на глиняній тарілці.

Зовнішність завжди сильно на мене впливала, і саме цьому я уникаю товариства старих; воно дає мені смуток та неприємно вражає мене, бо старі мають зморшки й бридкий вигляд, хоч, одначе, де-які з них мають спеціальну красу; і в жалости, яку я до них відчуваю, є багато відрази: — з усіх руїн на світі безумовно найсумніш дивитись на людську руїну.

Коли б я був маляром (а я завжди жалував, що я ним не є), я б населяв свої полотнища тільки богинями, німфами, мадоннами, херувимами та коханням. — Присвятити свої пензлі робленню портретів, як-що це тільки не вродливій особі, — це здається мені злочином образи малярства; і, далекий від бажання подвоїти ці вродливі чи огидні обличчя, ці невиразні чи вульгарні голови, я б скорше схилився до того, щоб їх відтяти з оригіналу. — Жорстокість Калітулі, коли б вона приміювалась у цім напрямі, здавалась би мені майже похвальною.

Єдина річ на світі, якої я справді жагучо бажав, це бути гарним.

Під „бути гарним“ я розумію бути таким гарним, як Парис або Апольон. Не бути вродливим, мати досить правильні риси, себ-то мати ніс посеред обличчя, ані кирпатий, ані крючкуватий, очі, які не є ні червоні, ні з вигорнутими віками, пристойно вирізаний рот, — це не є бути гарним: в цім розумінні й я був би гарний, а я вважаю себе так віддаленим від тої уяви, яку я склав собі про мужеську красу, що скорше порівнюю себе до тих статуєток з молотками, які вибивають години на дзвіницях; я був би до них так само подібний і тоді, коли б мав горби на кожному плечі, кручені ноги, як у такси, ніс та морду малпи.

Часто я дивлюсь на себе в дзеркало, впродовж цілих годин, з такою нерухомістю та уважністю, які трудно уявити, дивлюсь, щоб побачити, чи не трапилось якесь покращання в моїм обличчі; я чекаю, що лінії зрушаться та випростаються або закругляться з більшою тонкістю та ясністю, що моє око запалає та плаватиме в жвавішій плинї, що кривина, котра відділює моє чоло від мого носу, заповниться, та що мій профіль цим способом набере спокою та простоти грецького профіля; і я завжди дуже здивований, що це не трапляється. Я завжди надіюсь, що цієї або другої весни я позбавлюсь тої форми, яку маю, подібно до змія, що облишає свою стару шкуру.

Подумати тільки, що так небагато треба,

щоб я зробився гарним і що я ніколи не стану таким! В чому ж річ? Пів лінії, соту, тисячну частину лінії придати або відняти в тому чи іншому місці, трохи менш тіла на цій ось кістці, трохи більше на тій, — маляр, скульптор припасували б це в пів години. На чім залежало атомам, котрі мене складають, скристалізуватись таким або іншим способом? Чому було важно, щоб цей контур почався тут, а кінчився там, і в чому полягала необхідність, щоб я був такий, а не инакший? — Справді, коли б я тримав випадок за горло, мені здається, що я задушив би його.

Тому, що якійсь нещасній частинці чогось було довподоби упасти десь там та по дурному згуститись у це недоладне обличчя, яке я маю, я мушу бути вічно нещасний! Чи ж це не найглупіша, не найбільш безглузда в світі річ? Як це так робиться, що моя душа, хоч яке вона має палке бажання, не може скинути мізерної мерлятини, яку носить, та піти одушевити одну з цих статуй, яких бездоганна краса її засмучує та чарує? Є дві чи три особи, яких я з насолодою убив би, маючи старання не зранити та не попсувати їх, як-що я володів би тим словом, котре примушує душі переселюватись з одного тіла до другого. — Мені завжди здавалось, що, щоб робити те, чого я хочу (а я не знаю, чого я хочу), мені б була потрібна дуже велика й дуже досконала краса,

і я уявляю собі, що коли б я її мав, моє таке змішане та пошарпане життя було б також гарне.

Стільки гарних облич бачиш на картинах! — чому ні одно з цих не є моє? — Бачиш стільки чарівних голов, котрі зникають під порохом часу в глибині старих галерій! Чи не було б значно краще, щоб вони полишили свої рями та прийшли розквісти на моїх плечах? Чи дуже б постраждала репутація Рафаеля, коли б один з його янголів, яких він змушує літати роєм у блакитті своїх полотнищ, передав мені на тридцять років своє личко? Є стільки місць, і то найроскішніших, у його фресках які облупились та упали від старости! На це не звернули б і уваги. Що роблять навкруги цих стін ці мовчазні красуні, на котрих прості люди ледви кидають неухважний погляд? і чому Бог або випадок не має розуму зробити того, що вміє зробити людина кількома волосинами, приробленими до палиці, та кількома сполученнями різних кольорів, розпущеними на дощечці?

Моє перше вражіння від одної з цих роскішних голів, котрих погляд немов проходить через вас та сягає до безмежного, це захоплення та очаровання, до якого примішується ще певний жах: мої очі робляться вохкі, моє серце стукає; тоді, коли я трохи звик до них і коли я трохи збагнув секрет їх краси, я роблю мовчазне порівняння її до своєї; в глибині моєї

душі заздрість звивається в вузли так, як гадюка, і я вживаю всіх зусиль, щоб не кинутись на полотнище та не розірвати його на шматки.

Бути гарним, себ-то мати в собі чарування, яке робить те, що всі до вас усміхаються й вітають вас; що перед тим, як з вами говорити, всі вже попереджені на вашу користь та схильні бути з вами одної думки; що досить вам пройти по якійсь вулиці, або показатись на якімсь бальконі, щоб створити собі в юрбі друзів або коханок; не потребувати бути привітливим, щоб тебе кохали, бути позбавленим усіх цих видатків дотепу та приємности, до яких вас примушує вродливість; не потребувати цих тисяч моральних якостей, котрі треба мати, щоб замінити красу тіла; який розкішний та знаменитий дар!

А той, хто зєднав би з найвищою красою найвищу силу, той, хто під шкірою Антіноїса мав би мязи Геркулеса, чого б він ще міг бажати? Я певний, що з обома цими речами і з душею, яку я маю, раніш, ніж через три роки, я став би імператором всесвіту!

Друга річ, якої я бажав майже таксамо, як краси й сили, це дар переноситись з одного місця на друге, так швидко, як думка.

Краса янгола, сила тигра та крила орла, — і я б почав вважати, що світ не так уже зле організований, як то я гадав спочатку.

Гарне личко, щоб знайти та зачарувати свою здобич, крила, щоб кинутись на неї та

ухопити й понести її, кігті, щоб її розірвати, — доки я цього не матиму, я буду нещасливий.

Всі пристрасти та всі смаки, які я мав, були тільки замаскуванням цих трьох бажань. Я любив зброю, коней та жінок: — зброю, щоб замінити нерви, яких я не мав; коней, щоб вони служили мені крилами; жінок, щоб мати хоч у де-яких з них ту красу, якої мені самому бракувало.

Я особливо кохав найвигадливіш смертельну зброю, і ту, від котрої рани неможна вилікувати. Я ніколи не мав нагоди скористатись одним із цих крісів чи ятаганів: тим не менш я люблю мати їх навколо себе; я витягаю їх із піхви з невимовним почуттям певности та сили, і я дуже енергійно, не розбіраючи, фехтуюся ними; і коли, випадково, я враз побачу своє обличчя в якомусь дзеркалі, я дивуюсь його жорстокому виразові.

Що ж до коней, я їх до того виснажую, що вони або мусять здохнути, або знайти привід для одпочинку. Коли б я не відмовився їздити верхи на Феррагіосі, він давно б уже здох, а це було б жаль, бо він чудова тварина. Який арабський кінь зміг би мати такі швидкі й тонкі ноги, як мов бажання?

В жінках я шукав тільки зовнішности, і, що досі всі ті, котрих я бачив, далеко не відповідають тій ідеї, яку я створив собі про красу, я знов повернув до картин та статуй; — це, одначе, досить мізерний засіб, коли маєш такі

запальні почуття як мої. — Проте, є щось величне та гарне в коханні до статуї; це те, що любов тут цілковито незацікавлена, що тут не маєш боятись ні пересичення, ні огиди побіди, і що неможна розумно надіятись на друге чудо, подібне до історії Пігмаліона. — Неможливе мені завжди подобалось.

Чи не дивне, що я, який перебуваю ще в найясніших місяцях юнацтва, який не тільки далеко не всім зловживав, але не користався навіть найпростішими речами, що я дійшов до цього ступня пересичення, що мене вже дражнить тільки чудернацьке або важке? Нехіть слідує за втіхою, це природний і зрозумілий закон. Дуже легко пояснити, коли якийсь чоловік, що їв на бенкеті від усіх страв і в великій кількості, не хоче більш їсти і пробує збудити свій заснулий палац тисячами стріл коріннів або зворушуючих вин; але, щоб чоловік, котрий тільки сідає за стіл і котрий ледви спробував перші страви, вже пройнявся цією чванливою відразою і міг доторкнутись без блювоти тільки до страв надзвичайного смаку та любив тільки фазаняче м'ясо, краплени синвою сири, трюфелі та вина, що пахнуть кременем з рушниці, — це феномен, який може бути наслідком незвичайної організації; це немов шостимісячна дитина, що знайшла б молоко своєї мамки несмачним і хотіла б смоктати тільки горілку.

Я такий стомлений, наче б проробив усі чудеса Сарданапаля, а, між тим, моє життя по зовнішности було дуже невинне й спокійне; це помилка гадати, що володіння єдиний шлях, котрий веде до пересичення. До нього доходиш також бажанням, і здержливість псує більш, ніж нестриманість.

Таке бажання, як моє, це щось, що втомлює инакше, ніж володіння. Його погляд перебігає та проходить до речі, котру хоче мати і яка сяє понад ним, швидче і глибше, ніж коли б він її доторкався: чому б ще навчило вживання її? Який досвід може зрівнятись з цим постійним та пристрасним спогляданням?

Я перейшов через стільки річей, хоч я обійшов їх дуже мало, що тепер мене приваблюють тільки найкрутіші шпилі. — Я маю приступи тої хвороби, яку пізнають народи та могутні люди у своїй старости: — неможливости. — Все те, що я всилі зробити, зовсім мене не приваблює.

Тіберію, Калігулю, Нероне, великі Римляне імперії, ви, котрих так зле зрозуміли і котрих переслідують своїм гавканням зграя реторів, я страждаю вашою болізною й я вас жалію всім тим лишком жалю, який я ще маю! Я також хотів би збудувати міст на морі та прокласти брук на хвилях; я мріяв про те, щоб палити міста для ілюмінації моїх бенкетів; я хотів бути жінкою, щоб зазнати нових солодощів.

Твій озолочений будинок, о, Нероне, це тільки брудні стійла в порівнянні з тим палацом, який я собі будував; моя гардероба краще оздоблена, ніж твоя, Геліоґабалу, і зовсім инакше розкішна. Мої цирки мають значно більше звірів та значно кривавіші за ваші, мої парфуми гостріші та більш проймаючі, я маю значно більше та гарніших рабів; я також запрягав до моєї колесниці голих куртизанок, я проходив по людях такими ж зневажливими кроками, як і ви.

Велетні античного світу, в моїх слабких грудях бється таке саме велике серце, як ваше, і, на вашому місці, я б зробив те, що ви робили, а може й більше. Скільки вавилонських веж скупчив я одну на другу, щоб досягти неба, набити зорі по лицях та плюнути звідтіль на цілий всесвіт! Чому ж я не бог, коли я не можу бути людиною?

О! Мені здається, що потрібно сто тисяч віків небуття, щоб я відпочинув від утоми цих двадцяти років життя. — Боги небес, який камінь скотите ви на мене? до якої темряви ви мене вкинете? з якої Лети ви змусите мене напуватись? під якою горою ви поховаєте Титана? Чи є моїм призначенням видихати з моїх уст полум'я вулькана та робити землетруси, коли я повертатимусь з боку на бік?

Коли я думаю про те, що народився від такої ніжної, такої відданої матері, що мала

такий простий смак та прості звички, я дуже здивований, що її живіт не розірвався, коли вона мене носила. Як це так сталось, що ні одна з її спокійних та чистих думок не перейшла до мого тіла разом з тою кровю, котру вона мені передала? і чому я тільки син її тіла, але не її духа? Горлиця створила тигра, котрий хотів би мати здобичю своїх кігтів цілий світ.

Я прожив у найспокійнішому та найневиннішому оточенні. Важко собі уявити так чисто оправлене існування, як моє. Мої роки проминули в тіні материного крісла, з маленькими сестрами та хатньою собакою. Навколо себе я бачив тільки добрі, ніжні й спокійні голови старих слуг, посивілих у нас на службі і до певної міри наслідних, родичів, або поважних та розсудливих друзів, одягнутих у чорне, і які перекладали свої рукавички, то одну, то другу, на краю свого капелюха; кілька тіток певного віку, товстеньких, чистеньких, дискретних, в осліплюючій білизні, в сірих спідницях, вязаних мітенках, що тримали руки коло поясу немов особи, котрі віддалились релігії; сувору, майже сумну мебель, столярні вироби з голого дубу, скіряне оббиття, цілий intérieur здержливого та заглушеного кольору, як їх малювали де-які флямандські майстри.

Сад був вохкий та похмурий; бук, що ви-мальовував у нім його частини, плющ, що

вкривав стіни, та кілька сосен з лисими гілками, мали завдання репрезентувати в нім зелень, але досить зле в цьому встигали; будинок з цегли, з дуже високим дахом, хоч і просторий та в гарному стані, мав щось понуре і стомлене.

Дійсно, ніщо не було так властиве самотньому, суворому та мелянхолійному життю, як подібне помешкання. Здавалось неможливим, щоб усі діти, виховані в такому домі, не стали врешті попами або ченцями. І що ж! У цій атмосфері чистоти й відпочинку, під цією тінню та цією серйозністю я помалу-помалу псувався, так, що це було зовсім непомітно, як дерен під соломою. В середині цієї чесної, побожної, святої родини я дійшов до стану жахливої розпусти.

Це не був вплив суспільства, бо я його не бачив; ні вогонь пристрасти, бо я одубівав під льодяним потом цих чесних стін. — Червак не переповз із серцевини іншого плоду до мого серця. Він вилупився сам із себе в самій середині мого мізкового мякуша, який він згриз та вкрив зморшками у всіх напрямках: на зовні ніщо не виявлялось та не видавало того, що я зіпсувався. Я не мав ні плям, ні червоточин; але в середині я був увесь порожній і у мене лишалась тільки тонка плівка, яку б міг роздerti найменший удар.

Хіба це не непояснима річ, що дитина, роджена від доброчинних батьків, вихована

з дбайливістю та увагою, тримана далеко від усякої злої речі, сама так зіпсувалась і дійшла до того, до чого я дійшов? Я певний, що шукаючи аж до шостої генерації, не можна б знайти поміж моїми предками ні однісінького атому, подібного до тих, з яких я складений. Я не належу до своєї родини; я не парость цього шляхетного дерева, тільки отруйний гриб, що виріс у якусь важку ніч грози між його моховим корінням; а проте ніхто не мав більш стремлінь та поривань до гарного, ніж я, ніхто не спробував впертіш розгорнути свої крила; але кожна спроба робила мов падіння ще глибшим, і те, що повинно було мене спасти, мене згубило.

Самітність для мене гірша, ніж світ, хоч я більш бажаю першої, ніж другого. — Все те, що відбирає мене у мене самого, для мене спасенне: товариство наганяє на мене нудьгу, але воно силою вириває мене від цієї порожньої мрійности, по спіралі котрої я підіймаюсь і спускаюсь, схиливши чоло та схрестивши руки.

І ось, від часу як tête-à-tête припинився, і тут бувають люди, при котрих я примушений трохи стримуватись, я менш наражений впливам своїх чорних настроїв, я менш у владі цих непомірних бажань, які кидаються на серце, немов зграя шуляків, як тільки я лишаюсь якусь мить незанятий.

Тут у нашому товаристві буває кілька досить

вродливих жінок та один або два досить привітливих та дуже веселих молодих чоловіків; але у всім цім провінціяльнім раї мене найбільш очаровує молодий кавалір, котрий приїхав перед двома або трьома днями; — він подобався мені з самого початку, і я почув до нього приязнь, побачивши тільки, як він злазить з коня. Неможливо мати більшої грації; він не дуже високий, але стрункий та має чудовий стан; в його ході й жестах є щось ніжне й хвилясте, щось надзвичайно приємне; багато жінок позаздрили б його рукам та ногам. Єдина хиба, яка в ньому є, це те, що він занадто гарний та має заделікатні для мужчини риси. Він наділений парою найгарніших та найбільш карих очей у світі, котрі мають невимовну експресію і котрих позір важко витримати; але, що він дуже молодий і не має й ознаки борода, м'яккість та довершеність його нижньої частини обличчя трохи зменшує жвавність його орлиних зіниць; його темне та вилискувате волосся спадає великими пуклями на його шию та надає його голові якийсь особливий характер.

Так ось нарешті зреалізований та йде-передо мною один з типів краси, про котрі я мріяв! Який жаль, що це чоловік, або який жаль, що я не жінка!

Цей Адоніс, котрий до свого гарного обличчя долучає дуже жвавий та дуже широкий

розум, може ще тішитись тим привілеєм, що може дати до послуг своїм влучним словам та своїм жартам голос сріблястого та дзвінкого тембру, якого трудно слухати без схвилювання.

Він справді досконалий.

Здається, він поділяє мій смак до гарних річей, бо його убрання дуже коштовне та дуже вишукане, його кінь расовий і дуже гарячий; а для повноти й цільності всього, він мав пажа, що їхав позаду нього на маленькому конику; цей паж був білявий, рожевий, гарненький, як серафим, чотирнадцяти чи п'ятнадцяти років, він наполовину спав і був такий стомлений від проробленої що-йно подорожи, що його хазяїн був змушений зняти його з сидельця та віднести на своїх руках до кімнати. Розета дуже добре його привітала, і я гадаю, що вона має замір скористатись ним, щоб збудити мою заздрість та змусити таким способом виявитись тому лишкові полум'я, що спить під попелом моєї згаслої пристрасти.

Який би, однак, не був загрозливий подібний суперник, я мало схильний бути заздрісним, і він мене остільки до себе приваблює, що я досить охоче зрікся б свого кохання, щоб придбати його приязнь.

VI.

Як-що мягкосердний читач буде ласкавий нам це дозволити, ми в цьому місці на де-який час покинемо інтересну своїм марінням особу, яка досі займала собою всю сцену й промовляла на свій власний рахунок, та звернемось до зви-айної форми романа, не забороняючи собі одначе потім вжити драматичної форми, як-що будемо мати і в ній потребу, та лишаючи за собою право використати ще цей рід епістолярної сповіді, яку вище згаданий молодий чоловік направляв до свого друга; бо ми переконані, що які б проникливі та розумні ми не були, ми, певно, знаємо про нього значно менше, ніж він сам.

...Маленький паж був такий стомлений, що спав на руках у свого пана й що його маленька, розтріпана голова колисалась наче у мертвого. Від воріт до кімнати, яку було призначено для новоприбувшого, було досить далеко, і слуга, який ішов перед ним, запропонував у свою чергу понести дитину; але молодий кавалір, для якого ця вага, здавалось, була наче перо, подякував та не захотів її

позбавитись: він дуже ніжно, з тисячу обережностей, щоб не збудити пажу, поклав його на канапу; мати не могла б зробити цього краще.

Коли слуга віддалився і зачинились двері, він став перед пажем навколюшки та спробував зняти з нього його черевики; але невеличкі опухлі та стомлені ноги маленького, що спав, робили цю операцію досить важкою, і він час від часу неясно та нескладно стогнав, як людина, що ось-ось прокинеться; тоді молодий кавалір спинявся й чекав, доки пажем знов опанує сон. Нарешті черевики піддались, це було найважливіше; панчохи не дуже противились. Скінчивши цю операцію, пан узяв обидві ноги дитини й одну за другою поклав їх на оксамит канапи; це були найгарніші ноги в світі, дуже маленькі, білі, як нова слонова кість, трохи порожевілі від тиску черевиків, у яких вони були увязнені впродовж сімнадцяти годин; ці ноги були замалі навіть для жінки і, здавалось, ніколи не ступали; та частина ноги, яку було видно, була округла, повна, блискуча, прозора, з синюватими жилками; нога найдосконалішої чарівної ніжності; нога достойна назви ніжки.

Молодий чоловік, все ще навколюшках, дивився на ці маленькі ноги з закохано-захопленою увагою; він схилився, взяв ліву й поцілував її, потім узяв праву й також поцілував її; потім, поцілунок за поцілунком, він піднявся

здовж ноги аж до місця, де починалась тканина. — Паж трохи підвів свої довгі вії і подивився на свого пана доброзичливим і сонним поглядом, у якому не було ніякого здивування. — „Мене давить пояс“, — сказав він, просунувши свій палець під стрічку, і знов заснув. — Хазяїн розстебнув пояс, підняв голову пажу на подушку, і, доторкнувшись до ніг, які з палаючих зробились трохи холодними, дбало загорнув їх своїм плащем, узяв крісло й сів як найближче до канапи. Так минуло дві години; молодий чоловік дивився як спить дитина, стежучи за тінями її снів на чолі. Єдиний шум, який було чути в кімнаті, був рівний подих та тік-так годинника.

Дійсно, це була дуже мила картина. Протилежність цих двох родів краси була така ефектна, що її міг би добре використати зручний маляр. Хазяїн був гарний як жінка, — паж як молода дівчина. Ця округла та рожева голівка, покладена на своє волосся, мала вигляд брески в листях; вона мала її свіжість та її м'яккість, хоч утома від подорожи відняла у неї трохи звичайного блиску; напів-одкриті уста дозволяли побачити білі, як молоко, зуби, а під його повними та вилискуючими висками схрещувались блакитні жилки; вії його очей, подібні до тих золотих ниток, що розквітчуються на тремниках навколо голови чистих дів, доходили майже до середини його щок; його довге

та шовковисте волосся мало одночасно відтінок і золота й срібла, — золота в тіні, срібла на світлі; його шия, одночасно повна й ніжна, не була істотна тому полові, на який вказувала його одіж; два чи три ґудзики його жупанчика, розстебнуті, щоб полекшити дихання, дозволяли бачити через отвір його тонкої, з голяндського лолотна, сорочки, кривокутник повного та опуклого тіла надзвичайної білявості та початок певної округлої лінії, яку важко пояснити на грудях молодого хлопця; добре приглядаючись, могло б здатись, що його стегна були трохи занадто розвинуті. — Читач може думати про це все, що схоче; ми пропонуємо йому лише прості здогадки: ми й сами знаємо про це не більше за нього, але надіємось через якийсь час дізнатись більше й обіцяємо йому вірно його сповіщати про наші відкриття. — Нехай читач, як-що він має сильніший зір, ніж ми, кине свій погляд по-під мережево цієї сорочки і щиро вирішить, чи цей контур занадто чи замало випинається; але ми попереджаємо його, що фіранки спущені і що в кімнаті панує напів темрява, яка не сприятиме цього роду розвідкам.

Кавалір був блідий золотистою блідістю, повною сили й життя; його зіниці плавали у вохких та блакитних сочках; прямий та тонкий ніс надавав його профілеві чудесної гордості й відважності, шкіра була така ніжна, що про-

пускала світло на краях контуру; вуста, в певні хвилини, мали найсолодшу посмішку, але звичайно вони згинались у дугу, як у де-яких з тих голов, які видко на малюнках старих італійських майстрів; це надавало йому щось мило зневажливе, надзвичайно пікантне, дуже дивний та дуже чарівний вередливий дитячий вигляд.

Які ж були ті звязки, що зєднували пана з пажем, а пажа з паном? Безперечно між ними було щось більше, ніж приязнь, котра може існувати поміж господарем та слугою. Були це два приятелі чи два брати? Тоді, для чого це переодягання? Але тому, хто побачив би сцену, яку ми тільки що описали, важко було б повірити, що ці дві особи справді були тільки тим, чим вони здавались на перший погляд.

— Мій любий янгол, як він спить! — сказав тихим голосом молодий чоловік; — я думаю, що він ніколи в житті не був стільки часу в дорозі. Двадцять ле верхи, для нього, такого слабенького! Я боюсь, щоб він не занедужав від втоми. Але ні, нічого не буде; завтра ця втома зовсім пройде; він знов дістане свій гарний кольор обличчя і буде свіжіший від троянди після дощу. — Який він тепер гарний! Як би я не боявся збудити його, я б зів його ласками! Яка в нього чарівна ямочка на підборідді! яка ніжність та білявість шкіри! — Спи добре, до-

рогий мій скарбе. Ах! я справді ревную тебе до твоєї матері, я хотів би сам створити тебе. — Чи ж він не хорий? Ні; його подих зовсім рівний і він не ворушиться. — Але, здається, хтось стукає...

Дійсно, в двері двічі постукали так ніжно, як тільки можливо.

Молодий чоловік підвівся, і, боючись, що він помилився, зачекав, щоб знов постукали.

Почулись два других, трохи сильніших удари, і солодкий жіночий голос дуже тихо промовив: — Це я, Теодоре.

Теодор відчинив, але не з тою жвавістю, з якою звичайно молодий чоловік одкриває двері жінці, що має ніжний голос, та яка приходить, коли наступає вечір, таємничо стукається до ваших дверей. Двері на-пів одчинились і пропустили, — вгадайте кого? — коханку нерішучого д'Альбера, саму принцесу Розету, ще більш рожеву, ніж її ім'я, і з такими схвильованими грудьми, які завжди має жінка, коли входить увечері до кімнати гарного мужчини.

— Теодоре! — сказала Розета.

Теодор підвів палець і приклав його до своїх уст, щоб таким способом уявити статую мовчання, і, вказуючи на дитину, що спала, він провів її до сусідньої кімнати.

— Теодоре, — почала знову Розета, яка, здавалось, знаходила дивну насолоду в повторюванні цього імени й збирала в той же час

свої думки. — Теодоре, — продовжувала вона, не випускаючи руки молодого чоловіка, яку він їй подав, щоб підвести її до крісла, — отже, нарешті, ви повернулись? Що ви робили увесь цей час? де ви були? — Чи ви знаєте, що я вже не бачила вас шість місяців! Ах! Теодоре, це не добре; людям, які нас люблять, навіть тоді, коли ми їх не любимо, належиться все ж де-яка увага й жалість.

Теодор. Що я робив? Я не знаю. Я був десь і вертався, я спав і не спав, я співав і плакав, я почував голод і спрагу, мені було занадто жарко й занадто холодно, я нудьгував, я маю менше грошей, ніж мав, і на шість місяців більше віку, я жив, — ось і все. — А ви, що ви робили?

Розета. Я кохала вас.

Теодор. Ви тільки це й робили?

Розета. Так, виключно це. Я зле ужила свій час, правда?

Теодор. Ви могли б його вжити краще, моя бідна Розето; наприклад, покохати когось, хто міг би відповісти вам на ваше кохання.

Розета. Я не зацікавлена в коханні, як і у всьому. Я не позичаю свого кохання під проценти; я роблю чистий подарунок.

Теодор. Це ви маєте дуже рідку вдачу, яка може народитись тільки в найкращих душах. Я дуже часто хотів мати змогу вас покохати, принаймні так, як би ви цього бажали; але між

нами існує непереможна перешкода, про яку я вам не можу сказати. — Чи ви мали другого коханця з того часу, як я вас покинув?

Розета. Я мала одного, якого ще й тепер маю.

Теодор. Що ж це за людина?

Розета. Поет.

Теодор. А чорт! який же це поет, і що він написав?

Розета. Не знаю добре, якийсь там томик, котрого ніхто не знає і який я пробувала читати одного вечора.

Теодор. Отже ви маєте коханця — недрукованого поета. Це мусить бути цікаво. Чи ж він має діри на ліктях, брудну білизну й такі ж шкарпетки?

Розета. Ні, він досить добре вдягається, мив руки й не має чорнильних плям на кінчиків носа. Це приятель де С***, я зустріла його в пані де Темінес, знаєте, така товста жінка, що удає з себе дитину й приймає невинний вигляд.

Теодор. А можна знати імя цієї славної особи?

Розета. О! Боже мій, так! він зветься шевальє д'Альбер.

Теодор. Шевальє д'Альбер! Мені здається, що це той молодий чоловік, який був на балконі, коли я сходив з коня.

Розета. Так.

Теодор. І який дивився на мене з такою увагою?

Розета. Він самий.

Теодор. Він досить гарний. І він не примусив вас забути мене?

Розета. Ні. На жаль, ви не з тих, кого забувають.

Теодор. Він, певно, вас сильно кохає?

Розета. Я не знаю добре. Є хвилини, коли б можна подумати, що він мене дуже любить; але, по суті, він мене не любить і недалекий від того, щоб ненавидіти, бо він сердитий на мене за те, що не всилі мене покохати. Він зробив так, як і інші, досвідченіші за нього; йому дуже хотілось задовольнити пристрасть, але він почув себе цілком розчарованим та здивованим, коли його жадоба вгамувалась. Це помилка, коли гадають, що на те, щоб спати з кимсь разом, треба взаємно кохатись.

Теодор. І що ж ви думаєте робити з вищезначеним закоханим, який ним не є?

Розета. Те, що роблять з старими примхами або з модами минулого року. Він не досить відважний, щоб покинути мене першим, і хоч він не любить мене в справжньому зміслі цього слова, він тримається мене звичкою до втіхи, а такі звязки найтрудніш розірвати. Як-що я йому не допоможу, він здатний добросовісно нудьгувати зі мною аж до дня страшного суду, і навіть ще довше; бо в нім є насіння всіх

благородних достоїнств; а квіти його душі тільки й чекають того, щоб розквісти під сонцем вічного кохання. — Справді, мені неприємно, що я не була промінням для нього. З усіх моїх коханців, яких я не любила, він той, котрого я найбільше любила; і як би я не була така добра, яка я є, я б не повернула йому його волі, і ще б його зберігала. Але я цього не зроблю; саме тепер я кінчаю його використовувати.

Теодор. Скільки часу це протягнеться?

Розета. Пятнадцять днів, три тижні, але напевно менше, ніж би це протяглося, коли б ви не приїхали. Я знаю, що я ніколи не буду вашою коханкою. На це, як ви кажете, є невідома причина, на яку б я здалась, коли б вам було дозволено мені її одкрити. Отже, з цього боку мені заборонена всяка надія, і все ж, коли ви тут, я не можу зважитись бути коханкою іншого; це здається мені профанацією; я гадаю, що не буду більш мати права кохати вас.

Теодор. Збережіть його, як-що ви мене любите.

Розета. Коли вам це робить втіху, я це зроблю. Ах! як би ви могли бути моїм, оскільки моє життя було б відмінне від того, яким воно було! Світ мав про мене зовсім фальшиву опінію, і я б прожила так, що ніхто б і не запідозривав, яка я справді є, ніхто, за виїмком вас, Теодоре, єдиного, хто мене зрозумів і хто

був до мене не такий жорстокий. Я ніколи не бажала мати вас коханцем, і я вас не мала. Як би ви мене любили, о, Теодоре! я була б доброчинна та невинна, я була б гідна вас; замість цього, я лишу по собі (як-що хто будь згадає про мене) репутацію легковажної, майже розпустної жінки, яка ріжнилась від подібних жінок з рівчаків тільки своїм становищем і заможністю. Я народилась з найвищими нахилами; але ніщо так не псує, як свідомість, що тебе не кохають. Багато осіб зневажає мене, бо не знають, скільки я страждала, доки дійшла до того, чим я є тепер. Маючи певність, що ніколи не буду належати тому, кому даю перевагу над усіми, я поплила за течією; я не намагалась захищати тіло, котре не могло вам належати. Що ж до мого серця, то його ніхто не мав і не матиме. Воно ваше, хоч ви його й розбили; я відмінна від більшости жінок, які вважають себе порядними, коли не переходять з одного ліжка до другого, і хоч я віддала розпусті своє тіло, але душею й серцем я завжди була вірна вашій думці. — Принаймні, я може зробила кількох щасливими, я може викликала танок білих ілюзій коло ліжок закоханих у мене. Я невинно обманила не одно благородне серце; я була така нещасна від того, що ви мене відштовхнули від себе, що завжди жахалась думки примусити когось зазнати цю муку. Це був єдиний мотив багатьох пригод, які приписували

моєму нахилові до розпусти! Я — розпустниця! О, світе! Як би ви знали, Теодоре, як глибоко болюче почувати, що прогавили своє життя, що пройшли повз щастя, бачити, що всі помиляються в оцінці вас і що неможна примусити змінити опінію, яка про вас склалась, що ваші найкращі достоїнства трактуються як найгірші хиби, ваші найчистіші властивості — як чорні отрути, що у вас виявлялось тільки те, що ви мали поганого; як болюче знаходити двері завжди одчиненими для ваших хиб і зачиненими для ваших добродійностей; не змогти вихопити зпоміж стількох боліголовів та чорного зілля ні одної лілеї ні одної троянди! Ви не знаєте цього, Теодоре.

Теодор. На жаль! На жаль! Те, що ви тут кажете, Розето, це історія усіх; найкраща частина нас, це та, яка лишається в нас і яку ми не можемо виявити. Поети такі самі. Їх найкраща поема та, котрої вони не написали; вони забірають у домовину більше поем, ніж їх лишають у своїй бібліотеці.

Розета. Я заберу свою поему з собою.

Теодор. А я свою. Хто не склав її в своєму житті? хто той щасливий або нещасливий, що не склав поеми в своїй голові, чи в своєму серці? Кати мабуть також склали поеми, які були вохкі від сліз найніжнішої розчулености, а поети може склали такі, які б підходили катам, остільки вони червоні й жахливі.

Розета. Так. На мою могилу можна б покласти білі троянди. Я мала десять коханців, але я невинна діва й помру невинною дівою. Багато дів, що на їх гробовище безупинно сиплеться снігом жасмин та флер д'оранжи, були справжніми Месалінами.

Теодор. Я знаю, чого ви варті, Розето.

Розета. Ви єдиний в світі, що бачили, що я з себе уявляю; бо ви знали мене підчас мого зовсім щирого й дуже глибокого кохання, котре не мало надій; а той, хто не бачив жінки закоханою, не може сказати, чим вона є; ось це мене втішає у моїй тузі.

Теодор. А що думає про вас цей молодий чоловік, який тепер в очах світа є вашим коханцем?

Розета. Думка коханця — це безодня, глибока від португальської затоки, і дуже важко сказати, що є в глибині людини: зонд, прив'язаний на мотузку довжиною в сто тисяч туазів*), розмотаний до кінця, і той би розтягся, не зустрівши нічого, що могло б його затримати. Але все ж я доторкнулась у кількох місцях його дна і оливниця приносила инколи бруд, инколи гарні черепашки, але частіше бруд та уламки коралів, змішані до купи. Що ж до його opinii про мене, то вона багато разів змінювалась; він почав з того, чим инші кінчали; він ставився до мене з призирством;

*) Toise = 6 футів.

молоді люди, котрі мають жваву уяву, часто піддаються цьому. — В першому кроці, який вони роблять, є завжди величезне падіння, — перехід від їх химери до дійсности не може статись без хитання.

Він ставився до мене з призирством, але я його бавила; тепер він мене поважає, але йому нудно. В перші дні наших взаємин він бачив у мені тільки банальну сторону, і я думаю, що певність не зустрінути спротиву відіграла значну роль в його постанові. Здавалось, що він надзвичайно бажає мати якусь турботу, і спочатку я мислила, що це одно з тих переповнених сердець, які ось-ось переллються, одно з тих кохань, які бувають у травні молодости й які змушують, за браком жінок, обіймати стовбури дерев, цілувати квіти та траву піль. Але це було не те; він переходив повз мене тільки для того, щоб дійти до іншої речі. Я була для нього шляхом, а не метою.

Під свіжою зовнішністю своїх двадцяти років, під першим пушком юнацтва він ховав цілковиту зіпсованість. Він був вжалений у серце; це плід, який містив у собі тільки попіл. У цьому молодому та сильному тілі ворушилась стара, як Сатурн, душа, — душа така невилічимо нещасна, якої ще досі ніколи не було.

Я признаюсь вам, Теодоре, що коли я схилилась над чорними глибинами цього існування, я жахнулась і ледви не зомліла. Ваші та мої

страждання ніщо в порівнянні з його. Як би я більше кохала його, я б його вбила.

Його приваблює та кличе до себе щось, що не є земне й що не є на землі, і він не може мати спокою ні вдень ні вночі; як геліотроп у темнику, він викручується, щоб повернутись до сонця, якого не бачить. Це один з тих людей, котрого душа не досить впірнула у воду Лети перед тим, як сполучитись зі своїм тілом, котрого душа зберігає з неба, звідкіль вона спустилась, уяву про вічну красу, яка її мучить та турбує, душа, яка згадує, що вона мала крила, а тепер має всього тільки ноги.

Коли б я була Богом, я б позбавила винного в такій недбалості янгола поезії впродовж двох вічностей.

Замість того, щоб будувати пишно розмальований папіряний замок, аби дати в ньому притулок на весну русявій та молодій фантазії, треба було ставити башту, вищу за вісім, накладених один на другий, храмів Белюса.

Я не мала на це досить сили, зробила вигляд, ніби нічого не зрозуміла, і лишила його, щоб повзав на своїх крилах та шукав верховини, з якої він міг би кинутись у безмежну просторинь.

Він думає, що я нічого з цього не помітила, бо згодилась на всі його примхи, удаючи, що немов би не здогадуюся мети. Не маючи можливості його вилікувати, я хотіла, принаймні,

дати йому це щастя вірити, що його пристрасно кохали; і я певна, що колись це промовить за мене перед Богом.

Він викликав у мене досить великий жаль та цікавість, тому я легко могла взяти з ним тон та маніри досить ніжні, щоб дати йому ілюзію. Я грала свою роль, як досконала артистка; я була жвава й мелянхолійна, чутлива й солодка; я робила вигляд, ніби я неспокійна та заздрісна, я проливала нещирі сльози, я викликала на своїх устах силу складних посмішок.

Я вдягла цей манекен кохання в найблисучіші тканини; я змушувала його прогулюватись по алеях моїх парків; я прохала всіх моїх птахів, щоб співали, коли він буде проходитися, а всі мої квіти, георгіни та дурнопяни, щоб вітали його, схиляючи голови; я примушувала його переїздити через озеро на сріблястій спині мого любого лебедя; я сховалась у середині манекена кохання, я позичила йому мій голос, мій розум, мою красу, мою молодість, я дала йому таку спокусливу зовнішність, що дійсність не була варта моєї брехні. Коли прийде час розбити на шматки цю порожню статую, я зроблю це так, щоб він вважав, що вся вина на моєму боці, і був позбавлений гризот. Я сама зроблю ту дірку, через яку повинно вилетіти повітря, що наповнює бальон.

Чи ж це не свята проституція, не шанобливе

обдурення? В кришталевій урні я маю кілька сльозинок, котрі зібрала в ту мить, коли вони мали впасти. Ось моя скринька і мої брилянти, і я подам їх янголові, що прийде за мною, щоб одвести мене до Господа Бога.

Теодор. Це найгарніші з тих, які можуть сяяти на шиї жінки. Убір королеви не вартий цього. Що до мене, то я гадаю, що плин, який Магдалина вилила на ноги Христа, складався з колишніх сліз тих, котрих вона втішила, і я думаю також, що дорога святого Якова була усіяна подібними ж слізмами, а не, як запевняють, краплями молока Юнони. — Хто ж зробить для вас те, що ви зробили для нього?

Розета. Та ба! Коли ви цього не зробите, — ніхто.

Теодор. О, люба душе! чому я цього не можу! Але не губіть надії. Ви гарна та ще дуже молода. — Ви мусите ще перейти багато алей з лип та розквітлих акацій раніш, ніж дійдете до цього вохкого, облямованого буксами й деревами без листя шляху, що веде від могили з порфіру, в котрій поховують ваші гарні померші роки, до могили з грубого, вкритого мохом каміння, куди будуть спішити штовхнути останки того, що було вами, зморшкувату й тремтячу примару днів вашої старости. Вам лишилось ще багато шляху, щоб піднятись на гору життя, і ще довго ви не досягнете зони, на котрій знаходиться сніг. Ви перебуваєте ще

в країні пахучих рослин, прозорих водограїв, де веселка підвішує свої трьохкольорові арки, в країні гарних зелених дубів та пахучих сосен. Підійміться ще трохи вище, і звідтіля, на більш широкому обрії, який розгорнеться у ваших ніг, ви може побачите, як підіймається синюватий дим з даху, під яким спить той, хто буде вас кохати. Не треба відчаюватись з самого початку життя; в нашій долі инколи одкриваються такі перспективи, яких ми вже більш і не чекаємо.

Чоловік у житті часто нагадує мені мандрівця, який підіймається по кручених сходах готичної вежі. Довгий гранітовий змії в темряві свої кільця, яких кожне линовище являється приступком. Після кількох оборотів біля основного центру, те слабке світло, яке надходило через двері, загасло. Тінь будинків, котрих ще не перевищили, не дозволяє сонцю вийти крізь продувини: стіни чорні, вохкі, маєш скорше вражіння, що спускаєшся до вязниці, з якої ніколи не маєш вийти, а підіймаєшся на ту башту, яка знизу здавалась вам така струнка, така тонка, вкрита мережевом та визерунками, ніби вона збиралась піти на баль. Ця вохка мряка так важко давить на ваше чоло, що ви вагаєтесь, чи йти вище.

Сходи повертають іще кілька разів, і більш часті димниці виділяють свої золоті трьохлистки на протилежній стіні. Починаєш бачити

мережисті причілки будинків, різьби карнизів, дивовижні форми димарів; ще кілька кроків, і око озирає ціле місто; це ліс шпилів, стріла та веж, які настовбурчуються з усіх боків, мережисті, розрізані, обточені, покраяні різцем, дозволяючи світлові перейти крізь тисячу їх розрізів.

Склепіння та куполи закруглюються, як груди якоїсь жінки-велитня, або як черепи Титанів. Островки будинків та палаців вирисовуються тмянистими та освітленими плямами. Ще кілька ступнів, і ви будете на платформі; тоді ви побачите далі, за огорожею міста, як зеленіють оброблені поля, синіють горбки, біліють вітрила на муаровій стрічці річки. Вас затоплює засліплюючий день, а ластівки літають біля вас, пускаючи маленькі радісні крики. Далекі згуки міста доходять до вас як приятельське шепотіння або як гудіння бджолиного рою; всі дзвіниці разносять у повітрі свої кольє з гучних перлів; вітри приносять вам пахощі сусіднього лісу та гірських квітів. Це виключно світло, гармонія й пахощі. Коли б ваші ноги стомились, коли б вас охопив відчай і ви б лишились посидіти на одному з низьких приступків, або як би ви зовсім зійшли вниз, ця картина була б для вас втрачена. — Инколи, одначе, башта має тільки одну відтулину посередині чи на горі. — Вежа вашого життя збудована так само; отже тоді треба мати на-

стирливішу відвагу, постійність, озброєну більш крючковатими нігтями, щоб у темряві чіплятись за виступи каміння та досягти сяючого трьохлистника, з котрого краєвид простирається на цілу місцевість; але може статись, що амбразури закладено, або, що їх забули прорубати, і тоді треба йти аж до верху; але чим вище піднімаєшся, нічого не бачучи, тим величнішим здається обрій, тим більші втіха й здивування.

Розета. О, Теодоре, дай Боже, щоб я швидко досягла того місця, де є вікно! Ось уже досить довго я йду по спиралі серед глибокої ночі; але я боюсь, що відтулина закладена цеглою і що треба буде підніматись аж до вершини; а що, як ці сходи з нечисленими приступками закінчуються замуrowаними дверима, або склепінням з плит?

Теодор. Не кажіть цього, Розето; не думайте цього. Який архітект буде будувати сходи, що не приводили б ні до чого? Чому припускати, що спокійний архітект всесвіту дурніший та непередбачливіший, ніж звичайний архітект? Господь не помиляється й нічого не забуває. Неможна думати, що він бавився в те, щоб зробити вам покій та заперти вас у довгій камяній комині без виходу та відтулини. Чому ви гадаєте, що він заперечував би нам, бідним мурашкам, наше злиденне щастя одної хвилини та непомітну, тисячну долю зерна, яка приходить на нас у цьому величезному творі? Для

цього треба було б, щоб він був жорстокий як тигр або як суддя, і коли ми йому вже так не подобаємось, він міг би наказати котрійсь кометі, щоб звернула трохи з свого шляху та нас усіх задушила кінчиком свого хвоста. Як, чорт візьми, ви гадаєте, що бог бавився тим, що нанизував нас одного за другим на золоту шпильку, як це робив з мухами імператор Доміціян? Господь не є ані сторожихою, ані церковним старостою, і хоч він старий, але ще не впав у дитинство. Він стоїть вище понад ці маленькі злоти і ще не остільки дурний, щоб з нас кепкувати та жартувати над нами. — Сміло, Розето, сміло! Як-що ви задихались, зупиніться трохи, наберіться сили, а потім знов ідіть далі; може вам лишилось пройти ще всього тільки двадцять приступнів, щоб досягти до відтулини, з котрої ви побачите ваше щастя.

Розета. Ніколи! о ніколи! як-що я дійду до верху башти, то тільки для того, щоб кинутись звідтіль униз.

Теодор. Моя бідна, моя нещасна, проганяй ці похмурі думки, котрі літають біля тебе, як кажани, й кидають на твоє чоло тінь своїх непрозорих крил. Як-що ти хочеш, щоб я тебе кохав, то будь щаслива й не плач. (Він ніжно притягає її до себе й цілує її очі.)

Розета. Яке це нещастя для мене, що я вас пізнала! і все ж, коли б треба було знов починати історію, я б знов захотіла вас пізнати.

Ваша суворість була для мене солодша, ніж пристрасть інших, і хоч ви примусили мене багато страждати, але всі радощі, які я мала, прийшли мені від вас; ви мені показали, чим я могла б бути. Ви були блискавкою моєї ночі і ви освітили багато темних місць моєї душі; ви відкрили в моєму житті зовсім нові перспективи. Я зобов'язана вам тим, що зазнала кохання, правда нещасного кохання, але кохати й не бути покоханою — в цьому є мелянхолійне та глибоке чарування, і приємно згадувати тих, хто нас забуває. Мати можливість кохати навіть тоді, коли любиш тільки сам один, це вже щастя, і багато людей вмірає, не зазнавши його; часто треба більше жалкувати тих, котрі зовсім не любили.

Теодор. Що до цих, то вони страждають, вони почувають свої рани, але принаймні вони живуть. Вони за щось тримаються; вони мають світило, навкруги якого кружляють, полюс, до якого жагучо тягнуться. Вони мають чого бажати; вони можуть сказати собі: як-що я досягну цього, як-що я це матиму, я буду щасливий. Вони мають страшні агонії, але, вміраючи, вони можуть принаймні сказати: „Я вміраю для нього“. Вмерти так, це відродитись. Справжні єдині непоправимо нещасні — це ті, що їх шалені обійми стискають увесь всесвіт, ті, які хочуть усе і не хочуть нічого, які, коли до них спуститься янгол чи фея й зненацька їм скаже:

побажайте чогось, і ви це матимете, — будуть у замішанні й німі.

Розета. Як би прийшла фея, я добре знаю, чого у неї прохати.

Теодор. Ви знаєте, чого бажати, Розето, і ось у чому ви щасливіша, ніж я, бо я цього не знаю. В мені ворухиться багато неясних бажань, які плутаються між собою і народжують інші, які потім їх пожерають. Мої бажання — це наче хмара птахів, які кружляють і літають без усякої мети; ваше — це орел, з очима, зверненими на сонце, котрому заважає піднятися на витягнених крилах — брак повітря. Ах! як би я міг знати, чого я хочу; як би думка, яка мене переслідує, висвободилась левною та ясною з туману, який її оточує; як би милостива або фатальна зірка з'явилась у глибині мого неба; як би світло, за яким я повинен слідкувати, засяло уночі; віроломний блукаючий вогонь чи гостинний маяк; як би моя вогняна колона йшла передо мною, хоч би навіть мені довелось переходити через пустелі без манни та без джерел; як би я знав, куди йду, хоч би навіть дійшов до безодні! — я б волів краще цей шалений біг проклятих ловців через ритви й гущини, ніж цю одноманітну й безглузду ходу. Жити так, це робити ремесло, подібне до ремесла коней, які з завязаними очима крутять колесо якоїсь гірської копальні і проходять тисячі лє, нічого не бачучи та не

мінюючи місця. Я кружляю так уже досить давно і відро повинно було б уже піднятись.

Розета. Ви маєте багато спільного з д'Альбером, і коли ви промовляєте, мені інколи здається, що це каже він. Я не маю сумніву, що коли ви його краще пізнаєте, ви будете дуже до нього прихильні, ви певно порозумієтесь із ним.

Він мучиться, як і ви, цими самими пориваннями без мети; він безмежно любить, не знаючи що, він хотів би піднятись на небо, бо земля йому здається лавою, ледви гідною одної з його ніг, і він має більше гордості, ніж Люцифер до падіння.

Теодор. Спочатку я мав острах, що він може один з тих поетів, яких так багато й які прогнали поезію з землі, один із цих нанизувачів фальшивих перлів, що нічого в світі не бачуть, крім останнього складу слова, і які, коли вони зрифмували ombre з sombre, flamme з âme та Dieu з lieu*), схрещують добросовісно руки та ноги і дозволяють сферам виконувати свою революцію.

Розета. Він зовсім не належить до цих. Його вірші не варті його і не містять його в собі. Як-що б судити по його ділах, можна дістати цілком неправдиву опінію про його особу; його справжня поема — це він сам, і я не певна, чи він коли-будь створить іншу.

*) Тінь з тм'яним, полум'я з душею, Бог з місцем.
Прим. пер.

В глибині своєї душі він має гарем гарних думок, які він обвів потрійною стіною і до яких він ревнивіший, ніж султан до своїх одалісок. Він вкладає у свої вірші тільки ті думки, в яких він не зацікавлений або які йому не подобаються; це двері, через які він їх проганяє від себе, і суспільство має тільки те, чим він більше вже не дорожить.

Теодор. Я розумію цю заздрість та цю соромливість. Багато людей признається до кохання, яке вони почували, тільки тоді, коли вони його вже не мають, і визнають коханок тільки тоді, коли ті вже померли.

Розета. Так важко володіти чимсь у цьому світі! Кожне світло притягає стільки метеликів, кожний скарб — стільки злодіїв. — Я люблю цих мовчазних, котрі забирають свою думку до своєї могили й не хочуть її віддати брудним поцілункам та безсоромним доторканням юрби. Мені подобаються ті закохані, які не пишуть імени своєї коханки на жадній корі, які не довіряють його жадній луні, і які навіть у сні бояться, що сон може змусити їх його промовити. Я належу до цього числа; я не виявляла своєї мрї, і ніхто не дізнається про моє кохання...

Але хутко буде вже одинадцять годин, мій любий Теодоре, а я заважаю вам відпочити; ви мабуть почуваете в цьому потребу. Коли я повинна вас залишити, я завжди зазнаю стискання серця і мені здається, що я вас бачу

в-останнє. Я залишаюсь з вами скільки можу довше; але все ж, нарешті, треба таки йти. Отже, прощайте, бо я боюсь, що д'Альбер може мене шукає; прощайте, друже!

Теодор поклав їй руку на стан і так довів її до дверей; тут він зупинився і довго стежив за нею очима; коридор був зрідка перерізаний вікнами з вузькими шклами, освітленими місяцем, що робило гру світла і тіни дуже фантастичною. Біля кожного вікна ясна та біла постать Розети блестіла як срібна примара; потім вона згасала, щоб трохи далі з'явитись ще більше сяючою; нарешті вона зовсім зникла.

Теодор, занурений у глибокі мрії, лишався кілька хвилин нерухомий, схрестивши руки; потім він провів рукою по чолі, рухом голови відкинув назад волосся, повернувся до кімнати і, поцілувавши в чоло пажа, який усе ще спав, поклався до ліжка.

VII.

Як тільки Розета прокинулася і в неї розпочався день, до неї заявився д'Альбер, з незвичною в нього поспішністю.

— А, ось і ви, — промовила Розета, — я б сказала, в дуже ранню годину, коли б тільки ви могли коли-будь з'явитись у ранню годину. Ну, щоб вас нагородити за вашу галянтність, я дозволяю вам поцілувати мою руку.

І вона витягла зпід ковдри з флямандського полотна, вкрашеного мережками, найгарніші маленькі пальчики, які коли-будь хтось бачив на кінці округлої та пухкої руки.

Д'Альбер поцілував її з журбою.

— А другу, маленьку сестрицю, хіба ж ми не поцілуємо і її також?

— Боже ж мій, звичайно. Це дуже легко зробити. Сьогодні я в своїм святочнім настрої; ось вона.

І вона висунула з ліжка свою другу ручку, котрою легенько вдарила його по устах.

— Чи ж я не найздатливіша жінка на цілім світі?

— Ви — сама принада, і в вашу честь треба

було б збудувати храми з білого мармору в миртових гайках. Правду сказати, я дуже боюсь, щоб з вами не трапилось того, що трапилось з Психеею, та щоб Венера не стала вам заздріти, — промовив д'Альбер, зєднуючи обидві руки красуні та несучи їх разом до своїх уст.

— Як ви все це викладаєте одним духом! можна б подумати, що це речення ви вивчили на память, — сказала Розета з чарівною маленькою їримаскою.

Д'Альбер відповів:

— Ні; ви справді гідні того, щоб речення складалось спеціально для вас, і ви створені, щоб зривати вінок мадригалів.

— От так, так! ні, правда, що вас сьогодні вкусило? чи ви не занедужали, що зробились такий галянтний? Ви знаєте, що коли хтось раптом змінє характер, і то без очевидної причини, це зле віщування? Отже, опінія всіх жінок, які брали на себе труд вас кохати, сконстатувала, що ви, звичайно, до неможливости сумний, але не менш певно, що в цю ось мить ви до неможливости милий та цілком непояснимо привітливий. — Ну, справді, я знахожу вас блідим, мій бідний д'Альбере: дайте мені вашу руку, я спробую ваш пульс; — і вона трохи підняла його рукав та почала рахувати з кумедною серіозністю биття його живчиків. — Ні... вам як найкраще і ви не маєте навіть

найлекшого симптому лихоманки. В такому разі, я сьогодні мабуть надзвичайно гарна! Підіть принесіть мені моє дзеркало, щоб я могла подивитися, оскільки виправдана або невиправдана ваша галянтність.

Д'Альбер приніс маленьке дзеркальце, що стояло на туалеті, і поклав його на ліжко.

— Дійсно, — сказала Розета, — ви не зовсім помилилися. Чому ви, пане поете, не складаєте сонету про мої очі? Ви не маєте жадної причини цього не робити. Подивіться ж, яка я нещаслива! Мати такі ось очі й ось такого поета і не мати сонетів, так, ніби ти одноока і маєш коханцем якогось водоноса! Ви мене не любите, добродію; ви не присвятили мені навіть сонета акростиха! А якими ви знаходите мої уста? Між тим я ж вас цілувала цими устами і може ще цілуватиму, мій гарний, похмурий; і, правду сказати, це ласка, котрої ви зовсім не варті (це я кажу не про сьогодні, бо сьогодні ви заслуговуєте на все); але, — аби не говорити весь час про мене — ви цього ранку незрівняної свіжости та краси, ви нагадуєте брата Аврори; і хоч ще ледви починає світати, ви вже вкрашені та вдягнені наче на баль. Чи не маєте ви, випадково, якихось замірів що до мене? може ви хочете нанести удар кінжалом моїй чесноті; чи ви може хочете мене звоювати? Але я ж забуваю, що це вже було й належить до старовинної історії.

— Розето, не жартуйте так; ви ж чудово знаєте, що я вас кохаю.

— Ну це, як розуміти. Мені це недобре відомо; а вам?

— Цілком добре, і до тої міри, що, коли б ви мали ласку заборонити мені вступ до ваших дверей, я спробував би це довести вам на очі, і, я смію надіятись, з успіхом.

— Що до цього, ні: яке б не було моє бажання бути переконаною, мої двері лишаться відкриті; я занадто гарна для того, щоб лишатись за зачиненими дверми; сонце світить для всіх і моя краса, коли ви знайдете це гарним, зробиться нині, як сонце.

— Слово чести, я знахожу це дуже злим; але робіть так, ніби я знахожу це надзвичайно гарним. Я ваш дуже покірний раб, і я кладу свої бажання до ваших ніг.

— Ось це надзвичайно приємне; лишайтесь з подібними почуттями та залишіть сьогодні ввечері ключ у дверях вашої кімнати.

— Пан шевале Теодор де Серан, — промовила велика привітна та товстоцока голова негра, що з'явилась у відкритих дверях, — прохає передати вам свою пошану та благає вас зволити його прийняти.

— Проведіть сюди пана шевале, — сказала Розета, натягаючи ковдру аж до свого підборіддя.

Теодор спершу підійшов до ліжка Розети,

котрій дуже глибоко та граціозно вклонився, на що Розета відповіла йому дружнім кивом голови, а потім обернувся до д'Альбера, котрого привітав також з свобідним та чемним виразом.

— На чому ви спинились? — сказав Теодор. — Може я перебив цікаву розмову; продовжуйте, зробіть мені ласку, та, в кількох словах, введіть мене в її курс.

— О ні! — відповіла Розета з лукавою по-смішкою; — ми розмовляли про справи.

Теодор сів у ніг ліжка Розети, бо д'Альбер зайняв місце коло узголя, по праву першо-прибувшого; якийсь час розмова переходила з одної теми на другу, була дуже дотепна, дуже весела і жвава, і тому ми й не дамо її перегляду; ми б боялись, що вона може забагато втратити, коли б почали її переказувати. Вираз, тон, вогонь слів та рухів, тисячі способів промовляти слово, цілий цей змісл, подібний до піни шампанського вина, котра блистить та одразу випарюється, це все речі, які неможливо вловити та передати. Це прогалина, котру ми лишимо заповнити самому читачеві, що він і виконає безумовно краще, ніж ми; хай він уявить собі на цім місці пять або шість сторінок, повних усього найтоншого, найбільш примхливого, найдивніш вигадливого, найелегантнішого та найблискучішого.

Ми чудово розуміємо, що використовуємо тут лукавість Тиманта, котрій, втративши надію

зуміти добре передати обличчя Агамемнона, накинув йому на голову покривало; але ми краще воліємо бути соромливі, ніж необережні.

Може б не було недоречі пошукати мотивів, завдяки яким д'Альбер встав так рано, і те, яке жало змусило його прийти до Розети в таку ранню пору, ніби він був ще в неї закоханий; чи не було мабуть у цьому трохи глухої та невиявленої заздрости. Безсумніву, він не дуже дорожив Розетою, і був би навіть дуже задоволений, коли б міг звільнитись від неї, — але він хотів принаймні покинути її сам, а не бути покинутим нею, що завжди глибоко ображає пиху чоловіка, навіть як би добре не було пригашене перше полум'я.

Теодор був надзвичайно гарний кавалір, і було важко не боятись того, що коли він захоче мати якусь зв'язь, трапиться те, що дійсно не раз уже траплялось, себ-то, що всі очі обернуться в його бік, а серця слідкуватимуть за його очима; і дивна річ, хоч він відібрав багато жінок, у жадного коханця не лишалось до нього того довготривалого почуття, яке мають звичайно до осіб, що зайняли ваше місце. В усьому його поведженні було стільки побідного чарування, така природна принада, щось таке тихе та гордовите, що це впливало навіть і на самих чоловіків. Д'Альбер, котрий прийшов до Розети з наміром дуже сухо розмовляти з Те-

одором, коли б він зустрів його там, був дуже здивований, що не відчув у його присутности найменшого почуття злости, і навпаки, дуже привітливо відповідав на ті приємні речі, котрі казав йому Теодор.

Через півгодини ви б сказали, що це два друзі з дитинства, а між тим д'Альбер був внутрішньо переконаний, що, як-що Розета коли-будь кохатиме, вона кохатиме цього чоловіка, і він мав рацію бути ревним, принаймні на будучину, бо в сучаснім він ще не припускав нічого; що б це було, як би він побачив, що красуня в білім пенюарі, подібна до нічної нетлі, перелетіла під промінням місяця до покою гарного молодого чоловіка, та вийшла з нього з таємничими обережностями тільки через три або чотири години? Він, дійсно, міг би вважати себе нещаснішим, ніж був на ділі, бо не дуже то часто бачиш, щоб гарна закохана жінка вийшла з кімнати каваліра така ж гарною, яка вона туди ввійшла.

Розета слухала Теодора з великою увагою, так, як слухають людини, котру кохають; але те, що він розповідав, було таке цікаве, ріжноманітне, що ця увага була зовсім природна й легко пояснювалась.

Отже д'Альбер нічого не підозрівав. Тон Теодора у відношенні до Розети був вічливий, товариський, але не більше.

— Що ми будемо робити сьогодні, Те-

одоре? — сказала Розета, — може б ми поїхали плавати човном? Як вам здається? чи може ми поїдемо на полювання?

— Поїдемо на полювання, це не так сумно, як сковзати по воді поруч з якимось нудьгуючим лебедем та згинати вправо та вліво листки водяної лілеї, — чи ви не такої ж думки, д'Альбере?

— Я може так само хотів би плисти в човні по течії, як і шалено гальопувати по слідах бідного звіря; але куди б ви не пішли, я піду за вами; тепер справа йде тільки про те, щоб дати можливість пані Розеті встати та відповідно вдягтись.

Розета зробила знак згоди і подзвонила, щоб прийшли допомогти їй піднятись. Обидва молоді чоловіки вийшли, взявшись підруку, і бачучи їх у такій добрій згоді, можна було легко припустити, що один був на посаді коханця, а другий справді коханим одної й тої самої особи.

Хутко всі були готові. Д'Альбер і Теодор були вже на конях на передньому дворі, коли на перших східцях біля воріт з'явилась Розета, вдягнена як амазонка. В цьому убранні вона мала жвавий та свобідний вигляд, який був їй до лиця як найкраще; вона вскочила на сідло з своєю звичайною швидкістю, і вдарила бичом свого коня, який полетів як стріла. Д'Альбер стиснув свого обома острогами і хутко наздогнав її. Теодор дав їм можливість проїхати впе-

ред, маючи певність, що їх догонить, як тільки буде мати до того охоту. Він, здавалось, чогось чекав і часто обертвся в сторону замку.

— Теодоре! Теодоре! де ж бо ви! хіба ви їдете на деревляному коні? — гукала до нього Розета.

Теодор пустив свого коня гальопом і зменшив просторонь, яка відділяла його від Розети, але не підїхав зовсім близько до неї.

Він усе ще дивився в бік замку, який починав уже зникати з обрію; на краю шляху з'явилась маленька курява, в якій дуже жваво рухалось щось, чого неможна було розпізнати. В кілька хвилин курява опинилась коло Теодора і, odkриваючись, як клясичні хмари Іліяди, дозволила побачити рожеве та свіже обличчя таємничого пажа.

— Теодоре, їдьте ж бо! — гукнула вдруге Розета, — стисніть острогами вашу черепаху та наближайтесь до нас!

Теодор дав волю своєму коневі, який від нетерплячки парадував та ставав на диби, і в кілька хвилин випередив д'Альбера та Розету на кілька голів.

— Хто любить мене, той іде за мною, — сказав Теодор, стрибаючи через барієр вишиною в чотирі фути. — Ну що ж! пане поете, — сказав він, коли був на другому боці, — ви не стрибаєте? але ж кажуть, що ви їздите верхи, як на крилах.

— Бігме, я волю краще обіхати; зрештою я маю тільки одну голову, яку можу розбити; як би я мав їх кілька, я б спробував, — відповів посміхаючись д'Альбер.

— Отже ніхто мене не любить, коли ніхто не пішов у мої сліди, — сказав Теодор, ще нижче ніж звичайно спускаючи кутки своїх уст. Маленький паж із докором підвів на нього свої великі сині очі й наблизив закаблуки до черева свого коня.

Кінь зробив чудесний скік.

— Так! хтось, — сказав паж на другому боці бар'єра.

Розета кинула на дитину дивовижний погляд і почервоніла до вух; потім, шалено ударивши свого коня бичом по шиї, вона перестрибнула через тин з зеленуватого дерева, що перерізував шлях.

— А я, Теодоре, — ви думаєте, що я вас не люблю?

Дитина кинула на неї знизу косий погляд і наблизилась до Теодора.

Д'Альбер був уже на середині алеї, — й нічого з цього не побачив; бо вже з давніх давен батьки, чоловіки та коханці володіють привілеєм нічого не бачити.

— Існabelь, — сказав Теодор, — ви божевільний, а ви Розето, ви теж божевільна! Існabelь, ви не досить розігнались, щоб скочити, а ви, Розето, ви ледви не зачепились спідницею за стовпи. Ви могли забитись на смерть.

— Ну так що ж? — відповіла Розета таким сумним та мелянхолійним тоном, що Існabelle вибачив їй, що й вона також скочила через бар'єр.

Проїхали ще якийсь час та прибули до округлої площі, де мали знаходитись собаки та доїзджачі. Шість прорубаних в гущавині лісу арок закінчувались коло маленької камяної вежі з шістью гранями, що на кожній з них було виґравіроване назвисько дороги, яка тут кінчилась. Дерева підіймались такі високі, що вони, здавалось, хотіли зачесати вовнисті та кудлаті хмари, котрі були примушені досить жвавим вітерцем гойдатись на верхівях дерев; висока та густа трава, непролазні чагарники створювали схованки та леговиська для дичини; можна було сподіватися, що полювання буде щасливе.

Це був справжній старовинний ліс, із старими, більш ніж віковими дубами, яких уже не бачиш більше тепер, коли не насаджують дерев і коли не мають терпіння чекати, щоб ті, які вже насаджено, встигли вирости; наслідний ліс, насаджений прадідами для батьків, батьками для внуків, з надзвичайно широкими алеями, з увінчаним кулею обеліском, з водограєм, прикрашеним мушлями, з трясовиною, і напорошеними білим сторожами в штанях з жовтої шкіри та в убранні блакиті неба; — один з тих густих та темних лісів, у котрих знаменито виділюються атласні та білі крупи великих коней

Вувермана, та широкі частини цих ловецьких сурм а ля Дампер, які Паросель любить малювати виблискуючими на спинах доїзджачих.

В курній хмарі скупчилось багато жвавих собачих хвостів, подібних до півмісяців або до серпів.

Дали сигнал, спустили з мотузка собак, які так натягали свої шнури, що ледви не задушувались, і полювання почалось.

Ми не будемо дуже докладно описувати закрутів та крюків оленя по лісу; ми навіть не дуже певні в тому, чи це був десятирогий олень, і хоч які досліди ми поробили, не змогли впевнитись у цьому, — й це справді дуже прикро.

Тим не менш ми гадаємо, що в такому лісі, остільки старовиннім, таким темнім, таким панським, повинні б бути тільки десятирогі олені, і ми не бачимо причини, чому б не мав бути такий саме цей, за котрим гальопували на різнокольорових конях та non passibus aequis чотирі головні особи цього знаменитого роману.

Цей олень біг, як справжній олень, він же ж і був ним, і тих пятьдесят псів, яких він чув у погоні за собою, були тими гострими острогами, що підгоняли його природну швидкість. Погоня була така швидка, що гавкання псів було чути тільки коли-не-коли.

Теодор, що мав найкращого коня і був найліпшим їздцем, з неймовірним запалом летів слідом за собаками. Д'Альбер слідував зараз же

за ним. Розета й маленький паж їхали відділені просторонню, яка побільшувалась усе з хвилини на хвилину.

Хутко ця просторонь зробилась досить велика, так що вже неможна було надіятись наздогнати передніх.

— Може б ми трохи спинились, — сказала Розета, — щоб дати віддихатись коням? — Полювання звернулось в бік озера, і я знаю коротшу дорогу, котрою ми змогли б прибути одночасно з ними.

Існабель натяг повід свого маленького гірського коня, який спустив голову, струшуючи над своїми очима звисаючі з його гриви пасма й почав копати пісок своїми копитами.

Цей маленький кінь уявляв поруч з конем Розети найбільший контраст; він був чорний, як ніч, другий був атласно білий; цей був цілком щетинастий та зовсім кудлатий; той мав заплетену в косиці синю гриву, зачесаний та фризований хвіст. Другий мав вигляд однорога, а перший пуделя.

Подібна ж різниця була й між хазяями коней.

Розета мала остільки темне волосся, оскільки волосся Існабеля було світле; її брови були дуже ясно та в дуже помітний спосіб окреслені; брови пажу не були виразніші ніж його шкіра та були схожі на пушок бреск. Кольор одної був яркий та міцний, як світло півдня; кольор обличчя

другого мав прозорість та червоні плями народжуючогося світанку.

— Як-що б ми спробували тепер здогнати ловців? — сказав Розеті Існабель: — коні мали вже час відпочити.

— Їдьмо! — відповіла гарна амазонка, і вони кинулись гальопом по досить вузькій перетинаючій алеї, що вела до води; обидва коні бігли поруч та займали майже всю її ширину.

Збоку Існабеля сплутане та крочкувате дерево видвигало, наче якусь руку, довгу гиляку та, здавалось, показувало верхівцям кулака. Дитина не побачила її.

— Бережіться, — гукнула Розета, — лягайте на сідло! вас вибе з нього!

Порада прийшла запізно; гиляка вдарила Існабеля в груди. Сила удару була така, що він втратив стремена; його ж кінь гальопував, а що гиляка була занадто міцна, щоб зігнутись, Існабель вибило з сідла і він жорстоко вдарився об землю.

Дитина одразу ж зомліла. Дуже перелякана Розета скочила з свого коня та побігла до пажа, котрий не подавав ознак життя.

Його капелюшок упав і чудове світле волосся розливалось з усіх боків, розвіяне на піску. Його маленькі ручки були такі бліді, що нагадували віск. Розета стала коло нього навколуюшки та спробувала привести його до пам'яті. Вона не мала при собі жадних ліків і була

в великім затрудненні. Врешті вона побачила досить глибоку вибоїну, в котрій зібралась чиста дощова вода; вона вмочила туди свої пальці, що дуже злякало маленьку жабу, яка була наядою цих хвиль, та струсила кілька крапель на блакитні виски молодого пажа. Він, здавалось, не почув цього, і перлинки води текли вздовж його білих лиць, як сльози сільфіди вздовж листів лілеї. Думаючи, що йому могло заважати його убрання, Розета розпустила пояс, відстобнула гудзики його жупанчика, та, щоб його груди могли дихати вільніше, відкрила його сорочку.

Тоді Розета побачила таке, що було б для чоловіка найприємнішою несподіванкою, але яка, здавалось, не зробила їй великої приємности, — бо її брови здвинулись, а верхня губа легко здрігнулась, — вона побачила дуже білу шийку, ще не зовсім сформовану, але яка подавала вже найкращі надії й багато обіцяла; округлу, блискучу, слоновокістну, як сказали б наслідувачі Ронсара*), чаруючу очі, і ще більш чаруючу уста шийку.

— Жінка! — сказала вона, — жінка! ах! Теодоре!

Існабель, бо ми йому зберігаємо це ім'я, хоч воно й не його, почав трохи дихати та утомлено підвів свої довгі віки; він ніде не був зраний, тільки оголомшений.

*) Пер де Ронсар (1524—1585), відомий французький поет, що склав собі славу своїми сонетами. Пр. пер.

Хутко він сів і, за допомогою Розети, зміг стати на ноги та знову сісти на свого коня, котрий зупинився, як тільки перестав почувати на собі свого їздця.

Вони поїхали тихою ходою до води, де вони обидва, або, вірніш, вони обидві справді застали інших учасників полювання. В кількох словах Розета розповіла Теодорові те, що трапилось. Цей мінявся підчас оповідання Розети кілька разів в обличчі, і весь останок дороги тримав свого коня коло коня Існабеля.

До замку повернулись дуже рано. Цей день, що розпочався так весело, закінчився досить сумно.

Розета була мрійна; д'Альбер, здавалось, теж пірнув у глибокі думи.

Читач хутко знатиме, що дало до цього привід.

Кінець першого тому.

У Видавництві „Чайка“

можна замовляти також оці книжки:

- В. Винниченко: ТВОРИ, том I. Краса і сила й інші оповідання. 8^о, 260 сторін.
— ТВОРИ, том II. Голота й інші оповідання. 8^о, 292 сторін.
— ТВОРИ, том III. Боротьба та інші оповідання. 8^о, 252 сторін.
— ТВОРИ, том IV. Кузь та Грицунь та інші оповідання. 8^о, 218 сторін.
— ТВОРИ, том V. Історія Якимового будинку й інші оповідання. 8^о, 212 сторін.
— ТВОРИ, том VI. Рівновага (роман з життя емігрантів). 8^о, 274 сторін.
— ТВОРИ, том VII. По-свій, роман. 8^о, 208 сторін.
— ТВОРИ, том VIII. Божки, роман. 8^о, 356 сторін.
— ТВОРИ, том IX. Босяк і інші оповідання. 8^о, 248 ст.
— ТВОРИ, том X. Чесність з собою, роман. 8^о, 268 ст.
— ТВОРИ, том XI. Хочу, роман. 8^о, 304 сторін.
— Між двох сил, драма на 4 дії. 8^о, 136 сторін.
- Р. Кіплінг: Брати Моуглі, переклад Ю. Сірого. 8^о, 233+(5) сторін, з 27 малюнками.
- А. Крушельницький: Артистка, драма в 3 діях. 8^о, 124 сторін.
— Буденний хліб, оповідання. 8^о, 284 сторін.
— Ірена Оленська і інші оповідання. 8^о, 296 сторін.
— Як пригорне земля, повість у двох частинах (I. ч.: Як промовить земля. 8^о, 152 сторін; II. ч.: Як пригорне земля. 8^о, 300 сторін).
- В. Павлусевич: З пісень кохання. 8^о, 144 сторін.
- А. Паннекук: Марксизм і Дарвінізм, переклад М. Галагана. 8^о, 70 сторін.
- Ю. Сірий: Про світ Божий (Бесіди по природознавству). 8^о, 104 сторін, з 46 малюнками.
— До гір, до моря! (Подорож на Крим). 8^о, 71+(1) ст., з 15 малюнками і картою Криму.
— Світова мандрівка краплини води, 3. видання. 4^о, 16 ст., з 4 малюнками й кольоровою окладинкою.
— Про горобця, славного молодця, 3. видання. 4^о, 16 ст., з 5 малюнками і кольоровою окладинкою.
- С. Черкасенко (П. Стах): Твори, том I (Поезії). 8^о, 204 сторін з портретом автора.
— Твори, том II (Поезії). 8^о, 198 сторін.

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

Друкуються:

- Г. Бальзак: **Батько Горіо**, роман, пер. В. О'Коннор-Вілінська. 8°.
Е. Бульвер: **Останні дні Помпеїв**, роман, переклав Ю. Русів. 8°.
А. Додс: **Сафо**, роман, 2 томи переклав Б. Чорний. 8°.
Еберс: **Адріян і Антіной**, роман з часів римського царства, 3 томи, переклав М. Троцький. 8°.
Е. Золя: **Рим**, роман, переклав С. Пащенко. 8°.
Г. Мопасан: **Монт Оріоль**, роман, пер. М. Шраг. 8°.
В. Скот: **Айвенго**, роман, пер. Др. Н. Суровцова. 8°.
Л. Толстой: **На кожний день**, IV—XII томи. Квітень—Грудень. 8°.
І. Тургенєв: **Записки мисливця**, оповідання, пер. С. Назаренко. 8°.
Г. Фльобер: **Салямбо**, роман, 3 томи пер. В. Чорний. 8°.

Готуються до видання переклади творів таких авторів: Андерсен, Бальзак, Гердер, Гете, Гольдсміт, Грільпарцер, Дікенс, Додс, Достоевський, Еліот, Кінгслей, Лессінг, Меріме, Мультатулі, Такерей, Тургенєв, Шерідан, Шіллер, Штіфтер, Якобсен.

III. Бібліотека „Українській дитині“.

Досі появились:

- Ч. 1. **Лісовий царь Ох**. Народна казка. З 5 образками і 3 коль. мал. Ю. Русова і коль. оклад. 4°, 24 сторін.
Ч. 2. **Злидні**. Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4°, 11 + (1) ст.
Ч. 3. **Царь Лев**. Народна казка. З 29 мал (в два кольори) Олени Кульчицької і коль. оклад. 4°, 32 сторін.
Ч. 4. **Хатка в лісі**. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольор. окладинкою. 4°, 16 ст.
Ч. 6. **Царенко і змії**. Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і коль. окладинкою. 4°. 32 ст.
Ч. 8. **Про морського царя й його дочок**. Народна казка. З 5 коль. мал. Ю. Вовка і коль. оклад. 4°. 20 ст.
Ч. 10. **Царевич Яків**. Народна казка. З 9 кольор. малюнками Ю. Вовка і коль. окладинкою. 4°. 32 ст.

Готуються до друку дальші випуски (оповідання піршом О. ОЛЕСЯ і народні казки) з кольоровими малюнками і кольоровою окладинкою.

Замовляти можна в кожній українській книгарні або просто у видавництві „Чайка“ у Відні

(Wien V, Nikolsdorfergasse 7—11).

